

**ИМОБИЛНОСТ СТАНОВНИШТВА
НА РУРАЛНОМ ПРОСТОРУ СРБИЈЕ**

намере, мотивације и ограничења

Марија Дробњаковић

Милена Панић

Власта Кокотовић Каназир

Жељко Бјељац

Милан Радовановић

Београд, 2026.

Geographical Institute "Jovan Cvijić"
Serbian Academy of Sciences and Arts

SPECIAL ISSUES

No. 106

**IMMOBILITY OF THE POPULATION
IN RURAL AREAS OF SERBIA**

intentions, motivations and constraints

Marija Drobnjaković

Milena Panić

Vlasta Kokotović Kanazir

Željko Bjeljac

Milan Radovanović

Belgrade, 2026.

Географски институт „Јован Цвијић“

Српска академија наука и уметности

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА 106

**ИМОБИЛНОСТ СТАНОВНИШТВА
НА РУРАЛНОМ ПРОСТОРУ СРБИЈЕ**

намере, мотивације и ограничења

Марија Дробњаковић

Милена Панић

Власта Кокотовић Каназир

Жељко Бјељак

Милан Радовановић

Београд, 2026.

ИЗДАВАЧ

Географски институт „Јован Цвијић“
САНУ
11000 Београд, Тјуре Јакшића 9/3 Србија,
Тел: 011/ 2637 597;
е-пошта: general@gi.sanu.ac.rs

ЗА ИЗДАВАЧА

др Милан Радовановић
Прихваћено на седници Уређивачког
одбора Института 27.2.2026. године

КАТЕГОРИЈА

Научна монографска студија

УРЕДНИК

др Јована Бранков

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Драгица Гатарић, Универзитет у
Београду – Географски факултет
др Сања Клемпић Богади, Институт за
истраживање миграција, Загреб
др Сузана Ловић Обрадовић, Географски
институт „Јован Цвијић“ САНУ

КОРИЦЕ И ДИЗАЈН

Анђела Панић

ШТАМПАЊЕ ОВЕ МОНОГРАФИЈЕ

ОМОГУЋИЛО ЈЕ Министарство науке,
технолошког развоја и иновација
Истраживање је финансирано средствима
Центра за промоцију науке, број уговора
1498/23

ТИРАЖ 200

ШТАМПА Planeta Print, Београд

PUBLISHER

Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA,
11000 Belgrade, Djure Jakšića 9, Republic of
Serbia, tel: + 381 11 2637 597;
e-mail: general@gi.sanu.ac.rs

ACTING PUBLISHER

Milan Radovanović, PhD

Accepted at the meeting of the Editorial Board
of the Geographical Institute on 27.2.2026

CATEGORY

Scientific Monograph

EDITOR

Jovana Brankov, PhD

REVIEWERS

prof. Dragica Gatarić, PhD, University of
Belgrade – Faculty of Geography
Sanja Klempić Bogadi, PhD, Institute for
Migration Research, Zagreb
Suzana Lović Obradović, PhD, Geographical
Institute “Jovan Cvijić” SASA

COVER AND DESIGN

Anđela Panić

PRINTING OF THE PUBLICATION WAS
SUPPORTED BY Ministry of Science,
Technological Development and Innovation
This research was funded by the Center for
the Promotion of Science (CPN), contract
number 1498/23

CIRCULATION 200

PRINTED BY Planeta Print, Belgrade

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11
О ПРОЈЕКТУ	13
ИМОБИЛНОСТ – ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ	15
Генератори имобилности	21
Обрасци и типови имобилности	27
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	33
Селекција општина и насеља	35
Мапирање имобилности	41
Анкетно истраживање	43
Класификација узорка и мапирање категорија испитаника	45
Креирање позитивног наратива о селу	47
ДЕМОГРАФСКЕ И СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИСПИТАНИКА	49
Структура узорка према старости и полу	50
Образовна структура	56
Брачност	62
Домаћинства	67
Економска активност	73
Структура становања	86
ПОЉОПРИВРЕДА	97
Испитаници према ангажованости у пољопривреди	98

Значај пољопривреде за развој села	104
Додатне делатности на пољопривредном газдинству	107
РУРАЛНИ ТУРИЗАМ КАО МОТИВАЦИЈА ЗА ИМОБИЛНОСТ СТАНОВНИШТВА - ЗНАЧАЈ, ПОТЕНЦИЈАЛИ И ОГРАНИЧЕЊА	111
КВАЛИТЕТ ЖИВОТА НА РУРАЛНОМ ПРОСТОРУ	123
Задовољство квалитетом живота	125
Оцена кључних сегмената квалитета живота	132
Коришћење Интернета	140
ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ - ЗНАЧАЈ, СТАЊЕ И ПОТРЕБЕ	147
МИГРАТОРНЕ НАВИКЕ	153
МИГРАТОРНЕ НАМЕРЕ	163
ПРОФИЛИ РУРАЛНОГ ПРОСТОРА	169
Профил категорија испитаника	169
Типови села према импресијама испитаника	180
ОСТАТИ ИЛИ ОТИЋИ? – ПРЕДНОСТИ И ОГРАНИЧЕЊА	185
ОДАБРАНЕ АФИРМАТИВНЕ ПРИЧЕ О СЕЛУ	195
ЗАКЉУЧАК	209
SUMMARY	213
ЛИТЕРАТУРА	215
ПРИЛОГ 1	230

Списак графикана

Графикон 1.	Селектована и укупна насеља одабраних општина	38
Графикон 2.	Остварени узорак у селектованим општинама	45
Графикон 3.	Заступљеност испитаника по категоријама имобилности	46
Графикон 4.	Просечна старост група испитаника по општинама	51
Графикон 5.	Образована структура испитаника (%), по општинама	57
Графикон 6.	Форма партнерског односа испитаника (%), по општинама	63
Графикон 7.	Просечан број чланова домаћинства, по општинама	67
Графикон 8.	Структура домаћинства (%), по општинама	71
Графикон 9.	Радни статус испитаника (%), по општинама	74
Графикон 10.	Структура запослених испитаника према делатностима	81
Графикон 11.	Тип објекта у коме живе испитаници (%), по општинама	87
Графикон 12.	Испитаници према ангажованости у пољопривреди, по општинама	99
Графикон 13.	Процена улоге пољопривреде у развоју села, по општинама	104
Графикон 14.	Препреке за развој пољопривреде, по општинама	105
Графикон 15.	Оцена фактора који ограничавају развој додатних делатности на газдинству	110
Графикон 16.	Препреке за развој туризма, занатства и домаће радиности	116
Графикон 17.	Оцена квалитета живота у селима, по општинама	124
Графикон 18.	Субјективна процена животног стандарда становништва у селима	126
Графикон 19.	Задовољство квалитетом живота у селу, по општинама	128
Графикон 20.	Оцена кључних сегмената квалитета живота у селу, по општинама	134
Графикон 21.	Учесталост коришћења Интернета у селу, по општинама	141
Графикон 22.	Сврха коришћења Интернета у селу, по општинама	142
Графикон 23.	Задовољство квалитетом Интернет мреже у селу, по општинама	145
Графикон 24.	Учешће у организацији друштвеног живота у селу према категоријама испитаника, по општинама	148
Графикон 25.	Оцена квалитета друштвеног живота у селу, по општинама	150
Графикон 26.	Учесталост одласка у град, по општинама	154
Графикон 27.	Испитаници према миграторним намерама, по општинама	164
Графикон 28.	Заступљеност типова села по општинама	183
Графикон 29.	Подржавање напуштања села, по општинама	186
Графикон 30.	Став испитаника у погледу напуштања села, по општинама	187
Графикон 31.	Предности живота на селу	188

Списак слика

Слика 1.	<i>Meet up</i> састанак	14
Слика 2.	Старосна структура мушке популације, Лозница	53
Слика 3.	Вишечлано домаћинство у селу Брезна (Прибој)	69
Слика 4.	Индивидуално становање у општини Прибој	88
Слика 5.	Активно ангажовање на пољопривредним површинама у општини Прибој	100
Слика 6.	Карактеристике испитаника према ангажовању у пољопривреди	102
Слика 7.	Додатне делатност на пољопривредном газдинству	107
Слика 8.	Прерада воћа у Прибоју	108
Слика 9.	Домаћи производи у Лозници	108
Слика 10.	Млади пољопривредници у Прибоју	109
Слика 11.	Златибор	115
Слика 12.	Манифестација у Љигу	118
Слика 13.	Манастир Троноша, Лозница	118
Слика 14.	Прибојска Бања	119
Слика 15.	Гостиљски водопад	119
Слика 16.	Карактеристике испитаника према миграторним намерама	166
Слика 17.	Основне одлике одабраних категорија испитаника	171
Слика 18.	Типови села	180

Списак схема

Схема 1.	Типологија руралне имобилности кроз обрасце остајања, досељавања и циркуларне миграције	29
Схема 2.	Методолошки оквир истраживања	34

Списак табела

Табела 1.	Обухват узорка истраживања	44
Табела 2.	Образац за кодирања одговора испитаника	181
Табела 3.	Значај фактора за остајање на селу и напуштање села	191

Списак карата

Карта 1. Просторни обухват проучаваног подручја	40
---	----

Списак карата у Прилогу

Карта 2. Селектована насеља – општина Бајина Башта	230
Карта 3. Селектована насеља – Град Ваљево	231
Карта 4. Селектована насеља – Град Лозница	232
Карта 5. Селектована насеља – општина Љиг	233
Карта 6. Селектована насеља – општина Прибој	234
Карта 7. Селектована насеља – Град Ужице	235
Карта 8. Селектована насеља – општина Чајетина	236



ПРЕДГОВОР

У условима дуготрајне депопулације, старења становништва и континуиране емиграције из руралних подручја, научна и јавна пажња у Србији углавном је усмерена на процесе одласка и пражњења села. У јавном дискурсу неправедно је креиран пежоративан наратив о селу који подстиче негативне процесе и токове на руралном простору. Насупрот томе, ова монографска студија полази од питања због чега део становништва ипак остаје на селу, како доживљава квалитет живота на руралном простору, на који начин гради свакодневне стратегије останка и које вредности повезује са животом на селу. На тај начин, фокус истраживања умерен је са доминантно негативног дискурса о селу ка разумевању руралне имобилности као сложеног, динамичног и вишеслојног феномена који доприноси афирмацији вредности које сена селу негују.

Резултати приказани у монографској студији указују да становништво које остаје на селу није хомогена категорија, већ обухвата различите типове руралне имобилности, обликоване животним циклусима, економским могућностима, породичним односима, професионалним стратегијама и степеном повезаности са местом. Истовремено, истраживање показује да квалитет животне средине, осећај припадности, стабилност породичних односа и социјалних веза и перцепција мирнијег начина живота представљају важне факторе останка у руралним подручјима. У том смислу, ова студија настоји да допринесе разумевању савремених руралних процеса у Србији, али и креирању афирмативнијег и аналитички утемељеног наратива о селу и становништву које у њему живи.

Захвалност.

Истраживање приказано у студији представља резултате пројекта *ОСТАТИ* или *ОТИЋИ* – *идентификација миграторних намера становништва на руралном простору Србије (RurSITU)*. Реализацију Пројекта и припрему ове монографске студије су подржале бројне институције, сарадници и појединци, који су својим

знањем, ангажовањем, ентузијазмом и поверењем допринели спровођењу иницијалне идеје.

Посебну захвалност упућујемо Центру за промоцију науке на подршци Пројекту и препознавању значаја истраживања савремених демографских и друштвених процеса у руралним подручјима Србије.

Захваљујемо се нашој матичној институцији Географском институту „Јован Цвијић“ САНУ на институционалној подршци, као и свим сарадницима и члановима истраживачког тима који су учествовали у реализацији пројектних активности, теренских истраживања, обради и анализи података.

Велику захвалност дугујемо партнерским организацијама и институцијама, локалним самоуправама, представницима локалних заједница и свим појединцима, пријатељима Пројекта, који су подржали истраживање, помогли организацију теренског рада и омогућили непосредан контакт са становништвом руралних подручја.

Посебно се захваљујемо свим грађанима који су учествовали у истраживању, поделили своја искуства, ставове и животне приче. Њихова спремност да говоре о свакодневном животу, изазовима и вредностима живота на селу представља најзначајнији допринос овом истраживању и основ за разумевање савремене руралне стварности у Србији. Управо захваљујући њиховом учешћу, пројекат је превазишао оквире класичног научног истраживања и постао простор сарадње науке и заједнице, у којем су локална знања и искуства уткана у процес стварања научних сазнања.

Публиковање монографске студије подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.



О ПРОЈЕКТУ

Пројекат *ОСТАТИ* или *ОТИЋИ* – идентификација миграторних намера становништва на руралном простору (*RurSITU*), усмерен је на истраживање живота у руралним подручјима Србије кроз анализу мотивације, ставова и намера становништва да остане у тим срединама или их напусти.

Пројекат је финансиран од стране Центра за промоцију науке у оквиру Позива *Грађанска научна истраживања 2023*, уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије. Реализује се на територији седам градова и општина у Региону Шумадије и Западне Србије: Бајина Башта, Ваљево, Лозница, Љиг, Прибој, Ужице и Чајетина.

Носилац Пројекта је Географски институт „Јован Цвијић” САНУ. Реализација Пројекта се остварује у сарадњи са партнерима из локалних самоуправа: Центар за културу „Вук Караџић” - Лозница, Клуб „Арс Нова” - Ваљево, Сеоски туризам Србије - Љиг, Планинарски клуб Тара - Бајина Башта, Центар за унапређење туристичке привреде ТЕРРА - Ужице, Удружење жена „Сачувајмо село” - Прибој и уз подршку Општине Чајетина.

Пројекат је заснован на принципима грађанске науке (*citizen science*), који подразумева укључивање локалног становништва не само као испитаника, већ и као активних учесника у процесу прикупљања, интерпретације и представљања добијених резултата. Овакав приступ је омогућио прикупљање емпиријских сазнања „изнутра”, заснованих на непосредном искуству и свакодневним праксама становника руралних средина. У практичном смислу, то је реализовано применом различитих метода, као што су анкетирање, прикупљање наративних сведочанстава, визуелних материјала и локалних примера добре праксе, као и кроз директну комуникацију и сарадњу са локалним становништвом. На тај начин, грађани су допринели не само валидности и дубини истраживања, већ и његовој друштвеној релевантности. Овакав приступ одликује значајан еманципаторски потенцијал, јер подстиче укључивање локалних актера у процесе доношења одлука и креирање политика развоја руралних подручја.



Слика 1. *Meet up* састанак

Новина коју доноси Пројекат огледа се у сагледавању живота на селу кроз аналитичку парадигму имобилности. То конкретно значи да је истраживање усмерено на препознавање предности руралних простора за живот, засновано на перцепцији локалног становништва, као и на представљању афирмативних примера који доприносе обликовању другачијег наратива о селу у широј јавности. Истовремено, посебна пажња је посвећена идентификацији кључних изазова са којима се становништво у руралним подручјима суочава. На тај начин, направљен је помак од доминантног негативног дискурса, у оквиру којег се они који остају на селу доживљавају као особе ограничених могућности, ка приступу који наглашаваостанак на селу, као свесну и добровољну одлуку појединца. Пошто је феномен имобилности недовољно истражен у Србији, главни налази ће истаћи нови правац у руралним и миграционим студијама. У том смислу, увођењем овог питања у српску географску научну праксу, ово истраживање настоји да допринесе попуњавању постојећег истраживачког јаза, као и идентификацији релевантних смерница за будућа истраживања и обликовање политика усмерених ка развоју руралних подручја у Србији.

ИМОБИЛНОСТ – ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ

Деценијама уназад, глобалне друштвене и економске развојне тенденције водиле су ка слабљењу и пражњењу руралних подручја, што се одразило на девастацију њихових капацитета. Рурално становништво и рурални простор се обично повезују са *седентаризмом* (Hjältn, 2014) услед снажне повезаности са земљом, пољопривредом, локално заснованом производњом и инвестицијама (Aslany et al., 2021). Стигматизација руралних подручја, као последица развојних токова, створила је наратив о „тешком“ животу на селу који се чини мање атрактиван младима, убрзава одлив становништва и ствара негативне миграционе обрасце (King & Skeldon, 2010).

Данас се развој руралних простора све више заснива на осетљивијим приступима који полазе од локалних вредности и ресурса, при чему их је неопходно разматрати из перспективе појединца/локалног становништва и заснивати на емпиријски утемељеним сазнањима. Истовремено, ни останак у руралним подручјима, као ни процесе повезане са мобилношћу, не треба тумачити искључиво кроз негативну призм, нити их некритички романтизовати, већ их је потребно анализирати у њиховој сложености и контекстуално условљеној природи. Становништво које остаје у руралним подручјима често се представља као оно које је ограничено недостатком могућности за одлазак (Haartsen & Stockdale, 2018).

Поједини аутори сагледавају ово становништво кроз концепте *left behindness*, *stuckness* и *trapped population*, који указују на дисбаланс између жеље за одласком и напуштањем и ограничених капацитета који их условљавају да остану у руралним подручјима (Rodríguez-Pose, 2018; Sengupta, 2025). Асајеш и Каземипур (Asayesh & Kazemipur, 2024) иду корак даље, уводећи појам *Homo emigraturus*, како би описали појединца који замишља и планира миграцију ка другом месту, али остаје ограничен сопственим локалним окружењем. Међутим, наведени концепти и термини превасходно наглашавају негативну димензију останка у руралним подручјима и представљају само један тип имобилности (Carling, 2002), позициониран на доњем крају миграционог спектра у оквиру концепта аспирација–способности (Carling & Schewel, 2018).

Савремени трендови у истраживању развоја руралних подручја указују да останак на селу треба посматрати као засебан процес у оквиру теорије имобилности (Gruber, 2021), који се односи на добровољну имобилност (Carling, 2002; Coulter, 2013; Schewel, 2020; Debray et al., 2022) и подразумева активну одлуку о останку (Sheller & Ury, 2006; Halfacree & Rivera, 2012; Cooke, 2013; Hjälm, 2014), односно преференцију да се остане (Debray et al., 2025). Становништво које остаје на селу нису само они са недостатком могућности, већ они који су свесно напративили тај избор. Реч је о тзв. чуварима села, онима који уживају у руралном окружењу и начину живота. За разлику од концепта „заробљене“ (енг. *trapped*) популације (Harper, 2011; Sengupta, 2025), овај приступ полази од препознавања покретачких фактора који подржавају и подстичу останак, као што су везаност за место, квалитет животне средине, традиција и идентитет, породичне и друштвене везе.

Односи између миграција и руралног простора широко су обрађивани у академској литератури, при чему је фокус углавном усмерен на факторе који подстичу напуштање руралних подручја. Насупрот томе, останак, као специфичан облик миграторног понашања, ретко је био предмет експлицитног разматрања, било услед процене да не представља довољно релевантно истраживачко поље (Stockdale & Haartsen, 2018), било због доминације студија које се баве мобилношћу (Vanden Hautte et al., 2025).

Сходно томе, у теоријама и емпиријским истраживањима миграција, центрипеталне силе, које подстичу останак, су дуго времена у потпуности запостављане (Erickson et al., 2018; Arango, 2000; Gruber, 2021). У новијим приступима, међутим, овај феномен добија другачији аналитички статус. Останак у руралним подручјима се данас сагледава у оквиру концепта имобилности, чиме се допринело његовом разумевању као релативно стабилној категорији. Управо поменута стабилност, не само да га разликује од мобилности, већ истовремено указује на њихову међузависност и наглашава потребу за његовом јаснијом концептуализацијом и операционализацијом (Hanson, 2005).

Феномен останка присутан је у академском дискурсу од почетка 21. века и био је директно повезан са руралним питањима (Ni Laore, 2001; Fisher & Malberg, 2001; Carling, 2002). Посматра се у контексту унутрашњих миграција и углавном се односи на рурална подручја и мање градове (Gruber, 2021). Они који остају на селу се сматрају „одговором на функционалне захтеве неолибералног капитализма“ (Stockdale & Haartsen, 2018, с. 1) и имплицирају разумевање друштвених промена на које је утицала модерност (Erickson et al., 2018). Истовремено, у оквиру тзв. *mobility turn* приступа (Barcus & Brunn, 2009; Coulter, 2013; Schewel, 2020), имобилност се препознаје као специфичан образац мобилности, којим се становништво које остаје у руралним подручјима ставља у фокус различитих истраживачких тема.

Према појединим ауторима, имобилност и они који остају могу се посматрати као производ процеса глобализације, који подстичу развој алтернативних временско-просторних и радно-стамбених стратегија, омогућавајући одржавање повезаности са местом, кроз облике *виртуелне* или сезонске мобилности (Milbourne & Kitchen, 2014; Cooke & Shuttleworth, 2018; Gruber, 2021).

Имобилност је концептуално уведена кроз оквир миграторних аспирација и способности за миграцију (Carling, 2002; Carling & Schewel, 2018). У том контексту, намере останка сматрају се подједнако значајним као и миграционе аспирације, али се њихова интерпретација разликује у зависности од конкретног контекста (Aslany et al., 2021). Овај приступ полази од односа између жеље и могућности за миграцију, при чему имобилност може одражавати или ограничене капацитете за одлазак или одсуство жеље за миграцијом, те се у том смислу разликују добровољни и принудни облици имобилности (Carling, 2002; Coulter, 2013; Schewel, 2020; Debray et al., 2022).

Сходно томе, имобилност зависи од околности у којима појединац доноси одлуку о останку или одласку и може се доживети као ограничење или као исход избора (Mata-Codesal, 2015). Међутим, нова парадигма мобилности тежи да превазиђе старе концептуализације места и кретања, подразумевајући стабилност

унутар кретања и кретање унутар стабилности (Halfacree, 2012). У том оквиру, имобилност се све више повезује са активном одлуком о останку (Sheller & Ury, 2006; Halfacree & Rivera, 2012; Cooke, 2013; Hjalml, 2014), што је чини кључним елементом концепта добровољне имобилности.

Феномен имобилности се описује различитим терминима, који подразумевају останак, резиденцијалност, седентаризам, остајање на месту, заостајање, итд. (Ayeb-Karlsson et al., 2020; Gruber, 2021). Остајање се континуирано посматрало у негативном светлу, чиме је девалвирало оне који остају, свдећи их на: оне који су „заглављени“ (Cresswell, 2012; Straughan et al., 2018; Allerton, 2020), оне који нису успели да оду (Looker & Naylor, 2009), оне који су остављени (енг. *left behind*) (Ni Laoire, 2001; Rodríguez-Pose, 2018; Dijkstra et al., 2020; Martin et al., 2021; Pike et al., 2023; Velthuis et al., 2023), оне који немају друге опције (Erickson et al., 2012), рањиве или маргинализоване (Fernandez-Carro & Evandrou, 2014), немобилне, *in-situ* (Halfacree, 2012), оне који бирају „мировање“, резидуал мобилности (Erickson et al., 2018), или као седентарно становништво (Mata-Codesal, 2018). Ови аспекти имобилности апострофирају пасивност (Gruber, 2021), што намеће тежњу да се напусте рурална подручја упркос постојећим личним преференцијама и може се негативно одразити на ментално здравље појединаца и развој заједнице (Czaika & Vothknecht, 2014; Vanden Hautte et al., 2025).

Супротан тренд огледа се кроз феномен „новопридошлица“ (енг. *newcomers*) (Sofranko & Fliegel, 1980; Halfacree & Rivera, 2012; Haartsen & Stockdale, 2018; Muti, 2023), представљених групацијом лица подстакнутих да се преселе у рурална подручја на основу личне одлуке базиране на унапред сагледаним позитивним аспектима руралног живота (Haartsen & Stockdale, 2018). Остајање на селу се може посматрати под окриљем концепта контраурбанизације, који генерално подразумева миграцију у рурална подручја, „подржану жељом да се живи у таквом подручју и приступи различитим аспектима перципираног физичког и друштвеног окружења“ (Halfacree, 2012, с. 209).

Проучавање овог феномена се помера ка новој парадигми у миграционим студијама – имобилности – која се сматра активним процесом (Sheller & Ury, 2006; Barcus & Brunn, 2009; Halfacree & Rivera, 2012; Cooke, 2013; Hjälm, 2014; Stockdale & Haartsen, 2018; Ye, 2018). У складу са тим Хјелм (Hjälm, 2014, с. 578) истиче да је „остајање разноврстан и текући, трајни феномен као и миграције“, а Мата-Кодезал (Mata-Codesal, 2015), потврђује ставом да је остајање резултат свесне одлуке, која је најчешће повезана са животним токовима и фазама (Stockdale & Haartsen, 2018; Kuhmonen et al., 2016). Гајбаци (Gaibazzi, 2010) иде корак даље предлажући термин „активни староседеоци“ (енг. *active stayers*), за оне који су дубоко повезани са местом кроз његове особености, породицу и домаћинске обавезе.

Концептуализација остајања у руралним подручјима све се више разуме у оквиру ширих дебата о и/мобилности, животним путањама и процесима доношења миграционих одлука. Уместо да се третира као резидуална категорија у оквиру миграција, остајање се данас препознаје као активан, хетероген и друштвено условљен феномен, позициониран дуж континуума и/мобилности (Carling, 2002; Schewel, 2020; Gruber, 2021).

Аналитички оквир за разумевање и диференцијацију видова имобилности представља оквир аспирација и капацитета за миграцију (енг. *aspiration–ability framework*), који је развио Карлинг (Carling, 2002), а даље разрадио Шјувел (Schewel, 2015, 2020). У том оквиру, имобилност није фиксна и једнообразна категорија, већ се може идентификовати као: добровољна, принудна или акомодативна (енг. *acquiescent*), што је условљено односом између аспирација и могућности, односно ограничења. У оквиру овог приступа, остајање се схвата не као одсуство кретања, већ као смислен исход процеса доношења одлука, који подразумева флуидност у зависности од потреба појединца, социо-економског контекста и околности у којима живи.

Овај феномен се може посматрати и кроз теорију животних циклуса (Elder, 1994; Kley & Mulder, 2010) која наглашава да су миграција и имобилност обликоване транзицијама и кључним животним догађајима, као што су улазак у партнерство, рађање деце, развој каријере и пензионисање. Миграционе намере и

одлуке су стога динамичне (Hjältn, 2014), јер се често преиспитују у складу са променама у животним околностима.

У руралном контексту, остајање и имобилност додатно су условљени структурним и просторним факторима, као и повезаношћу са местом. У оквиру концепта имобилности, неопходно је поштовати претпоставку просторне диференцијације и разумети да се сва места не могу третирати једнако. Ово је једна од окосница стварања различитих тежњи локалног становништва у вези са останком у руралним подручјима. Како Мета-Кодезал (Meta-Codesal, 2015) наглашава, очекује се да различити становници села креирају различите путање и/мобилности у зависности од њихових карактеристика.

Истраживања контраурбанизације и миграција ка руралним подручјима показују да су кретања ка селу често мотивисана животним стилем, перцепцијом квалитета животне средине и тежњом ка припадности (Halfacree, 2012; Stockdale & Catney, 2012). Истовремено, повезаност са местом, игра кључну улогу у објашњавању стамбене стабилности, јер емоционалне, друштвене и културне везе са местом могу да подстакну и учврсте одлуку да се остане (Gustafson, 2006; Haartsen & Stockdale, 2018; Erickson et al., 2018).

Имобилност је још увек непознат феномен у студијама о миграцијама и руралним просторима у Србији. Истраживања у области друштвене географије третирали су становнике у руралним подручјима доминантно у негативном контексту. Мобилност руралног становништва стављена је у контекст емиграције (Penev & Predojević-Despić, 2012; Никитовић и сар., 2015) и истраживана као узрок руралне депопулације (Илић, 1989; Babović et al., 2016; Дробњаковић, 2019; Ранић et al., 2022). У последње време, научна пажња у Србији усмерена је ка квалитету живота у руралним подручјима и перцепцији локалног становништва и њиховим потребама (Ђерџан et al., 2021; Теџин et al., 2024).

Имобилност као појава је делимично уведена кроз политичке и етнографске студије, али једино у контексту миграната у транзиту (Јовановић, 2021). Међутим, у научном дискурсу, потребно је да буде присутна и у домену руралне географије, просторног планирања и географије становништва.

Генератори имобилности

Истраживање феномена остајања на селу резултира идентификацијом различитих врста образаца имобилности вођених и обликованих контекстом, сложеним и вишеслојним разлозима, као и локалним идеологијама (Hjälml, 2014; Meta-Codesal, 2015). Имобилност је укореењена у широком спектру разлога, мотивација и животних искустава (Mata-Codesal, 2015). Превазилази границу личних мотивација и ресурса, са једне, и повезаности са местом и заједницом, са друге стране (Gustafson, 2006; Kuhmonen et al., 2016; Barcus & Shugatai, 2018; Erickson et al., 2018). Пеликан (Pelican, 2013) наглашава да је физичка, односно просторна и/мобилност тесно повезана са социјалном мобилношћу.

Они који остају, сматрају се вредним ресурсом руралних подручја, с обзиром на то да на њима почива рурална економија и пољопривреда, да чувају традицију и идентитет заједнице, одржавају односе са онима који су емигрирали, подстичу дневне миграције како би подржали остајање, доприносе квалитету живота кроз унапређење инфраструктуре и отпорности јавних услуга и сл. (Stockdale & Haartsen, 2018).

Имобилност најчешће карактерише поједине популационе групације детерминисане старошћу или прелазном животном фазом (стари, пензионери, оснивање породице, одгој деце). Истовремено, ови обрасци доводе у питање савремено разумевање мобилности и миграција (Gruber, 2021).

Покретачи останка на селу могу се пронаћи међу различитим факторима. Често су неодвојиви од изучавања миграторних аспирација и понашања. Истраживање миграција наглашава улогу специфичних фактора који су генерисани услед одређених животних фаза, циклуса и догађаја, који учествују у обликовању миграционих токова и одлука о мобилности, посебно оних које се односе на образовање, запошљавање, породицу и становање (Stockdale & Catney, 2012).

Претходна истраживања су идентификовала три важна нивоа на којима делују основни предиктори имобилности:

1. индивидуални ниво, који подразумева социо-економске и демографске особености оних који остају на селу (de Groot et al., 2011; Erickson et al., 2018);

2. просторни ниво, који директно комуницира са концептом повезаности са местом, инкорпорирајући аспект припадности и укоренености или посвећености локалној средини (Brown et al., 2000; Antonish, 2010; Erickson, 2018; Haartsen & Stockdale, 2018; Mata-Codesal, 2018), где локалне географске одлике и обрасци насељавања значајно обликују миграторно понашање (Stockdale & Catney, 2012);

3. лични ниво, који указује на то да су личне намере у основи сваког вида и/мобилности, доминантно обликујући миграторне тежње, које се сматрају „кровном категоријом за различита убеђења да је одлазак бољи него останак“ (Aslany et al., 2021, с. 6). Ипак, одлука о останку на селу обележена је флуидношћу и субјективношћу, јер је особе које остају могу доносити и мењати више пута током живота (Hjälml, 2014).

Претходна истраживања у овом домену наглашавају значај социо-економских предиктора имобилности. Друштвени, културни и индивидуални фактори сматрају се кључним за формирање жеље за остајањем (Hjälml, 2014; Greese, 2018; Schewel, 2020). Дебреј и сарадници (Debray et al., 2025) их препознају као факторе који подстичу останак (енг. *retain factors*), јер утичу на преференције да се остане у неком месту. Грубер (Gruber, 2021) на основу претходних истраживања закључује да догађаји и транзиције у животном циклусу, повезани са образовањем, напретком у каријери, партнерством или формирањем породице, снажно утичу на доношење одлука о и/мобилности.

Предиктори на нивоу појединца укључују старост, пол, расу, ниво образовања, годишњи приход домаћинства, брачни статус, структуру домаћинства, стамбене услове, животно окружење и културне норме (Mata-Codesal, 2015; Erickson et al., 2018).

Старост се сматра најјачим предиктором и/мобилности (Debray et al., 2025), при чему млађе популационе групе испољавају веће намере и аспирације ка мобилности, док су старије групе склоније седентарном понашању (Aslany et al., 2021). У појединим студијама потенцијална имобилност се сагледава кроз различите старосне кохорте, нпр. младу популацију (Haartsen & Thissen, 2013), високообразоване младе (Thomassen, 2020) или старије особе (Burholt & Sardani, 2018). Смањена мобилност, која може довести до имобилности, делимично је објашњена демографским старењем (Cooke, 2013; Kalemba et al., 2020). Пол има важну улогу у обликовању миграционог понашања у бројним студијама. Традиционално утиче на обрасце и/мобилности, јер се од жена често не очекује да буду мобилне (Meta-Codesal, 2015).

Имобилност је често подстакнута личним разлозима, углавном повезаним са реорганизацијом породичног живота (брак, рађање деце, подизање деце, смрт партнера, брига о старијима и сл.), где се жене најчешће везују за кућу и место у којем живе. Мушкарци су склонији пресељењу или имају израженије миграторне намере, што се делимично објашњава традиционалним културним нормама повезаним са породичним улогама и већом друштвеном прихваћеношћу ангажовања мушкараца ван дома (Jonsson, 2011; Schewel, 2015; Aslany et al., 2021).

Намере мобилности су уско укорене у стратегије породичног живота и различите животне циклусе (de Groot, 2011; Hjälml, 2014; Tomas et al., 2016; Erickson et al., 2018; Haartsen & Stockdale, 2018; Mata-Codesal, 2018), посебно током кључних транзиционих животних фаза као што су улазак у одрасло доба, формирање породице, распад заједнице (развод, смрт супружника), фаза „празног гнезда“, пензионисање и промене посла. Уопштено, брачни статус утиче на аспирације мобилности, уз културолошке разлике и различите покретачке мотиве (Cai et al., 2014; Berlinschi & Harutyunyan, 2019; Aslany et al., 2021).

Пошто многи партнери теже да остану заједно, брачни или партнерски статус обликује заједничке миграционе намере, односно стабилни породични односи у многоме утичу на миграторне интенције (Drobnjaković et al., 2026). Уобичајени

је закључак да су брачни парови или особе у ванбрачној заједници склонији остајању у месту становања и мање мобилни (Tabor et al., 2015; Williams et al., 2018).

Истовремено, деца и величина домаћинства, који се сматрају једним од кључних диференцирајућих фактора, утичу на миграторне намере и понашање, у зависности од узраста деце или броја чланова домаћинства, тзв. вишегенерацијска домаћинства (Stockdale & Catney, 2012; Cooke, 2013; Cai et al., 2014; Lee & Lee, 2019; Aslany et al., 2021; Debray et al., 2022).

Миграторне намере, а тим и имобилност, под утицајем су сложеног скупа социо-економских фактора који одражавају професионални и материјални статус и амбиције појединца, као што су услови становања, власништво, задовољство местом, могућности запослења и развој каријере. Одлука о останку најчешће је условљена личним разлозима, стамбеним питањем, пензионисањем или могућностима запослења, укључујући активности као што су пољопривреда, рурални туризам или предузетништво (Kley & Mulder, 2010; de Groot et al., 2011; Gruber, 2021).

Полазна претпоставка у миграционим студијама јесте да незапосленост представља важан подстицај за миграцију. Међутим, однос између тржишта рада и мобилности је сложенији: истраживања показују да статус и тип запослења значајно обликују и/мобилност (Otrachshenko & Popova, 2014; Williams et al., 2018; Berlinschi & Harutyunyan, 2019; Migali & Scipioni, 2019).

Иако незапосленост може подстаћи жељу за одласком, запослени појединци често показују већу склоност ка миграцији, што се објашњава бољим приступом информацијама, већим ресурсима и већом способношћу да реализују миграционе намере (Debray et al., 2022). Насупрот томе, нестабилан радни статус и финансијска ограничења могу смањити могућности за миграцију и довести до принудне имобилности, односно редукције миграционих аспирација (Aslany et al., 2021).

Бројна истраживања указују на позитивну повезаност између вишег нивоа образовања и миграторног понашања, односно израженијих миграционих аспирација (Dao et al., 2018; Lee & Lee, 2019; Migali & Scipioni, 2019; Maleszyk & Kedra, 2020).

У том смислу, високообразовани појединци чешће исказују намеру да мигрирају, што потврђују резултати бројних студија (de Groot et al., 2011; Haartsen & Stockdale, 2018; Erickson et al., 2018; Debray et al., 2022).

Ипак, поменуте намере не зависе искључиво од структурних карактеристика, већ представљају изразито субјективну категорију, условљену степеном задовољства појединца сопственим животом и окружењем (Dustmann & Okatenko, 2014; Migali & Scipioni, 2019; Aslany et al., 2021). У том контексту, друштвена укорененост и повезаност са локалном заједницом препознају се као кључни фактори који умањују склоност ка мигрирању, посебно живот у близини породице и пријатеља (Mulder, 2018; Thomassen, 2020).

Један од праваца истраживања останка на селу и имобилности је основа концепта везаности за место, који се посматра кроз јаке везе између људи и њихове локалне средине (Gustafson, 2006; Erickson et al., 2018; Haartsen & Stockdale, 2018). Овај концепт се у оквиру обрасца имобилности може посматрати као „стабилност становања“ (Hanson, 2005) или као физичка повезаност, које имплицирају перспективе пејзажа и квалитета живота, као што су мир, приступачност становања, предеоне вредности и сл. (Haartsen & Stockdale, 2018). Повељнији услови становања и креирања подстицајног животног окружења преузимају улогу у обликовању савремених видова мобилности (Millington, 2000; Stockdale & Catney, 2012).

У том смислу, просторни аспект и концепт повезаности са местом су схваћени као један од покретача останка и релевантан предуслов за пресељење у рурална подручја. Овај концепт обухвата друштвене и природне карактеристике места, укључујући осећај припадности и укоренености, односно посвећеност локалној заједници, као и степен задовољства самим местом и квалитетом живота у њему (Brown et al., 2000; Antonish, 2010; Erickson et al., 2018; Haartsen & Stockdale, 2018; Mata-Codesal, 2018). Поменути концепт у контексту имобилности може се посматрати као локацијски специфична „инсајдерска“ предност (Stockdale & Haartsen, 2018). У вези је са типом локације, опремљеношћу јавним садржајима и функцијама, и указује на ефекте живота у већим насељима или у оквиру односа између урбаних и руралних подручја (Aslany et al., 2021). Концепт такође обухвата

кохезију заједнице, друштвену стабилност и задовољство заједницом (Champion & Shuttleworth, 2017; Erickson et al., 2018), одражавајући однос појединаца према култури и традицији одређеног места и њихову укорененост у утврђеним нормама (Barcus & Shugatai, 2018).

Мобилност и имобилност се сматрају централним темама које повезују географску локацију и друштвено понашање (Hanson, 2005). Често се третира као концепт који преплиће друштвене факторе и сећања, као и карактеристике места и природне / пејзажне квалитете (Benson & O'Reilly, 2009; Scannell & Gifford, 2010; Savage, 2010; Erickson et al., 2018; Stockdale et al., 2018; Gruber, 2021). Снажне везе између људи и места развијају се у осећај посвећености месту (Gustafson, 2006; Erickson et al., 2018; Haartsen & Stockdale, 2018) и постају део њиховог идентитета и друштвених односа (Rose, 1995), који су често одлучујући приликом прављења миграторних избора и креирања миграторних образаца.

Врста имобилности је често условљена управо везаношћу за одређену локацију (Hjälml, 2014; Mata-Codesal, 2015). Јача укорененост у месту, представља основу добровољне имобилности (Barcus & Brunn, 2009; Gruber, 2021). Стокдејл и Катнеј (Stockdale & Catney, 2012) наглашавају значај просторних аспеката изван самог миграторног понашања, враћајући географију у фокус истраживања, са посебним освртом на просторну структуру насеља и природу просторне економије.

Везаност за место често представља предуслов за досељавање у рурална подручја; међутим, временом се она релативизује и субјективизује код лица која су се доселила. Осећај припадности месту варира међу становништвом које остаје у руралним подручјима и подложен је променама, што може довести до преиспитивања одлуке о останку или одласку (Haartsen & Stockdale, 2018).

Обрасци и типови имобилности

Истраживање феномена имобилности довело је до идентификације различитих типова становништва које остаје, при чему ову групу одликује изражена хетерогеност. У литератури становништво које остаје је најчешће сагледано као оно које није мобилно, односно као лица која никада нису напустила свој завичај или место становања (Haartsen & Stockdale, 2018). Насупрот томе, критички приступи указују да имобилност не треба посматрати искључиво као последицу ограничења, већ и као избор, односно стратегију избегавања „заглављености“ (енг. *stuckness*) (Barcus & Brunn, 2009; Fernandez-Carro & Evandrou, 2014). У том смислу, они који остају могу се разумети као актери који одржавају везе са спољним ресурсима – људским и економским – а не само као географски „заглављена“ популација (Erickson et al., 2018). Сходно томе, имобилност се све више тумачи као способност да се остане, која произилази из интеракције ресурса места и могућности појединаца (Haartsen & Stockdale, 2018).

Сагледавање имобилности подразумева идентификацију различитих аспеката и категорија овог феномена, који су у одређеној мери условљени истраживачким приступом и теоријским полазиштима. Типологије се често формирају на основу унапред дефинисаних карактеристика, што може утицати на правац и исход анализе. Однос између жеље и способности за миграцију одређује тип имобилности, у смислу да ли је реч о добровољној или принудној имобилности (Carling, 2002; Coulter, 2013; Mata-Codesal, 2018; Ye, 2018; Schewel, 2020; Debray et al., 2022). При томе, различити обрасци остајања проистичу из специфичних животних искустава и околности (Mata-Codesal, 2015).

Имобилност је тешко мерљива због своје временске и просторне динамичности, те се може посматрати као аналитичка категорија која обухвата различите нивое агрегације, како у погледу дужине боравка, тако и у погледу просторне скале (Hanson, 2005). У временској димензији разликују се краткотрајна и доживотна имобилност (Hjälml, 2014; Adeel & Yeh, 2018; Erickson et al., 2018), док се у просторној димензији она испољава као стамбена имобилност или

резиденцијална стабилност (Coulter et al., 2016; Clark et al., 2017; Burholt & Sardani, 2018), као и регионална или рурално–урбана имобилност (Hanson, 2005; Erickson et al., 2018; Haartsen & Stockdale, 2017; Stockdale et al., 2018). Детаљније сагледавање карактеристика становништва које остаје у руралним срединама омогућава дубље разумевање разлика између типова имобилности.

Типологија оних који остају, углавном су повезане са степеном добровољности у доношењу одлуке о имобилности (Gruber, 2021). Диференцијацију унутар групе оних који остају увео је Карлинг (Carling, 2002), разликујући принудне и добровољне, на основу њихове воље за миграцијама. Слично томе, Шјувел (Schewel, 2020) је развио концепт „помирљиве имобилности“ (енг. *acquiescent immobility*) у којој појединац остаје не зато што је то активан избор, већ зато што прихвата околности, често уз смањене аспирације или „помиреност“ са ограничењима. Они који остају препознају се у оквиру добровољне или жељене имобилности (Mata-Codesal, 2015).

У том смислу, из литературе се могу извести различити термини – жељена, принудна и „помирљива (*acquiescence*)“ имобилност; *de facto, de jure*, стварни рурални староседеоци (енг. *stayers*); нови досељеници (енг. *newcomers*); уверени (енг. *convinced*) и „децом вођени“ (енг. *children-led*); повратничка популација или повратници (енг. *turnover*) (Haartsen & Stockdale, 2018; Mata-Codesal, 2018; Burholt & Sardani, 2018; Ye, 2018; Gruber, 2021).

Међутим, имобилност се не односи само на оне који остају, већ и на оне који се суочавају са ситуацијама имобилности кроз одређени вид мобилности – циркуларне мигранте и повратнике (Mata-Codesal, 2015). Сличан приступ среће се у многим земљама (Ortiga & Macabasag, 2021). Баркус и Брун (Barcus & Brunn, 2009) у којима истраживачи стављају повезаност са местом у фокус типологије имобилности, разликујући три категорије на основу способности да се оде или остане, засноване на ресурсима места и интензитету везаности за место.

Интеракција различитих личних фактора и ширег социо-економског и политичког контекста поставља мобилност на континуум од пожељног до непожељног, од могућег до немогућег кретања (Meta-Codesal, 2015). Халфакри и

Ривера (Halfacree & Rivera, 2012) истичу потребу да се дубље истраже разлози који условљавају останаk миграната остају у руралним подручјима. Бројне студије показују да дужина боравка повећава вероватноћу остајања (Fischer & Malmberg, 2001; Thomas et al., 2016; Gieling et al., 2017; Clark et al., 2017), што је довело до њеног општег прихватања као кључног фактора за проучавање процеса имобилности. Налази претходних истраживања указују на концепт резиденцијалне стабилности кроз успостављање прага од 20 година континуираног живота на истом месту, при чему се разликују они који остају краће или дуже од 20 година (Kasandra & Janowitz, 1974; Kang & Kwak, 2003). Хансон (Hanson, 2005) истиче да се период од 5 година не може сматрати релевантним за истраживања имобилности, јер у тако кратком времену људи обично не доносе одлуку о пресељењу. Тиме је утемељен оквир временске одреднице за категорисање имобилности и процеса остајања на селу.

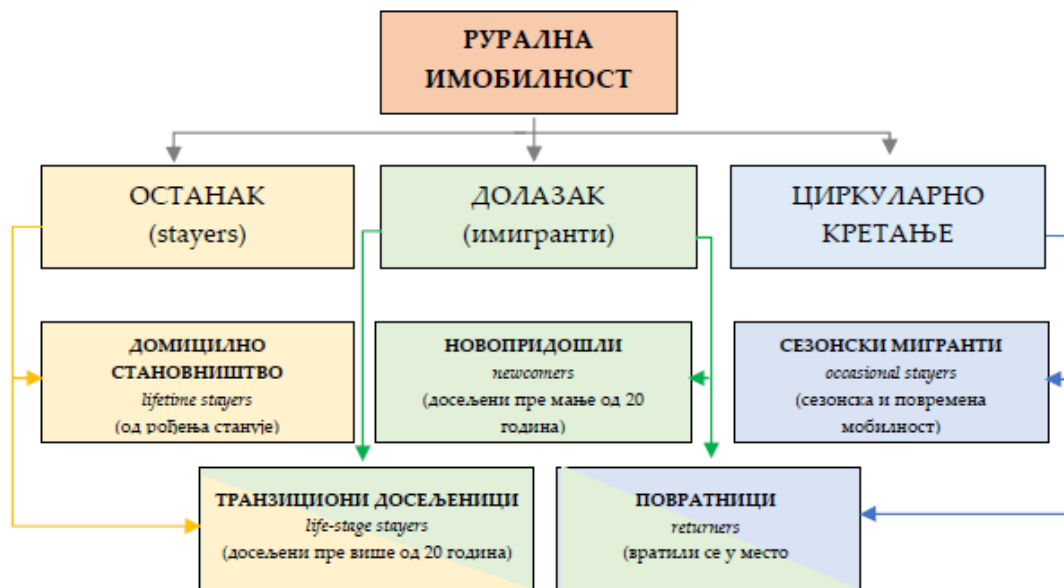


Схема 1. Типологија руралне имобилности кроз обрасце остајања, досељавања и циркуларне миграције

У оквиру постојеће стручне литературе, рурално становништво се може поделити у неколико међусобно преклапајућих типова имобилности. Схема 1 приказује хетерогеност руралне популације, сагледане кроз разлику између више облика остајања (доживотни, транзициони и повремени/мултилокални), досељавања у рурална подручја и повратних миграција, концептуализованих у оквиру ширег континуума имобилности.

Издвојени типови међусобно се разликују по мотивима за останак, дужини боравка, али и особеностима својствених само одређеним популационим групама.

За потребе овог истраживања примењена је следећа типологија:

1. Староседеоци, односно они који се опредељују за доживотни боравак у месту где су рођени (енг. *lifetime stayers*) најчешће се карактеришу као домицилно становништво. Они представљају особе које карактерише снажна повезаност са местом и локалном заједницом.
2. Транзициони досељеници (енг. *life-stage stayers*) су они који се за живот на селу одлучују услед најразличитијих фаза животне транзиције. Најчешће проводе дужи временски период на селу, више од 20 година, али могу преиспитивати одлуку о остајању након кључних животних догађаја као што су партнерство, родитељство или пензионисање (Elder, Johnson, & Crosnoe, 2003; Erickson et al., 2018). Овај тип миграције ка руралним подручјима најчешће се повећава у средњем животном добу и у периоду пензионисања (Kley & Mulder, 2010; Stockdale & Catney, 2012; Haartsen & Stockdale, 2018; Barcus & Halfacree, 2018).
3. Новопридошли (енг. *newcomers*) су лица који су се добровољно преселили у рурална подручја у скоријем периоду, од 5 до 10 година (Haartsen & Stockdale, 2018), најчешће мотивисани животним стилем, квалитетом живота и унапред формираним позитивним представама о руралном животу. Они су неретко „алтернативни“ или „маргинални рурални досељеници“ који се укључују у стил живота „повратка земљи“ (енг. *back-to-the-land*) и припадају групама средњих до нижих примања (Halfacree, 2012).

Очекивано су склонији мигрирању и мање су везани за трајне форме имобилности (Haartsen & Stockdale, 2018).

4. Повратници (енг. *returners*) представљају појединце који се враћају у место порекла, при чему се повратна миграција често тумачи кроз појмове припадности, носталгије и реконструкције идентитета (Cassarino, 2004; Bijker & Haartsen, 2012; Cuervo & Cook, 2019).
5. Повремено или сезонски присутна лица (енг. *occasional stayers*), познати и као мултилокални становници, одражавају све присутније флуидне облике становања, који су обележени сезонском мобилношћу, власништвом над другом некретнином и цикличним обрасцима кретања. Овај тип подразумева популацију која није стално насељена на руралном подручју, већ повремено борави због одмора, сезонских пољопривредних радова, бриге о старијима и сл. Овај облик имобилности показује да остајање и кретање нису међусобно искључиви, већ могу коегзистирати у оквиру алтернативних просторних и временских стратегија живота (Milbourne & Kitchen, 2014; Gruber, 2021). Резиденцијална имобилност може бити замењена сезонском мобилношћу, дневним миграцијама или мултилокалним облицима живота, који отварају нове могућности у смислу разумевања посматраног феномена (Gruber, 2021). Често се у руралним подручјима јављају тзв. викендице или друга домаћинства (енг. *second homes*), односно повремена пребивалишта или домаћинства, чији чланови живе на другом месту и које се најчешће користе у рекреативне сврхе (Shucksmith, 1983). Овај тип становања подразумева и извесну мобилност, јер омогућава бег од урбаног живота (Halfacree, 2012), доживљај другачијег начина живота (Hall & Müller, 2004) или (ре)конструкцију снажне везе са прошлошћу (Quinn, 2004).

Представљени типови показују да рурална имобилност није бинарна појава, већ континуум који је обликован интеракцијом индивидуалних карактеристика, фазама животног циклуса, социо-економских могућности и повезаности са местом. Разумевање оних који остају као хетерогене групе омогућава прецизније тумачење руралних демографских процеса и доводи у питање традиционалну доминацију миграционо-оријентисаних приступа у популационим студијама.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање имобилности подразумева системско сагледавање комплекса фактора који синергетски делују у арили развоја руралних простора и обликовања урбано-руралних веза. Инсистирање на оквиру *one size fits all*, може довести до маскирања и изостанка адекватног перципирања потенцијалног значаја локалног контекста (Stockdale & Catney, 2012) у креирању односа и токова у простору, а са тим и на експресију образаца имобилности.

С обзиром на то да је истраживање реализовано у оквиру Пројеката *RurSITU* конципирано тако да третира комплексност и хетерогеност руралних простора, сагледавање простора у контексту имобилности и остајања на селу, вршено је системски и свеобухватно. Фокус је на намерама становништва да остану или напусте рурална подручја, на утврђивању узрочности између перцепције руралних подручја, карактеристика локалне средине и одлуке о останку. У том смислу, истраживање је дефинисано кроз неколико тесно повезаних циљева:

- Препознавање генератора останка у руралним подручјима;
- Идентификација просторних образаца имобилности;
- Детекција чинилаца који утичу на одлуку о напуштању родног места из перспективе становништва, изван научно утврђених чињеница;
- Креирање оквира добре праксе из угла локалног становништва.

Истраживачки фокус постављен је и усмераван у оквиру истраживачких питања:

ИП1: Који мотиви су у основи имобилности руралног становништва у Србији?

ИП2: Које карактеристике локалне средине афирмишу останак на селу?

ИП3: Који су главни изазови одрживости руралних заједница?

ИП4: Које су добре праксе боравка у руралним подручјима?

ИП5: Како се испољава имобилност на руралним подручјима Србије?

У складу са тим, Пројекат *RurSITU* почива на сензибилнијем приступу развоја руралних простора, базираном на детаљној анализи простора, његових потенцијала и ограничењима за развој, који су стављени у контекст имобилности.

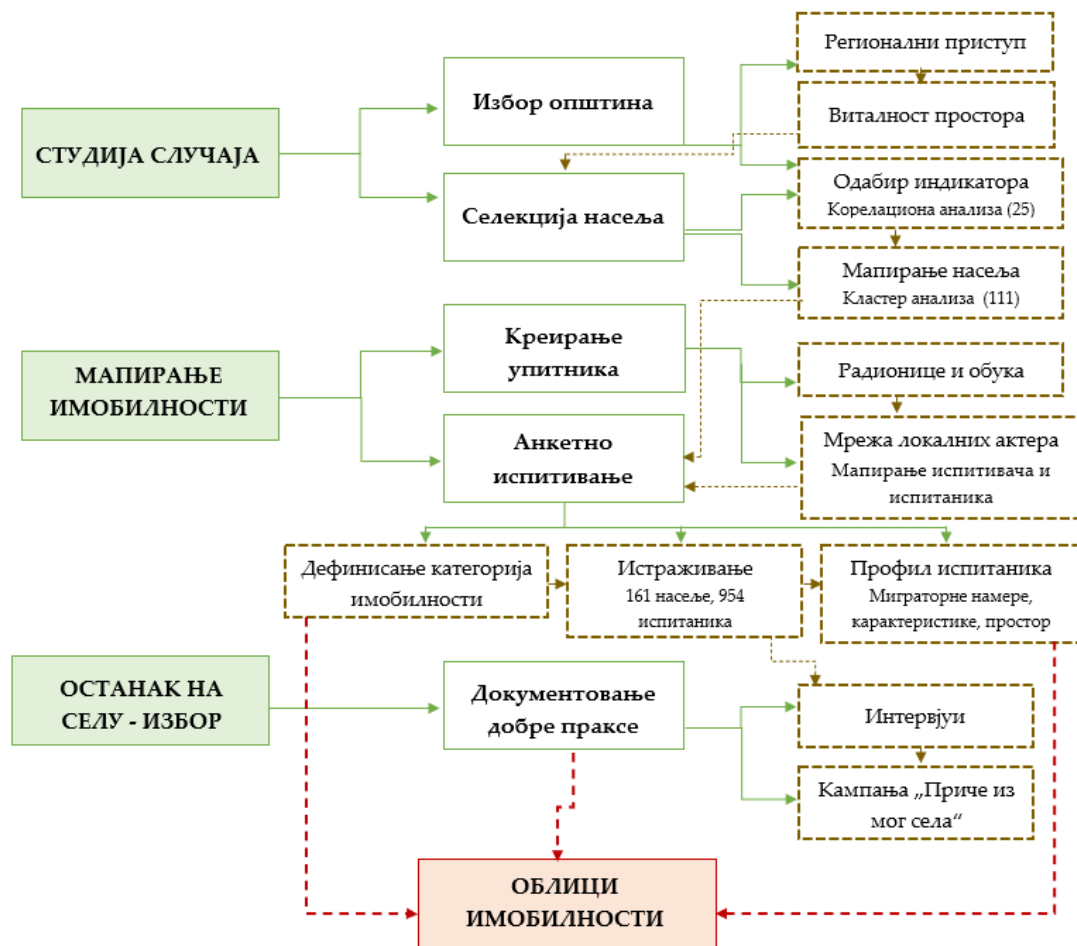


Схема 2. Методолошки оквир истраживања

У истраживању је примењен сложен методолошки оквир који подразумева неколико фаза које се међусобно преплићу и сукцесивно смењују (схема 2). На основу деск анализе и примене сложених квантитативних метода извршена је селекција простора, који је предмет даље анализе. Пажљиво су одабрана насеља која су релевантна за анализу феномена имобилности у Србији. У даљем поступку, примењено је дубинско квалитативно истраживање кроз анкетно испитивање и интервјуе на циљној групи испитаника. Акцент у истраживању посебно је стављен на партиципативни приступ, с обзиром на то да овај Пројекат представља део програма посвећеног развоју грађанске науке у Србији.

Селекција општина и насеља

Прва методолошка фаза подразумева избор подручја истраживања, који се ослања на двостепену анализу (схема 2). Примењен је регионални приступ, а Регион Шумадије и Западне Србије је одабран као просторни оквир за даља истраживања. Избор региона је заснован на претходним истраживањима која указују на одређену виталност овог простора у демографском и економском смислу (Маринковић, 2025; Дробњаковић и Кокотовић Каназир, 2025; Дробњаковић, 2019; Kokotović Kanazir et al., 2024a).

Наредни корак у овој фази подразумева избор општина релевантних за изучавање феномена имобилности. За потребе овог истраживања општине су селектоване на основу критеријума виталности и миграторног понашања становништва. У том смислу, извршена је лонгитудинална анализа демографских трендова на основу индекса промене броја становника за период 1981-2022. године и за последњи међупописни период 2011-2022. године (РЗС, 2023а). Миграторно понашање анализирано је на основу присуства аутохтоног становништва у насељу, кроз релативни удео ове миграционе групе (РЗС, 2023б). Атрактивност подручја истраживања за процес останка на селу посматрана је кроз савремену имиграцију, што се огледа у броју имиграната за последњи десетогодишњи период (РЗС, 2023б). Демографски и миграторни трендови који имплицирају одређену

виталност уочавају се у насељима седам општина, одабраних за даља истраживања - Бајина Башта, Ваљево, Лозница, Љиг, Прибој, Ужице и Чајетина (карта 1).

Други корак у оквиру фазе селекције подручја истраживања подразумева идентификацију насеља за детаљну анализу процеса имобилности. С обзиром да је фокус истраживања на руралном простору, анализирана су само сеоска насеља, док су градска насеља изузета. Степен руралности варира међу насељима у идентификованим општинама у зависности од густине насељености и нивоа социо-економског развоја у насељу (Дробњаковић & Кокотовић Каназир, 2025). Међутим, аутори су консултовали постојећу диференцијацију између градских и осталих (сеоских) насеља, што је званична методологија Завода за статистику Републике Србије примењена у пописима на којој се базира извор коришћених података.

У циљу избора релевантних индикатора који би у најбољој мери могли окарактерисати феномен имобилности, коришћена су претходна интернационална искуства и досадашња доменска знања за простор Србије у области руралног развоја. Иницијално је формиран сет од 31 индикатора, који осликава различите сегменте развоја насеља на руралном простору одабраних општина, карактеристике становништва које их насељава и њихове миграторне обрасце понашања. Индикатори су груписани у пет скупова:

1) демографски услови у насељима - број становника, индекс промене броја становника, старосна структура, величина домаћинства;

2) миграциони обрасци - аутохтоно и мигрантско становништво, рецентна имиграциона активност од 2011. године;

3) функцијске карактеристике - секундарне и терцијарне функције у насељима, стопа активности, стопа запослености и незапослености, samozapošљавање, становништво које се бави пољопривредом, друге профитабилне активности на пољопривредним газдинствима, алтернативна пољопривредна производња, тржиште пољопривредног земљишта, удео пензионера, сезонска радна снага у пољопривреди;

4) насеобинска обележја - степен централитета, приступачност, степен изграђеност, густина насељености;

5) социо-економска обележја - ниво образовања, дневне миграције, искоришћеност стамбеног фонда, искоришћеност женског радног контингента, жене носиоци пољопривредног газдинства.

За креирање сета индикатора коришћени су подаци из Пописа становништва из 2022. године (www.data.stat.gov.rs/?caller=SDDDB). Пољопривредна активност локалног становништва анализирана је коришћењем података из Пописа пољопривреде из 2012. године¹.

За артикулацију централитета и приступачности насеља консултовани су доступни подаци из ранијих истраживања (Дробњаковић, 2019; Drobñjaković & Steinführer, 2024; www.depopulacija.rs).

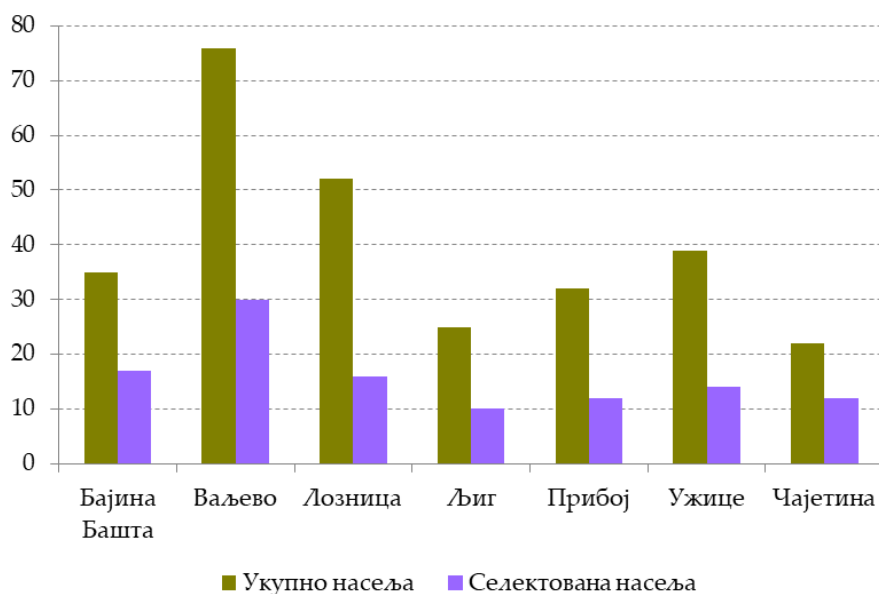
Како би се установила повезаност и условљеност међу индикаторима у креираном сету, као и утврдио њихов значај за дату тему, спроведена је корелациона анализа. Пирсонов коефицијент корелације коришћен је за процену веза између одабраних индикатора и детерминисање статистичке значајности ($p < 0,05$). Након сагледавања проблема и процене релевантности индикатора за даљу анализу, сет је редукован на 25 индикатора. Утврђене су одређене правилности у погледу слагања варијабли, што је омогућило извођења закључака важних за даље проучавање феномена имобилности.

Трећи корак прве методолошке фазе подразумева идентификацију насеља за дубинску анализу на територији изабраних јединица локалне самоуправе (схема 2). Хијерархијска агрегатна кластер анализа и Вардов метод (Ward, 1963) коришћени су на скупу варијабли за груписање насеља са релативно хомогеним карактеристикама. Класификација је извршена засебно за седам одабраних општина како би се уважиле локалне специфичности и смањило степен

¹ Подаци на нивоу насеља из Пописа пољопривреде из 2023. године нису били јавно доступни у време када је анализа спроведена.

генерализације. Насеља су класификована на основу градације имиграционог потенцијала и атрактивности за останак на селу.

Број кластера је одређен коришћењем дендрограма и разликује се међу општинама. За даљу анализу селектовано је 111 сеоских насеља, са варијацијама у обухвату између општина (графикон 1; прилог 1).



Графикон 1. Селектована и укупна насеља одабраних општина
(Извор: Обрада аутора)

На територији општине Бајина Башта спроведена је кластер анализа на скупу од 35 насеља (графикон 1). Идентификоване су три групе насеља, од којих се једна односи на приградска, а скуп од 17 насеља је препознат као потенцијалне студије случаја.

На територији Града Ваљева анализирано је 76 насеља класификованих у више група која се разликују према потенцијалу за останак и досељавање на село, као и другим карактеристикама насеља, које су значајне за поменуте процесе. Детектована је група приградских насеља, која нису подесна за даље изучавање.

Идентификовано је 30 насеља са карактеристикама које указују на изражен процес досељавања, повољније демографске прилике, централитет, саобраћајну доступност и привредну активност ван пољопривреде у насељу, али и на газдинству.

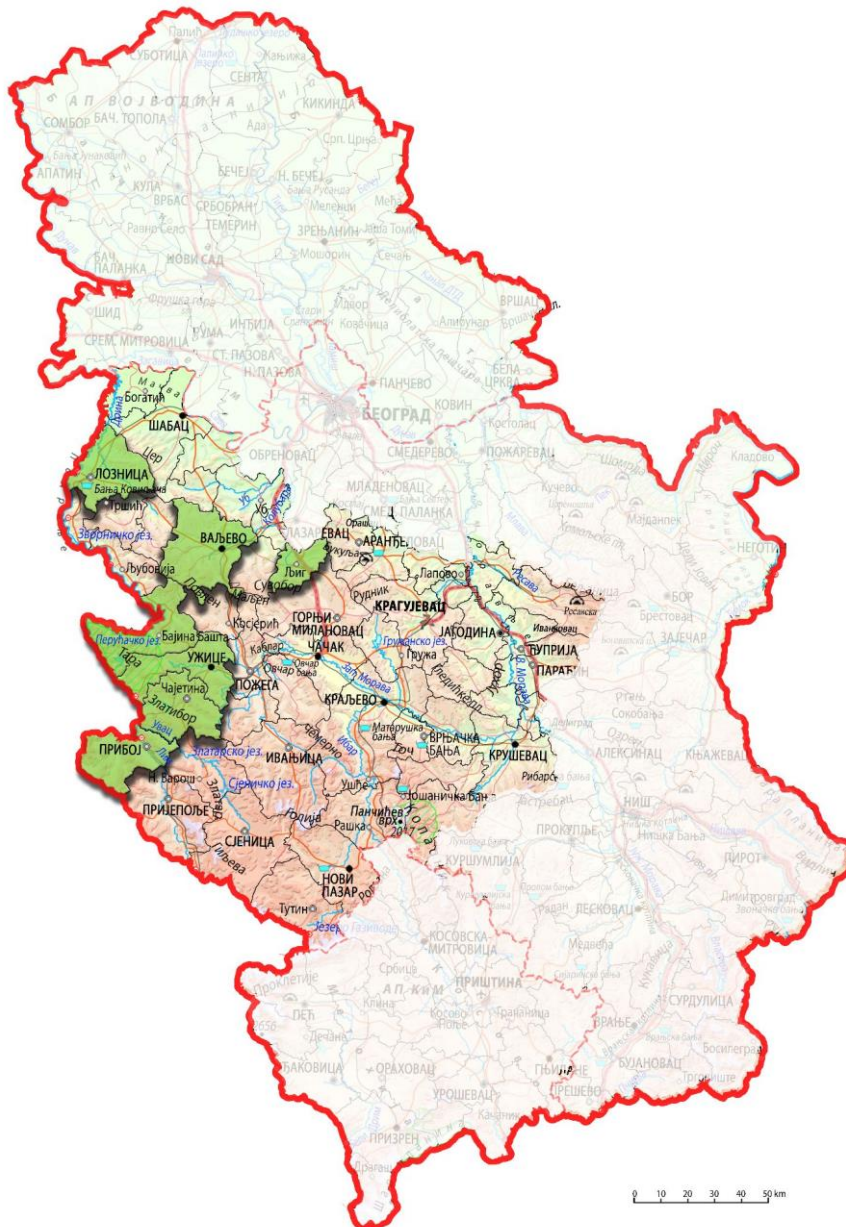
На територији Града Лозница, спроведена је кластер анализа на скупу од 52 насеља. Идентификоване су три групе насеља, од којих се једна односи на приградска, а друга група обухвата већа насеља која гравитирају Лозници. Трећа највећа група обухвата насеља са мањим или већим потенцијалом за останак и живот на селу, међу којима је детектовано 16 насеља за даљу анализу.

Скуп од 25 насеља општине Љиг класификован је у три групе насеља, од којих се 10 издвајају као релевантна за даљу анализу.

Анализа на територији општине Прибој спроведена је на скупу од 32 насеља. Издвојене су такође три групе насеља, од којих једна обухвата два популационо највећа насеља (Бања и Рача) са изразитим досељавањем у рецентном периоду и добре саобраћајне доступности, док су друге две групе насеља означене као мање или више повољне за живот на селу с обзиром на приступачност, покретање самосталне делатности и развој неаграрних функција. Идентификовано је 12 насеља за даљу анализу.

Кластер анализа је спроведена на скупу од 39 насеља Града Ужица. Идентификоване су четири групе насеља, од којих су за даљу анализу релевантне: група насеља атрактивна за досељавање и живот на селу услед повољне приступачности и развијености неаграрних активности у насељу и на пољопривредном газдинству и група насеља која се одликује мање или више повољним вредностима посматраних параметара. Међу њима је издвојено 14 насеља релевантних за сагледавање руралне имобилности.

На територији општине Чајетина 22 насеља су такође груписана у три категорије, међу којима је 12 издвојено као релевантно за изучавање феномена имобилности.



Карта 1. Просторни обухват проучаваног подручја

Мапирање имобилности

Друга методолошка фаза подразумева сагледавање имобилности као процеса остајања на селу из угла локалног становништва, како би се установили правци и форме испољавања овог феномена на истраживаном простору. У ту сврху спроведено је анкетно испитивање које је имало за циљ да истражи перцепцију локалног становништва о њиховим миграторним намерама и разумевању главних предности и ограничења живота у руралним подручјима. Уједно, то је послужило и за детектовање покретачких процеса и/мобилности.

Истраживање почива на партиципативном приступу и представља део ширег истраживања грађанске науке, које подразумева добровољно ангажовање грађана у анкетном истраживању. Процес регрутовања грађана-истраживача пажљиво је планиран и спроведен у неколико корака у различитим фазама истраживања, како би се на адекватан начин и помоћу делотворних механизма мотивисали локални становници за укључивање у реализацију истраживања. На основу искуства на терену осмишљени су начин и методе за мотивисање, анимирање и едукацију грађана-истраживача на неколико нивоа, како би се превазишли потенцијални изазови (отпор грађана, лоша организација на локалу, неповерење, незаинтересованост и сл.):

1. Избор локалних партнера, као представника са већ доказаним искуством на локалним територијама, који су анимирали партиципанте.
 2. Тестирање анкете је спроведено на терену, где је уз неформалну подршку локалног становништва коригован анкетни упитник и приступ у појединим сегментима истраживања.
 3. Укључивање одабраних локалних самоуправа у истраживање, у циљу информисања о пројектним активностима и пружању логистичке подршке за реализацију активности. То се показало значајним из више разлога – као неопходна подршка локалним партнерима у решавању евентуалних потешкоћа у реализацији пројекта, за промотивне активности, анимирање грађана и повећање апликативности резултата истраживања.
-

4. Укључивање локалног становништва у анкетно истраживање у виду испитаника и грађана-истраживача који су спроводили анкетно испитивање. Овај корак је подразумевао идентификацију особа које ће добровољно пратити процес истраживања и даље регрутовати грађане за спровођење анкета. Организоване су радионице са представницима грађана, међу којима су били препознати локални актери за ово истраживање (председници месних заједница, представници активних удружења, виђени људи у селу, млади, привредници и сл.).
 5. Регрутовање локалног становништва које би се добровољно укључило у анкетно истраживања. Како би се осигурала исправност и објективност процеса анкетирања, организоване су радионице на којима је спроведена обука одабраних грађана-истраживача.
 6. Организовање отворених дискусија између локалног становништва и представника локалне самоуправе о личним ставовима и изазовима са којима се становништво на селу свакодневно суочава, што је допринело изградњи обостраног поверења. Тиме су отворена питања која су била од значаја за усмеравање истраживања.
 7. Консултовање сазнања и искуства локалног становништва при таргетирању позитивних примера који ће се преточити у афирмативне приче. Тиме је подстакнуто креирање става код локалног становништва да је некоме стало до њихових прича, као и да они својим примером могу учинити помак у локалној заједници, али и шире. То је потпомогло јачање поверења у реализовање и исход истраживања.
 8. Укључивање локалних и појединих националних медија у промоцију истраживања и најаве активности, путем којих су се грађани информисали о пројектним активностима, као и позивали да се прикључе истраживању. Паралелно са тим, осмишљена је промотивна кампања у одабраним општинама како би се истакао значај истраживања. У ту сврху, одржане су јавне презентације и коришћени различити комуникациони канали (веб-сајт, друштвене мреже, локални медији).
-

Анкетно истраживање

Анкетно испитивање је спроведено коришћењем стандардизованог упитника структурираног тако да обухвати основне демографске и социо-економске карактеристике испитаника (пол, старост, брачни статус, карактеристике домаћинства, запослење, становање, пољопривреда), њихово задовољство животом, везаност за насеља и локалну заједницу кроз сагледавање социјалних веза и опремљености простора јавним услугама и садржајима, квалитет живота изражен кроз еколошки, економски и социјални аспект, мотиве за останак и миграционе намере. Упитник је већински састављен од питања затвореног типа, уз додатно отворено питање којим су испитаници имали слободу да пренесу своје поимање села у савременим околностима. Ти искази су послужили за креирање наратива о селу. Упитник је валидиран на терену које је спроведено на територији општине Чајетина.

Анкета је спроведена у августу и септембру 2024. године у селектованим насељима седам одабраних општина на територији Региона Шумадије и Западне Србије. Коришћен је непробабилни квотни узорак како би се најближе одразиле карактеристике становништва. Узорак је пројектован на минимум 2% укупне популације изабраних насеља и скалиран према броју становника у насељима одабраних општина (табела 1).

Анкетно истраживање је спроведено путем стандардизованог упитника у писаној и електронској форми. Грађани-истраживачи су вршили анкетирање лично или методом „остави и преузми“ где је то било потребно. Испитивање је обављено анонимно уз сагласност испитаника. Анкета је обухватила укупно 954 испитаника (табела 1). Електронским путем партиципирало је 21,5% испитаника, а папирне упитнике попунило је 78,5% испитаника. У свим општинама је заступљенији папирни вид упитника, док је нешто значајнији удео испитаника који је учествовао у истраживању путем електронске форме забележен у Ужицу, Ваљеву и Прибоју.

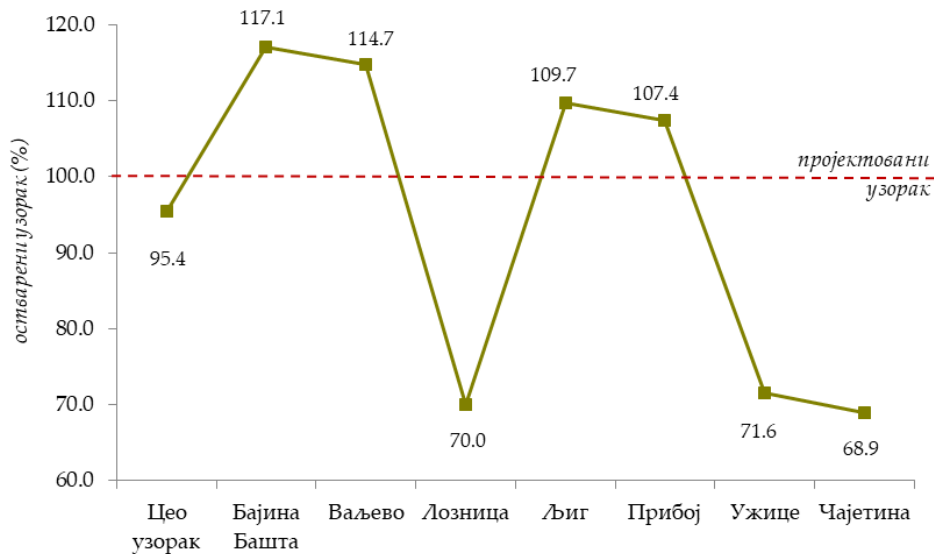
Табела 1. Обухват узорка истраживања

	Насеља	Број становника	Удео у узорку популације	Пројектовани узорак	Остварени узорак	Удео у укупном узорку (%)
Бајина Башта	17	6659	13	126	148	15,5
Ваљево	30	10332	20	196	223	23,4
Лозница	16	14299	27	271	190	19,9
Љиг	10	3650	7	69	76	8,0
Прибој	12	6569	12	125	133	13,9
Ужице	14	5664	11	108	77	8,1
Чајетина	12	5501	10	104	72	7,5
Нераспоређени					35	3,7
Укупно	111	52674	100	1000	954	100

Извор: Обрада аутора

У оствареном узорку највише су учествовала насеља општине Ваљево и Лозница, која су имала и највећи пројектовани узорак, с обзиром на број насеља која су селектована за анализу (табела 1). У општинама Бајина Башта, Ваљево, Љиг и Прибој је премашен пројектовани узорак док је у Лозници, Ужицу и Чајетини испод пробалистичког нивоа, што је резултирало са 95% у просеку остварености унапред задатог броја испитаника (графикон 2). Насеља одабраних општина нису равномерно учествовала у погледу обухвата, с обзиром на обухват популације, старосну структуру и спремност локалног становништва да се одазове истраживању. У том погледу издвојила су се насеља са највећим обухватом – Бања са 33 испитаника (Прибој), Ново Село са 30, Јадранска Лешница са 25 и Лешница

са 24 (Лозница), Бабина Лука и Бачевци са 13 (Ваљево) и др. У највећем броју насеља су учествовала са око 10 испитаника.



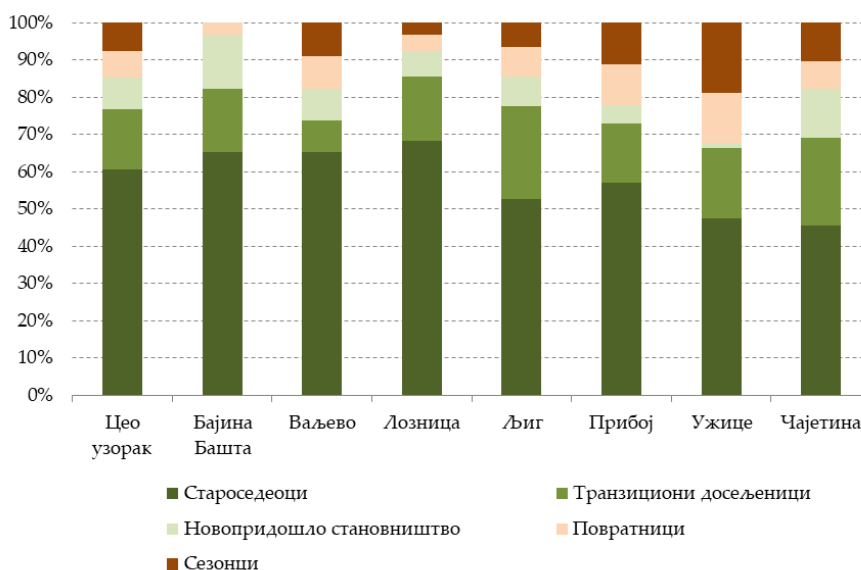
Графикон 2. Остварени узорак у селектованим општинама

(Извор: Обрада аутора)

Класификација узорка и мапирање категорија испитаника

Како би се установиле и испитале разлике између видова имобилности на посматраном руралном простору, пошло се од претпоставке да се испитаници могу *a priori* поделити у категорије које осликавају различите обрасце имобилности. У ту сврху примењена је типологија на основу прегледа постојеће литературе и интернационалног искуства (схема 1), док је дужина боравка у неком месту усвојена као кључни фактор за проучавање процеса имобилности. У том смислу одређен је временски праг боравка у месту за дефинисање категорија испитаника на основу којих су подељени на:

1. Староседеоце - лица која од рођења станују у истом месту;
2. Транзиционе досељенике - лица која су се доселила пре 20 и више година у место у којем живе;
3. Новопродошло становништво - лица која су се доселила пре мање од 20 година у место у којем живе;
4. Повратнике - лица која су некада живела у месту у које су се вратили;
5. Сезонце - лица која повремено или сезонски бораве на селу.



Графикон 3. Заступљеност испитаника по категоријама имобилности, по општинама
(Извор: Анкета)

У испитиваном узорку забележена је највећа заступљеност староседелаца. Њихов удео у укупном узорку износи 60,6% у просеку, док међу општинама варира од 45,6% у Чајетини до максималних 68,4% у Лозници (графикон 3). С тим у вези, рурално становништво посматраних општина доминантно је аутохтоног порекла. Хетерогенија структура становништва уочава се у општинама Чајетина, Ужице и Прибој, где је међу испитаницима забележено преко 40% досељеника.

Међу досељеним становништвом генерално преовладавају лица која су се доселила у месту становања пре 20 и више година, услед неких животних догађаја (најчешће брак). Транзициони досељеници чине 16,2% укупног узорка, с тим што су у структури испитаника по општинама најзаступљенији у Љигу (25,0%) и Чајетини (23,5%), а најмање у Ваљевоу (8,6%). Становништво досељено у скоријем периоду индикује атрактивност села за насељавање, која је у укупном узорку на нивоу од 8,5%. Највише новопридошлог становништва уочава се у Бајиној Башти (14,3%) и Чајетини (13,2%), док је њихов удео занемарљив у Ужицу (1,4%) и Прибоју (4,8%). Повратне миграције слабо учествују у структури испитаника са уделом од 7,1% у укупном узорку. Највише повратника има у Ужицу (13,5%) и Прибоју (11,1%), док их је најмање у Бајиној Башти и Лозници. Циркуларне миграције на простору одабраних општина мање су заступљене. Сезонско досељавање у укупном узорку је на нивоу од 7,6% и присутније је једино у Ужицу (18,9%) и Прибоју (11,1%). У општини Бајина Башта нису забележени сезонци у испитиваном узорку (графикон 3). Ови подаци указују на одређене обрасце интерних миграција на посматраном простору, индикујући правце и смерове рурално-урбаних кретања.

Креирање позитивног наратива о селу

С обзиром на то да је истраживање усмерено на становништво које свесно и добровољно остаје у руралним подручјима, наредна методолошка фаза обухватила је креирање збирке афирмативних прича са села, са циљем да се њиховом употребом у јавном дискурсу допринесе преобликовању доминантних наратива о руралним просторима. У ту сврху коришћена су два алата: интервјуи, којима је омогућено дубинско истраживање феномена имобилности кроз призму циљне групе испитаника, и кампања „Приче из мог села“ која је осмишљена као јавни позив грађанима за дељење личног искуства на селу. Како би се извршила селекција примера добре праксе у насељима одабраних општина, организована је серија састанака и радионица у локалним самоуправама. Кроз разговоре са

локалним партнерима и становништвом је извршено таргетирање испитаника са којима ће се обавити дубински интервјуи у свакој од општина. Интервјуи су структурирани тако да пруже биографску перспективу, указујући да су процеси имобилности укоренењени у вишеслојним свакодневним животима испитаника и да су подстакнути вишеструким разлозима (Haartsen & Stockdale, 2018). Интервјуи су припремљени у полуструктурираној форми и дигитално су снимљени уз сагласност испитаника. Циљ интервјуа био је да пруже сазнања о ретроспективним ставовима испитаника о њиховом процесу доношења одлуке о имобилности, останку на селу или пресељењу у рурална подручја, да представе њихова свакодневна животна искуства и пруже афирмативну представу о животу на селу из личног угла, да прикажу своја осећања о повезаности и припадности селу, али и како себе виде у датом руралном окружењу.

У циљу доприноса у домену грађанске науке и афирмације живота на селу осмишљена је кампања „Приче из мог села“, којом су обједињени сегменти интервјуа, грађанске науке и промоције истраживања. Кампања „Приче из мог села“ покренута је у циљу прикупљања кратких афирмативних прича у трајању од 60 секунди. Намера је да се кратким причама делује позитивно на свест грађана, тако што ће се путем друштвених мрежа и других комуникационих канала учинити доступни широј јавности. Позив за учешће у кампањи и креирање промотивног видеа упућен је путем локалних медија и путем мреже локалних актера (друштвене мреже, сајт, Viber/WhatsApp група). Отпремање видеа омогућено је путем линка ка Google формулару, који се јавно делио. Структура упутства за прављење видеа задовољила је основне критеријуме за афирмисање позитивне праксе живота на селу, као и код интервјуа, само у скраћеном формату.

Интервјуи су обављени током фебруара и марта 2025. године, док је кампања „Приче из мог села“ покренута у новембру 2025. године. Обављено је 25 дубинских интервјуа и прикупљено више кратких филмова током кампање. Представљени су различити примери образаца имобилности, којима се преноси одређена порука и негују вредности карактеристичне за сеоске средине посматраних општина.

ДЕМОГРАФСKE И СОЦИО-ЕКОНОМСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ИСПИТАНИКА

Савремени рурални простор Србије карактеришу изражене регионалне разлике и процеси демографске поларизације. Простор јужно од Саве и Дунава посебно је изложен депопулацији, старењу становништва, миграционом пражњењу и слабљењу економске основе руралних насеља, док у Региону Шумадије и Западне Србије поједини предели успевају да одрже релативну виталност захваљујући диверзификацији економских активности, развоју услужног сектора или повољнијем саобраћајно-географском положају (Дробњаковић & Кокотовић Каназир, 2025). Савремену слику руралних подручја Србије карактеришу дуготрајни процеси депопулације, демографског старења и слабљења традиционалне аграрне основе, али истовремено и постепено реструктуирање и функционална трансформација руралног простора.

У домаћој литератури посебно се наглашава да рурална насеља више није могуће посматрати искључиво кроз призму пољопривреде, већ као простор сложених демографских, економских и функционалних промена, у којем расте значај услужних делатности, дневне мобилности и различитих облика диверзификације активности (Дробњаковић, 2019; Тошић, 1999; Стаменковић & Бачевић, 1992). Имајући у виду сложеност савремених демографских и социо-економских процеса, анализа руралних насеља захтева сагледавање различитих структурних обележја становништва и домаћинства. У том контексту, посебан значај имају показатељи старосне и брачне структуре, образаца домаћинства, становања и економске активности, који омогућавају дубље разумевање специфичности руралног простора и локалних развојних потенцијала.

У овом поглављу анализирају се основне демографске карактеристике испитиваног узорка, са циљем да се сагледају структурне одлике популације обухваћене истраживањем. Посебна пажња посвећена је старосној, полној, образовној и економској структури, као и карактеристикама домаћинства, које представљају важан оквир за разумевање демографских потенцијала и ограничења

на руралном простору. Иако демографске карактеристике саме по себи не одређују миграционо понашање, оне значајно утичу на склоност ка мобилности или имобилности становништва. У том смислу, анализа демографских карактеристика узорка представља полазну основу за тумачење даљих резултата истраживања.

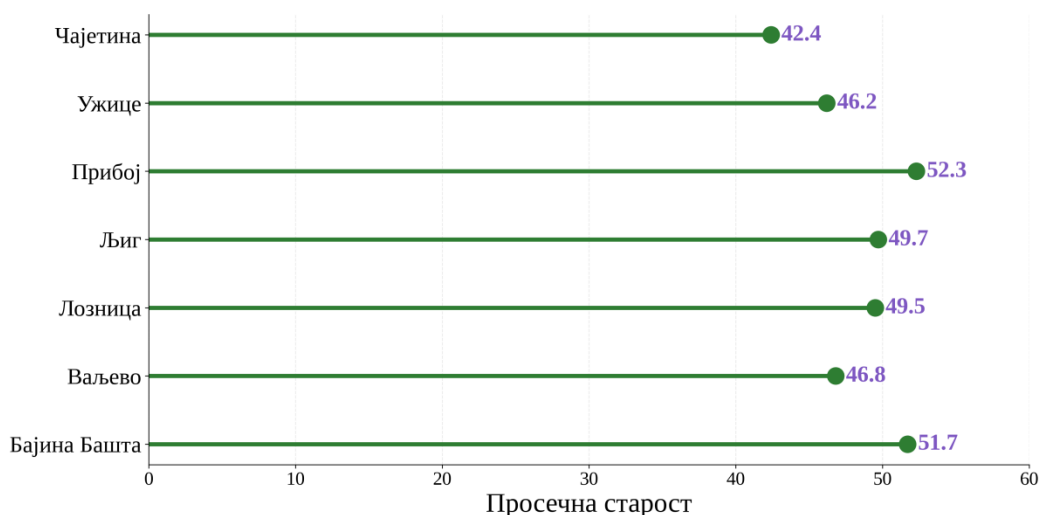
Структура узорка према старости и полу

Старосна структура становништва представља једно од кључних демографских обележја у проучавању миграционих процеса, јер директно утиче на интензитет, правце и селективност миграција. Миграције су изразито старосно селективне, будући да у њима најчешће учествује млађе и економски активно становништво, што значајно мења демографску структуру како емиграционих тако и имиграционих подручја.

У руралним срединама, континуирани одлив младог становништва доводи до убрзаног старења, смањења репродуктивног потенцијала и слабљења локалне економске основе, чиме се додатно продубљују процеси демографске поларизације. Како истичу Роџерс и Кастро (Rogers & Castro, 1981), старост представља једну од најзначајнијих детерминанти миграционог понашања, при чему је највећа миграциона мобилност карактеристична за млађе старосне групе, посебно у периоду транзиције ка образовању, запослењу и формирању породице. Управо због тога анализа старосне структуре омогућава боље разумевање демографске одрживости руралних подручја и њихових развојних перспектива.

Старосна структура испитиваног узорка указује на доминацију средовечних и старијих становника (графикон 4). Просечна старост испитаника износи 48,6 година, при чему се старост креће у распону од 16 до 94 године. Највећи удео у структури узорка имају испитаници старости од 40 до 49 година (21,9%), затим од 50 до 59 година (21,2%) и од 30 до 39 година (20,3%). Удео млађих испитаника (16–29 година) износи 10,1%, док старије старосне групе (60 и више година) чине укупно 26,5% узорка. Оваква старосна структура указује на релативно изражено учешће старијег становништва, што је у складу са демографским трендовима на руралном

простору Србије, обележеним процесом старења становништва. С обзиром на то да старосна структура значајно утиче на миграционо понашање, може се очекивати да већи удео старијих испитаника доприноси већој склоности ка имобилности у оквиру анализираног узорка.



Графикон 4. Просечна старост група испитаника по општинама (%)
(Извор: Анкета)

У Бајиној Башти старосна структура испитаника указује на доминацију средовечних и старијих старосних група. Највећи удео чине испитаници старости 40–49 година (23,1%), затим 50–59 (21,8%) и 60–69 година (21,1%). Значајно је и учешће лица старости 70–79 година (11,5%), док најстарији испитаници (80 и више година) чине 1,4% узорка. Млађе старосне групе су мање заступљене, при чему удео испитаника старости 16–29 година износи 7,5%, а 30–39 година 13,6%. Оваква структура указује на релативно изражено учешће старијег становништва и смањен удео млађих генерација, што је у складу са демографским обележјима руралних подручја Србије. Просечна старост испитаника износи 51,7 година, што је изнад просека целокупног узорка (48,7 године), и указује на релативно старији демографски профил. Разлике су уочљиве и у зависности од миграционог статуса.

Најмлађи су староседеоци, док највишу просечну старост имају испитаници који су се доселили пре 20 и више година. Повратничка популација такође припада старијим категоријама, док су испитаници који су се доселили у последњих 20 година умерено млађи. Оваква старосна структура указује на изражене процесе демографског старења, са значајним учешћем старијих категорија становништва, што може имати дугорочне последице на демографску виталност овог подручја. У контексту имобилности, овакви обрасци упућују на већу склоност ка останку код старијих категорија, као и на ограниченији потенцијал за мобилност у оквиру анализираних популација.

У Ваљево старосна структура испитаника указује на доминацију средовечних старосних група. Највећи удео имају испитаници старости 40–49 година (25,0%) и 30–39 година (24,5%), док значајно учешће има и група 50–59 година (17,6%). Млађе старосне групе су умерено заступљене (16–29 година: 10,8%), док старије категорије (60 и више година) чине око 22,1% узорка, при чему најстарији испитаници (80 и више година) нису забележени. Просечна старост испитаника износи 46,8 година, што је нешто ниже у односу на просек целокупног узорка (48,7 година). Посматрано према миграционом статусу, староседеоци имају релативно нижу просечну старост, док се више вредности бележе код испитаника који су се доселили пре 20 и више година (51,8), као и код повратничке популације. Испитаници који су се доселили у последњих 20 година имају просечну старост блиску укупном просеку, док сезонско становништво припада средовечним категоријама. Оваква расподела указује на доминацију радно активног становништва, уз умерено присуство старијих категорија и релативно мали удео најстаријих, што Ваљево издваја у односу на општине са израженијим процесима старења.

У Лозници старосна структура испитаника указује на релативно уравнотежену заступљеност средовечних и старијих старосних група. Највећи удео имају испитаници старости 30–39 година (22,2%), док су категорије 40–49 и 60–69 година подједнако заступљене (по 20,4%), а значајно је и учешће групе 50–59 година (19,1%). Млађе старосне групе су мање заступљене (16–29 година: 8,0%), док старије категорије (70 и више година) чине око 9,9% узорка. Просечна старост испитаника

износи 49,6 година, што је приближно вредности просека целокупног узорка (48,7 године). Разлике су уочљиве у зависности од миграционог статуса.

Најмлађи су испитаници који су се доселили у последњих 20 година, док највишу просечну старост имају испитаници који су се доселили пре 20 и више година, као и повратничка популација. Староседеоци и сезонски становници припадају средовечним категоријама. Оваква расподела указује на релативно уравнотежен демографски профил, у коме су заступљене све старосне категорије, што омогућава сложеније облике демографског и миграционог понашања. У контексту имобилности, овакви налази указују на истовремено присуство потенцијала за мобилност, али и фактора имобилности.



Слика 2. Старосна структура мушке популације, Лозница
(фото: Биљана Радичевић)

У Љигу старосна структура испитаника указује на доминацију старијих средовечних и старијих старосних група. Највећи удео имају испитаници старости 50–59 година (26,7%), затим 40–49 година (20,0%) и 60–69 година (18,7%), што указује на изражено учешће становништва у познијим фазама радног века. Млађе старосне групе су мање заступљене (16–29 година: 13,3%; 30–39 година: 12,0%), док најстарији испитаници (80 и више година) нису забележени у узорку. Старије категорије (60 и више година) чине укупно 28,0% узорка, што указује на присутне процесе демографског старења. У поређењу са осталим анализираним општинама, структура узорка у Љигу одликује се већим учешћем старијих старосних група и релативно ограниченим уделом млађих генерација.

У Прибоју старосна структура испитаника указује на доминацију средовечних и старијих старосних група. Највећи удео имају испитаници старости 50–64 године (37,6%), док категорије 35–49 година учествују са 19,5%. Млађе старосне групе (16–34 године) чине 14,3% узорка, док старије категорије (65 и више година) обухватају 20,3% испитаника. Просечна старост испитаника износи 52,4 године, што је изнад просека целокупног узорка (48,7 године) и указује на релативно старији демографски профил. Посматрано по миграционом статусу, староседеоци припадају старијим средовечним категоријама, док се посебно издвајају повратници са највишом просечном старошћу, као и испитаници који су се доселили у последњих 20 година, што указује на доминацију старијих старосних група у овим категоријама. Са друге стране, испитаници који су се доселили пре 20 и више година имају нешто нижу просечну старост, док сезонско становништво припада средовечним категоријама. Старосна структура у руралном делу општине Прибој указује на специфичан образац старосне диференцијације у зависности од миграционог статуса, при чему су поједине категорије, посебно повратници и досељеници у скоријем периоду, изразито старосно профилисане ка старијим групама становништва.

У Ужицу старосна структура испитаника указује на доминацију средовечних старосних група. Највећи удео имају испитаници старости 35–49 година (39,0%), затим 50–64 године (27,3%), док млађе категорије (16–34 године) учествују са 16,9%.

Старије старосне групе (65 и више година) су мање заступљене (6,5%), што указује на релативно повољнију старосну структуру у односу на општине са израженијим процесима старења. Просечна старост испитаника износи 46,2 године, што је нешто ниже у односу на просек целокупног узорка (48,7 године) и указује на релативно млађи демографски профил. Посматрано по миграционом статусу, староседеоци имају најнижу просечну старост, што их издваја као демографски најмлађу категорију. Са друге стране, испитаници који су се доселили пре 20 и више година, као и повратничка популација, припадају старијим старосним групама. Сезонско становништво такође је претежно средовечног и старијег узраста, док је категорија новијих досељеника веома малобројна, те се њени показатељи морају тумачити са опрезом. Оваква структура указује на изражене разлике у старосном профилу у зависности од миграционог статуса, при чему се млађе категорије становништва пре свега везују за аутохтону популацију, док су остале категорије демографски старије.

У Чајетини старосна структура испитаника указује на израженије учешће млађих и средовечних старосних група. Највећи удео имају испитаници старости 30–39 година (25,7%), затим 40–49 година (22,9%), док категорије 16–29 и 50–59 година учествују са по 20,0%. Старије старосне групе су знатно мање заступљене, при чему удео испитаника старости 60 и више година износи око 11,4%. Просечна старост испитаника износи 42,5 година, што је ниже у односу на просек целокупног узорка (48,7 године), и указује на релативно млађи демографски профил.

Посматрано на нивоу свих анализираних општина, уочавају се изражене разлике у старосној структури испитаника, које указују на постојање више типова старосних профила на посматраном руралном простору. На једном крају издваја се Чајетина, са релативно млађим узорком израженим кроз веће учешће млађих и средовечних старосних група, што указује на повољније демографске одлике. Насупрот томе, Бајина Башта и Прибој одликују се вишом просечном старошћу испитаника и израженијим учешћем старијих категорија, што упућује на интензивније процесе демографског старења. Посебно се издваја Прибој, у коме су поједине категорије, попут повратника и досељеника у скоријем периоду,

изразито старосно профилисане ка старијем становништву. Љиг такође показује карактеристике старења, пре свега кроз доминацију старијих средовечних група и смањено учешће млађих генерација. Са друге стране, Лозница, Ваљево и Ужице заузимају средишњу позицију, са уравнотеженијом старосном структуром и доминацијом радно активног становништва, што указује на сложеније демографске обрасце.

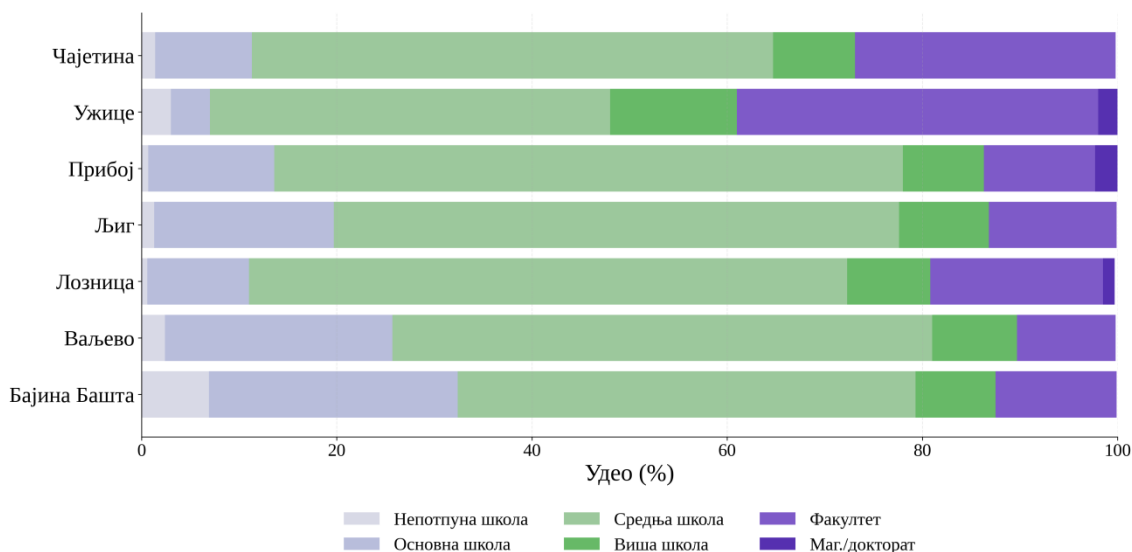
Разлике у старосној структури додатно се уочавају када се посматрају у односу на миграциони статус испитаника. У већини општина присутан је образац према којем су млађе старосне групе чешће заступљене међу новијим досељеницима и сезонским становништвом, док су старије категорије израженије међу дугорочно досељеном повратничком популацијом. Међутим, у појединим случајевима, пре свега у Прибоју, овај образац изостаје, што указује на специфичне локалне миграционе токове и различите демографске динамике. Ови налази указују на значајну повезаност између старосне структуре и миграторних намера, као и на постојање различитих демографских образаца који обликују анализирани рурални простор. Уочене разлике представљају важан аналитички оквир за разумевање имобилности становништва и фактора који утичу на одлуке о останку или одласку са села.

Образовна структура

Образовна структура становништва представља важну компоненту социоекономског профила становништва и на руралном простору Србије. Ниво образовања представља један од кључних показатеља људског капитала, који утиче на економску активност, могућности запошљавања, али и на доношење одлука о миграцији. Добијени резултати имају за циљ да прикажу ниво образованости испитаника као један од кључних фактора који утичу на просторну покретљивост. Достигнути ниво образовања значајно обликује могућности избора, приступ тржишту рада и склоност ка миграцијама (Kokotović Kanazir et al., 2024b). У том смислу, образовна структура може указивати на потенцијал за мобилност, али и

на факторе који доприносе имобилности, посебно у условима ограничених економских могућности и неразвијене локалне инфраструктуре.

Посматрајући резултате за цео узорак, достигнути ниво образовања указује на доминацију оних коју имају највише завршену средњу школу (55,2%), што је у складу са општим образовним обрасцима становништва у Србији. Значајан удео имају и високообразовани испитаници, при чему лица са завршеним факултетом (укључујући мастер студије) чине 16,8%, док са вишом школом учествују са 8,8%. Укупно посматрано, више од четвртине узорка (26,3%) припада категорији становништва са вишим и високим образовањем. Са друге стране, испитаници са нижим нивоима образовања су мање заступљени, при чему основно образовање има 16,1% испитаника, а непотпуну основну школу 2,4%. Највиши нивои образовања (магистратура, специјализација и докторске студије) заступљени су у занемарљивом обиму (0,8%). Оваква структура указује на релативно стабилан образовни профил узорка, са доминацијом средњег образовања и умереним учешћем високообразованог становништва (графикон 5).



Графикон 5. Образована структура испитаника (%) по општинама
(Извор: Анкета)

У поређењу са укупним узорком, образовна структура испитаника у Бајиној Башти показује одређена одступања која индикују специфичности локалног образовног профила. Иако и у овој општини доминира средњи ниво образовања (46,9%), његово учешће је нешто ниже у односу на укупан узорак (55,2%). Са друге стране, удео испитаника са нижим нивоима образовања је израженији. Основно образовање има 25,5% испитаника, што је значајно више у односу на укупан узорак (16,1%), док непотпуну основну школу има 6,9% испитаника, у поређењу са 2,4% на нивоу целог узорка. Истовремено, удео високообразованих је нешто нижи него у укупном узорку (графикон 5). Испитаници са завршеним факултетом чине 12,4%, у односу на 16,8% у укупном узорку, док највиши нивои образовања (магистратура, специјализација и докторске студије) нису заступљени. Оваква структура указује на релативно неповољнији образовни профил у односу на укупан узорак, са већим учешћем становништва са нижим нивоима образовања и мањим уделом високообразованих, што може указивати на ограниченији развојни потенцијал у контексту људског капитала.

У Ваљевоу, у оквиру испитиваног узорка, резултати указују на доминацију средњег образовања, уз релативно изражено учешће нижих образовних нивоа. Испитаници са завршеном средњом школом чине 55,3% узорка, што је готово идентично уделу у укупном узорку (графикон 5), и потврђује стабилну заступљеност ове категорије. Истовремено, удео лица са основним образовањем (23,3%) је осетно виши у односу на укупан узорак (16,1%), што указује на значајније присуство становништва са нижим нивоима образовања. Непотпуно основно образовање је заступљено у сличном обиму као у укупном узорку (2,4%). Са друге стране, удео високообразованих испитаника (10,2%) је нижи у односу на просек узорка, док највиши нивои образовања нису забележени. Удео лица са вишом школом (8,7%) приближно одговара просеку. Добијени резултати указују на образовни профил у коме доминира средње образовање, уз израженије учешће нижих и смањено присуство виших нивоа образовања, издвајајући Ваљево у односу на општине са развијенијим образовним потенцијалом.

Образовна структура испитаника у Лозници указује на релативно уравнотежен профил, уз доминацију средњег образовања. Највећи удео чине испитаници са завршеном средњом школом (61,3%), што је нешто више у односу на укупан узорак (55,2%) и указује на стабилну концентрацију становништва у овој образовној категорији. Удео лица са основним образовањем (10,4%) и непотпуном основном школом (0,6%) је нижи у односу на укупан узорак, што упућује на релативно повољнију образовну структуру у сегменту нижих нивоа образовања. Истовремено, удео високообразованих (17,8%) је готово идентичан просеку узорка, док су највиши нивои образовања заступљени у нешто већем обиму (1,2%). Структура становништа према образовању у Лозници указује на уравнотежен образовни профил без изражених одступања, у коме доминира средње образовање, уз умерено присуство високообразованог становништва и смањено учешће најнижих образовних категорија.

У Љигу резултати указују на доминацију средњег образовања, уз релативно уравнотежену заступљеност осталих образовних категорија. Испитаници са завршеном средњом школом чине 57,9% узорка, што је нешто више у односу на укупан узорак и потврђује стабилну доминацију ове образовне групе. Удео лица са основним образовањем (18,4%) је благо виши у односу на укупан узорак, док је учешће непотпуног основног образовања ниско (1,3%). Са друге стране, високообразовани испитаници су умерено заступљени (13,2%), испод просека целог узорка, док највиши нивои образовања нису забележени. Присуство лица са вишом школом (9,2%) индикују одређени степен образовне разноврсности, али без изражених одступања у односу на општи образац. Ниво образовности упућује на стабилан образовни профил, са доминацијом средњег образовања и умереним учешћем осталих нивоа.

Образовна структура испитаника у Прибоју одликује се израженом доминацијом средњег образовања. Чак 64,4% испитаника има завршену средњу школу, што је више у односу на укупан узорак (55,2%) и указује на снажну концентрацију становништва у овој образовној категорији. Удео лица са нижим нивоима образовања је релативно умерен — основно образовање има 12,9%

испитаника, док је учешће непотпуног основног образовања ниско (0,8%). Са друге стране, удео испитаника са факултетом износи 11,4%, што је нешто ниже у односу на укупан узорак, али се истовремено издваја веће учешће највиших нивоа образовања (магистратура, специјализација и докторске студије – 2,3%). Оваква структура указује на релативно хомоген образовни профил са доминацијом средњег образовања, уз ограниченије учешће високообразованог становништва, али и присуство највиших образовних нивоа у већем обиму него у укупном узорку.

Образовна структура испитаника у Ужицу указује на израженије учешће високообразованог становништва и већу уравнотеженост између различитих нивоа образовања. Иако средње образовање и даље чини најзаступљенију категорију (40,8%), његов удео је знатно мањи у односу на укупан узорак (55,2%), што указује на већу диверсификацију образовне структуре. Посебно се издваја висок удео испитаника са завршеним факултетом (36,8%), који је више него двоструко већи у односу на укупан узорак (16,8%). Истовремено, удео лица са вишом школом (13,2%) такође је изнад просека, што додатно потврђује присуство развијенијег образовног профила. Са друге стране, удео испитаника са нижим нивоима образовања је знатно мањи – основно образовање има свега 3,9%, док је непотпуно основно образовање заступљено са 2,6%. Највиши нивои образовања (магистратура, специјализација и докторске студије) присутни су у ограниченом, али нешто већем обиму него у укупном узорку (2,6%). Оваква структура указује на израженији образовни потенцијал и већу заступљеност високообразованог становништва, што Ужице издваја у односу на већину анализираних општина.

Образовна структура испитаника у Чајетини указује на релативно повољнији профил у односу на укупан узорак, посебно када је реч о учешћу високообразованог становништва (графикон 5). Иако и у овој општини доминирају лица са средњим образовањем (53,5%), њихово учешће је нешто уравнотеженије у односу на остале категорије. Посебно се издваја удео испитаника са завршеним факултетом (26,8%), који је значајно виши у односу на укупан узорак (16,8%), што указује на израженије присуство високообразованог становништва. Истовремено, удео лица са нижим нивоима образовања је знатно мањи – основно образовање

има 9,9% испитаника, а непотпуну основну школу свега 1,4%. Оваква образовна структура упућује на повољнији образовни профил и већи потенцијал људског капитала, што може бити повезано са специфичним развојним карактеристикама општине Чајетина.

Посматрано на нивоу свих анализираних општина, изражене су разлике у образовној структури испитаника, које указују на постојање више типова образовних профила на анализираном руралном простору. На једном крају издваја се Ужице, са наглашеним уделом високообразованог становништва и најразвијенијим образовним профилем. Сличан, иако нешто умеренији образац уочава се у Чајетини, где је такође присутно значајно учешће лица са високим образовањем, индикујући повољнији ниво људског капитала у овим срединама. Супротно томе, Бајина Башта и делимично Ваљево одликују се већим учешћем становништва са нижим нивоима образовања и мањим уделом високообразованих, што упућује на ограничење образовне ресурсе. У Прибоју доминира средње образовање, уз релативно хомоген образовни профил, док је учешће највиших нивоа образовања умерено. Лозница и Љиг заузимају средишњу позицију, са уравнотеженом образовном структуром у којој доминира средње образовање, уз умерено присуство високообразованог становништва и релативно ниско учешће најнижих образовних категорија.

Овакве разлике указују на неуједначен просторни распоред људског капитала, при чему поједине општине показују већи развојни потенцијал заснован на образовању (Ужице и Чајетина), док друге карактерише ограничење образовних ресурса. Учени обрасци представљају важан оквир за разумевање социоекономских разлика, али и потенцијалних праваца миграционих кретања становништва. У том смислу, образовна структура становништва представља значајан фактор у обликовању просторне покретљивости и имобилности, с обзиром на то да ниво образовања утиче на могућности избора, приступ тржишту рада и одлуке о останку или одласку са руралног простора.

Брачност

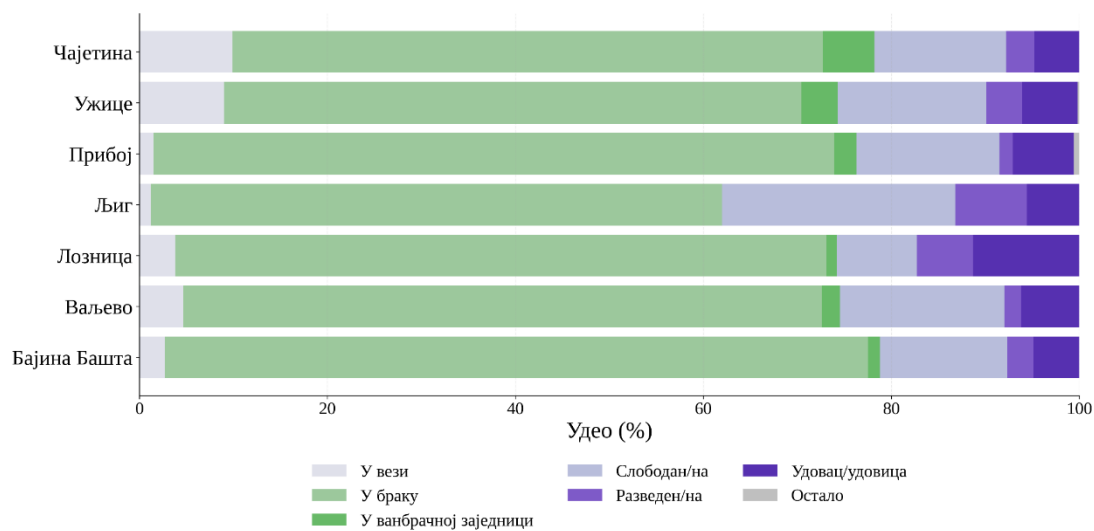
У овом поглављу анализира се брачни статус испитаника, као значајна демографска одлика која одражава структуру домаћинстава и обрасце породичног живота на руралном простору. Брачност представља важан показатељ демографских процеса, укључујући формирање и трансформацију породица, као и шире социјалне и економске промене, афектирајући животне циклусе који се значајно рефлектују на обрасце имобилности. Структура становништва према брачном статусу повезана је са старосном и образовном структуром, али и са специфичностима руралног контекста, у коме су породични односи и даље један од кључних фактора друштвене организације. Анализа брачности омогућава разумевање демографских потенцијала, али и ограничења која утичу на свакодневни живот и будуће развојне токове становништва.

62

Посматрано на нивоу читавог узорка структура испитаника према брачном статусу указује на изразиту доминацију лица у браку (68.2%), што потврђује значај брачне заједнице као доминантног облика породичног живота на руралном простору. Са друге стране, удео лица која нису у браку је знатно мањи. Категорија слободних лица чини 15,3% узорка, док испитаници који су у вези (4,3%) или у ванбрачној заједници (2,1%) учествују у мањем обиму. Удео разведених лица износи 3,6%, док удовци и удовице чине 6,4% узорка. Оваква структура указује на доминацију традиционалних облика партнерских односа, уз релативно мање присуство алтернативних форми заједничког живота. Истовремено, удео удовица и удоваца упућује на утицај старосне структуре становништва, посебно у контексту демографског старења.

Структура испитаника према брачном статусу у Бајиној Башти указује на још израженију доминацију брачне заједнице у односу на укупан узорак (графикон 6). У браку је 75% испитаника, што представља виши удео у односу на просек узорка (68,2%) и потврђује снажну заступљеност традиционалног модела породичног живота. Учешће осталих облика партнерских односа је релативно ниско. Испитаници који су у вези (2,7%) или у ванбрачној заједници (1,3%) заступљени су

у мањем обиму, што указује на ограничење присуство неформалних облика партнерства. Удео слободних лица (13,5%) је нешто нижи у односу на укупан узорак, док су разведени (2,7%) и удовци и удовице (4,7%) такође заступљени у умереном обиму. Оваква структура указује на стабилан и традиционално оријентисан образац брачности, са доминацијом формалних брачних односа и релативно малим уделом алтернативних облика партнерства.



Графикон 6. Форма партнерског односа испитаника (%), по општинама
(Извор: Анкета)

Структура испитаника према брачном статусу у Ваљеву указује на образац који је у великој мери усклађен са укупним узорком (графикон 6). У браку је 68,4% испитаника, што је готово идентично уделу на нивоу целог узорка (68,2%) и потврђује доминацију брачне заједнице као основног облика партнерства. Остале категорије су заступљене у релативно уједначеном обиму. Удео слободних лица (17,7%) нешто је виши у односу на укупан узорак, док су испитаници у вези (4,8%) и у ванбрачној заједници (1,9%) присутни у сличном обиму.

Удео разведених (1,9%) и удовица и удоваца (5,3%) указује на умерено присуство различитих животних фаза, без изражених одступања.

Структура брачности указује на стабилан и уравнотежен образац брачности, који у највећој мери одражава општи модел заступљен у целом узорку.

Структура испитаника према брачном статусу у Лозници указује на стабилан образац са израженом доминацијом брачне заједнице. У браку је 69,9% испитаника, што је на нивоу укупног узорка и потврђује значај формалног брака као доминантног облика партнерства. У односу на укупан узорак, уочава се нешто веће учешће разведених лица (6,1%) и удовица и удоваца (10,4%), што указује на израженије присуство старијих старосних група и животних транзиција карактеристичних за зрелије становништво. Са друге стране, удео слободних лица (8,6%) је нижи у односу на просек, као и учешће испитаника у вези (3,7%) и у ванбрачној заједници (1,2%). У руралним областима Лознице релативно је стабилан и демографски зрелији образац брачности, са доминацијом брака и већим учешћем категорија које одражавају касније фазе животног циклуса.

Структура испитаника према брачном статусу у Љигу указује на мање изражену доминацију брака и специфичну расподелу осталих категорија. У браку је 60,5% испитаника, што је осетно ниже у односу на укупан узорак (68,2%). Посебно се издваја висок удео слободних лица (25%), који је значајно изнад просека узорка (15,3%), имплицирајући на веће учешће самачке популације. Истовремено, удео разведених (7,9%) такође је више у односу на укупан узорак, док их у ванбрачној заједници их нема. Удео удовица и удоваца (5,3%) је умерен и приближан просеку, што указује на присуство старијих старосних група, али без изражених одступања. Рурални простор Љига одликује специфичан образац брачности, са већим уделом самачког и разведеног становништва и мањим присуством неформалних партнерских односа.

Структура испитаника према брачном статусу у Прибоју указује на стабилан образац са доминацијом брачне заједнице. У браку је 71,8% испитаника, што је нешто више у односу на укупан узорак (68,2%) и указује на снажну заступљеност формалних партнерских односа. Удео лица која нису у браку распоређен је

релативно уједначено, при чему слободни чине 15,3% узорка, готово идентично укупном узорку. Остале категорије су мање заступљене — испитаници у вези чине 1,5%, у ванбрачној заједници 2,3%, док су разведени такође заступљени у малом обиму (1,5%). Удео удовица и удоваца (6,9%) указује на присуство старијих старосних група у структури становништва У руралним областима општине Прибој присутан је релативно уједначен и стабилан образац брачности, са доминацијом брака и ограниченим присуством алтернативних облика партнерства.

Структура испитаника према брачном статусу Ужица исказује умерено уравнотежен образац, са нешто мање израженом доминацијом брачне заједнице. У браку је 61,8% испитаника, испод просека за укупан узорак (68,2%) и указује на присуство разноврснијих облика партнерских односа. Удео испитаника који су у вези (9,2%) и у ванбрачној заједници (3,9%) виши је у односу на укупан узорак, што упућује на нешто израженије присуство неформалних облика партнерства. Категорија слободних лица (15,8%) заступљена је у обиму сличном просеку, док су разведени (3,9%) и удовци и удовице (5,3%) умерено заступљени. У Ужицу се уочава постепено одступање од искључиво традиционалног модела брачности, уз задржавање доминације брака, али и видљиво присуство алтернативних партнерских форми.

Структура испитаника према брачном статусу у Чајетини указује на релативно већу разноврсност партнерских односа у односу на укупан узорак. Иако је брак и даље најзаступљенији облик (62%), његов удео је нижи него на нивоу целог узорка (68,2%). Удео испитаника који су у вези (9,9%) и у ванбрачној заједници (5,6%) осетно је виши у односу на укупан узорак, што указује на израженије присуство неформалних облика партнерства. Категорија слободних лица (14,1%) заступљена је у сличном обиму као и у укупном узорку, док су разведени (2,8%) и удовци и удовице (5,6%) присутни у умереном уделу. Одлике брачности на руралном простору Чајетине упућују на већу флексибилност партнерских односа и мање наглашену доминацију формалног брака, што Чајетину издваја у односу на општине са израженијим традиционалним обрасцем брачности.

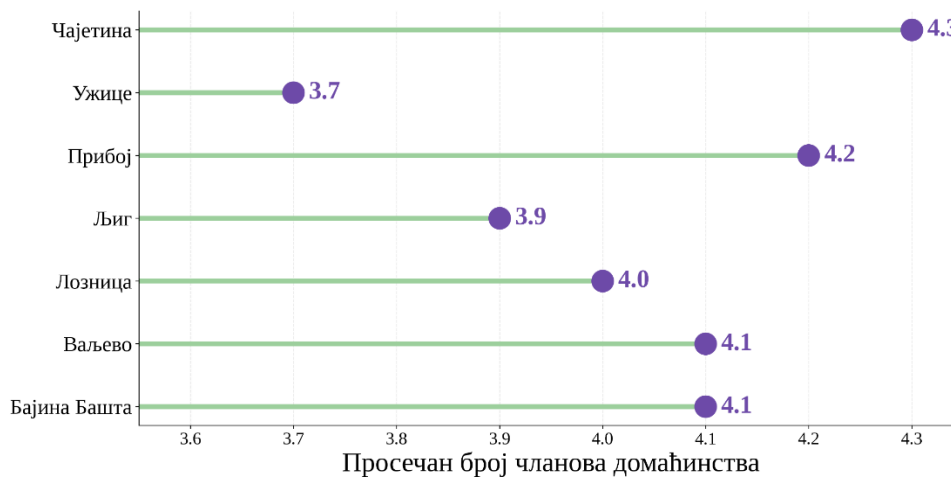
Посматрано на нивоу свих анализираних општина, уочавају се изражене разлике у структури становништва према брачном статусу, које указују на постојање више типова партнерских образаца на посматраном руралном простору. На једном крају издваја се Бајина Башта са изразито наглашеном доминацијом брачне заједнице и минималним присуством алтернативних облика партнерства, указујући на традиционални модел брачности. Сличан, иако нешто уравнотеженији образац, уочава се у Прибоју, где је брак такође доминантан, али су остале категорије умерено заступљене. Супротно томе, Чајетина показује већу разноврсност партнерских односа, са значајнијим учешћем неформалних облика заједничког живота, док Ужице заузима прелазну позицију, са мање израженом доминацијом брака и умереним присуством алтернативних партнерских форми. Лозница се одликује демографски зрелијим обрасцем, са већим учешћем разведених и категорија удовац/удовица, што указује на утицај старосне структуре и животног циклуса. Са друге стране, Љиг се издваја специфичном структуром са повећаним уделом слободних и разведених лица, уз минимално присуство неформалних партнерских односа, што указује на фрагментиранији образац брачности. Ваљево заузима средишњу позицију и у највећој мери одражава општи образац узорка, без изражених одступања, што га чини погодним за референтну тачку у поређењу са осталим општинама.

Уочене разлике указују на повезаност брачног статуса са старосном структуром и социоекономским карактеристикама становништва, као и на постојање различитих модела партнерског понашања који обликују друштвени живот. Ови обрасци такође представљају значајан оквир за разумевање демографских и миграционих процеса, као и фактора који утичу на одлуке о останку или одласку становништва.

Домаћинства

У овом поглављу анализирају се карактеристике домаћинства испитаника, на основу података о броју чланова домаћинства и одговора на питање о томе са ким живе. Ова два аспекта омогућавају сагледавање како величина домаћинства, тако и њихове структуре, односно типова заједничког живота. Величина домаћинства представља важан демографски показатељ који указује на интензитет породичних веза и потенцијал социјалне подршке, док структура домаћинства омогућава увид у односе између чланова, укључујући самачка, партнерска и вишегенерацијска домаћинства.

Ови показатељи су уско повезани са старосном структуром, брачним статусом и економским условима становништва, те одражавају како традиционалне облике породичног живота, тако и савремене промене у организацији свакодневице на руралном простору. Анализа домаћинства стога представља важан оквир за разумевање социјалне организације, квалитета живота и фактора који утичу на одлуке о мобилности или имобилности становништва.



Графикон 7. Просечан број чланова домаћинства, по општинама
(Извор: Анкета)

Просечан број чланова домаћинства у Бајиној Башти износи 4,1, што је готово идентично просеку целокупног узорка (графикон 7). Распон броја чланова домаћинства креће се од 1 до 13, што указује на значајну варијабилност у величини домаћинства. Овакве вредности упућују на доминацију средње великих домаћинства, уз истовремено присуство и мањих, самачких, као и већих, проширених породичних заједница, што указује на већу разноликост у структури домаћинства у овој општини. Структура домаћинства имплицира доминацију породичних облика заједничког живота. Највећи удео испитаника живи са децом (33,3%), што је у складу са значајем породице као основне социјалне јединице. Истовремено, висок је и удео лица која живе са унуцима (24,5%), што указује на присуство вишегенерацијских домаћинства.

У односу на укупан узорак, удео испитаника који живе са партнером (17,7%) је нешто нижи, као и учешће оних који живе са родитељима (15%) и ближим сродницима (6,1%). Са друге стране, удео самачких домаћинства је релативно низак (3,4%), што додатно потврђује доминацију заједничког живота у оквиру породице. У руралним областима Бајине Баште структура домаћинства указује на снажно присуство породичних и међугенерациских веза, што ову општину издваја као средину у којој су проширена домаћинства и даље значајан облик организације свакодневног живота.

Просечан број чланова домаћинства у Ваљеву износи 4,2, што је незнатно изнад просека целокупног узорка (4,1). Број чланова домаћинства креће се у распону од 1 до 11, те индикује присуство различитих типова домаћинства, од самачких до бројнијих породичних заједница. У поређењу са осталим анализираним општинама, домаћинства у Ваљеву одликују се релативно стабилном структуром и умереном варијабилношћу у величини, што упућује на доминацију средње великих породичних домаћинства и уједначенију расподелу величине домаћинства у односу на средине са израженијом разноврсношћу.

Структура домаћинства на руралном простору Ваљева указује на доминацију породичних облика заједничког живота, уз нешто израженије присуство старијих генерација у оквиру домаћинства.

Највећи удео испитаника живи са децом (28,7%) и унуцима (26,8%), што указује на значајну заступљеност породичних и вишегенерацијских домаћинстава. Удео испитаника који живе са партнером (25,4%) готово је идентичан просеку целокупног узорка, док је учешће оних који живе са родитељима (19,1%) и ближим сродницима (12,0%) умерено и без већих одступања. Самачка домаћинства чине 8,6%, што је нешто више у односу на укупан узорак. У поређењу са другим анализираним општинама, структура домаћинстава у Ваљево делује релативно уравнотежено, без изражене доминације једног типа заједничког живота. Истовремено, присуство већег удела домаћинстава у којима живе унуци указује на значај породичних и међугенерациских веза у организацији свакодневног живота.

Просечан број чланова домаћинства у Лозници износи приближно 4, што је блиско просеку целокупног узорка. Број чланова домаћинства креће се у распону од 1 до 10, указујући на присуство различитих типова домаћинстава, али са нешто мањом варијабилношћу у односу на поједине анализиране општине, што указује на уједначенију структуру домаћинстава и доминацију средње великих породичних заједница. У односу на општине са већим распонем и израженијом разноврсношћу домаћинстава, Лозница показује стабилнији образац величине домаћинстава, без значајнијег присуства бројних породичних заједница.



Слика 3. Вишечлано домаћинство у селу Брезна (Прибој) (фото: Милена Панић)

Структура домаћинстава у Лозници указује на доминацију ужих породичних заједница, са израженим присуством домаћинстава у којима испитаници живе са децом (38,7%), што је више у односу на укупан узорак и указује на снажну заступљеност нуклеарних породичних домаћинстава (графикон 8). Удео испитаника који живе са партнером (20,9%) нешто је нижи у односу на просек за укупан узорак, као и лица која живе са родитељима (10,4%) и унуцима (14,1%). Посебно је уочљиво мање присуство вишегенерацијских домаћинстава. Самачка домаћинства чине 5,5%, док је удео испитаника који живе са ближним сродницима (11,7%) умерен. Оваква структура у Лозници указује на доминацију уже породичне организације домаћинства, са мање израженим присуством проширених и вишегенерацијских облика заједничког живота.

Просечан број чланова домаћинства у Љигу износи 3,9, што је нешто ниже у односу на просек целокупног узорака (4,1). Број чланова домаћинства креће се од 0 до 7, што указује на мањи распон величине домаћинства у поређењу са појединим анализираним општинама. Нешто нижа просечна величина домаћинства, као и мања варијабилност, упућују на доминацију мањих и средње великих домаћинстава, чинећи структуру домаћинстава у Љигу компактнијом и уједначенијом. Структура домаћинстава у Љигу указује на изражено присуство међугенерациских и проширених породичних заједница. Највећи удео испитаника живи са унуцима (32,9%), знатно више у односу на укупан узорак, док је висок и удео лица која живе са родитељима (28,9%). Са друге стране, удео испитаника који живе са партнером (9,2%) и децом (19,7%) осетно је нижи у односу на просек узорака, имплицирајући слабију заступљеност класичних нуклеарних домаћинстава. Самачка домаћинства (6,6%) и живот са ближним сродницима (11,8%) регистровани су у умереном обиму. Оваква структура упућује на значајну улогу породичне и међугенерациске повезаности у организацији домаћинстава, при чему је заједнички живот више генерација израженији него у већини осталих анализираних општина.



Графикон 8. Структура домаћинства (%), по општинама
(Извор: Анкета)

Просечан број чланова домаћинства у Прибоју износи 4,2, што је нешто више у односу на просек целокупног узорка (графикон 7). Број чланова домаћинства креће се у распону од 1 до 13, што указује на значајну разноврсност у величини домаћинстава. У поређењу са осталим анализираним општинама, Прибој се издваја већом варијабилношћу у структури домаћинстава. Овакви показатељи указују на истовремено присуство мањих домаћинстава, али и бројнијих породичних и проширених заједница, изражавајући хетерогенији образац организације домаћинства.

Структура домаћинстава у Прибоју указује на снажну заступљеност породичних домаћинстава заснованих на партнерским и родитељским односима. Највећи удео испитаника живи са децом (47,1%) и партнером (46,7%), знатно више у односу на укупан узорак, и указује на доминацију нуклеарних породичних домаћинстава. Истовремено, релативно је висок и удео лица која живе са родитељима (24,7%) и ближим сродницима (18,6%), што упућује на присуство ширих породичних веза и сложенијих облика домаћинстава.

Са друге стране, удео испитаника који живе са унуцима (15,2%) је нижи у односу на укупан узорак, док су самачка домаћинства заступљена у умереном обиму (6,7%). У Прибоју структура домаћинстава указује на изражену породичну повезаност и значај заједничког живота у оквиру уже и шире породице, уз доминацију домаћинстава која окупљају партнере и децу као основну породичну целину.

Просечан број чланова домаћинства у Чајетини износи 4,3, што је изнад просека целокупног узорака (графикон 7). Број чланова домаћинства креће се од 1 до 7, указујући на присуство претежно средње великих и већих породичних домаћинстава. У поређењу са већином анализираних општина, Чајетина се издваја нешто већом просечном величином домаћинстава, али истовремено и мањом варијабилношћу у њиховој структури, а тиме и уједначенијим обрасцем величине домаћинстава. Овакви показатељи упућују на доминацију стабилних породичних домаћинстава средње величине, која представљају преовлађујући модел организације заједничког живота у овој општини.

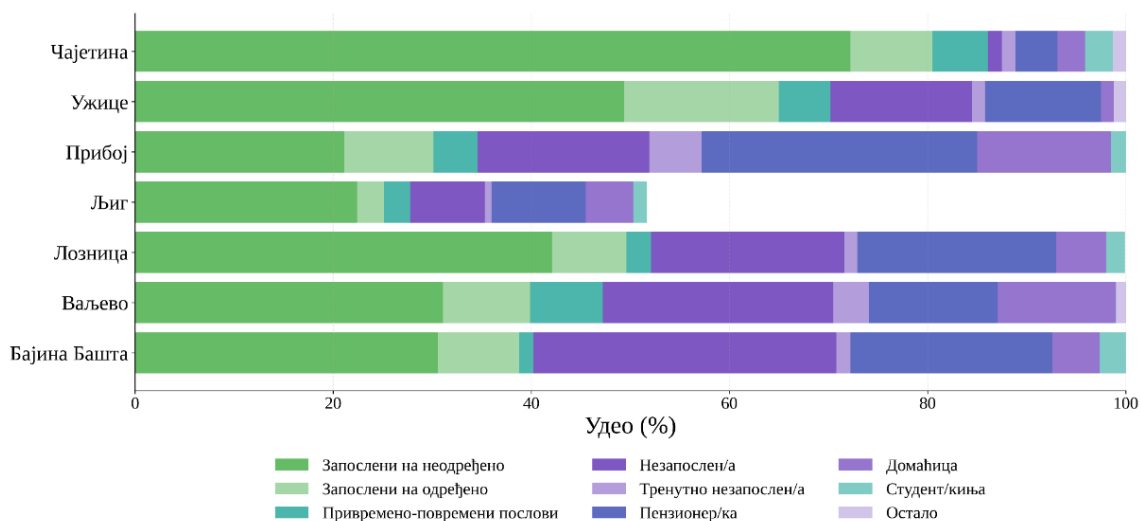
Структура домаћинстава у Чајетини указује на изражено присуство породичних и међугенерациских веза. Највећи удео испитаника живи са родитељима (36,2%), што је знатно више у односу на укупан узорак и указује на снажну заступљеност вишегенерациских домаћинстава. Значајан је и удео испитаника који живе са унуцима (28,4%) и децом (27,5%), што додатно потврђује присуство сложенијих породичних структура и интензивнијих породичних веза. Учешће лица која живе са партнером (23,2%) приближно је нивоу укупног узорака, док су самачка домаћинства (6,0%) релативно слабо заступљена. Удео испитаника који живе са ближим сродницима (13,2%) готово је идентичан просеку узорака, имплицирајући шире породичне везе, али без већих одступања. Оваква структура упућује на снажну међугенерациску повезаност и значај породичне подршке у организацији свакодневног живота, при чему су проширена домаћинства у Чајетини израженија него у већини осталих анализираних општина.

Посматрано на нивоу свих анализираних општина, уочавају се значајне разлике у величини и структури домаћинства, које указују на постојање различитих модела породичне организације на посматраном руралном простору. Просечна величина домаћинства у већини општина креће се око четири члана, што указује на доминацију средње великих породичних заједница. Ипак, разлике се јасније уочавају у структури домаћинства и облицима заједничког живота. Чајетина и Љиг издвајају се израженијим присуством вишегенерацијских домаћинства, са високим уделом испитаника који живе са родитељима и унуцима, што указује на снажне породичне и међугенерациске везе. Са друге стране, Прибој карактерише доминација нуклеарних породичних домаћинства, са изразито високим уделом испитаника који живе са партнером и децом, док Лозница показује уравнотеженији образац, са већим присуством уже породичне организације и мање израженим проширеним домаћинствима. Бајина Башта и Ваљево заузимају средишњу позицију, са релативно стабилном структуром домаћинства и истовременим присуством породичних и међугенерациских облика заједничког живота. Истовремено, у свим анализираним општинама самачка домаћинства су релативно слабо заступљена, што указује на значај породице као основног оквира свакодневног живота и социјалне подршке на руралном простору. Учени обрасци указују на повезаност структуре домаћинства са старосном структуром, брачним статусом и социоекономским карактеристикама становништва. Разлике између општина одражавају различите нивое очуваности традиционалних породичних модела, али и прилагођавање домаћинства савременим демографским и економским процесима.

Економска активност

У овом поглављу анализирају се карактеристике економске активности испитаника, на основу података из анкетног истраживања о радном статусу, сектору запослења и делатности којом се баве. Ови показатељи представљају важан аспект социоекономског положаја становништва и омогућавају боље разумевање

економске структуре руралног простора. Радни статус указује на степен укључености становништва у економске токове, док сектор запослења и делатност омогућавају увид у структуру локалне економије, доминантне облике рада и изворе егзистенције становништва. Посебно је значајно сагледати однос између пољопривредних и непољопривредних делатности, као и улогу јавног и приватног сектора у обликовању економске активности. Економска структура уско је повезана са старосном и образовном структуром становништва, као и са карактеристикама домаћинстава и условима становања.



Графикон 9. Радни статус испитаника (%), по општинама² (Извор: Анкета)

У руралном контексту, често одражава процесе трансформације села, диверзификацију извора прихода и постепено смањење зависности од традиционалне пољопривреде. Анализа ових показатеља омогућава боље

² Због мањег броја запослених испитаника у општини Љиг (55%), приказани проценти се односе на ограничен број случајева

разумевање развојних потенцијала, економске стабилности и фактора који могу утицати на квалитет живота и одрживост руралних заједница, просторну покретљивост и одлуке о останку или одласку становништва са руралног простора.

Структура испитаника према радном статусу указује на доминацију формалних облика запослења, али и на значајно присуство економски неактивног становништва (графикон 9). Највећи удео испитаника запослен је на неодређено време (37.9%), што указује на релативно значајно присуство стабилних облика радног ангажовања. Запослени на одређено време чине 9.1% испитаника, док су привремено-повремени послови заступљени код 4.3% испитаника, указујући на присуство флексибилнијих и мање стабилних облика рада. Удео незапослених лица износи 19.1%, док категорија тренутно незапослених до годину дана учествује са 2%, наглашавајући изазове на тржишту рада. Пензионери чине 17,6% узорка, што упућује на значајно присуство старије популације, док домаћице учествују са 7,6%. Студенти су заступљени у ограниченом обиму (1,6%). Оваква структура указује на истовремено присуство стабилних облика запослења и релативно високог удела економски неактивног становништва, што одражава сложену социоекономску структуру анализираних руралних средина.

Структура запослених испитаника према сектору запослења потврђује доминацију јавног сектора као основног облика економске активности. Више од половине запослених испитаника (52%) ради у јавним предузећима и установама, што поставља јавни сектор за кључни извор запослења у анализираним руралним срединама. Запослени у приватном сектору чине 34% узорка, индикујући да приватна предузећа играју значајну улогу у локалној економској структури. Самостално обављање делатности регистровано је код 8% испитаника, што указује на ограничено, али присутно учешће предузетништва у економским активностима становништва. Остали облици запослења заступљени су симболично.

Структура запослених испитаника према делатностима указује на изражену доминацију делатности јавних служби (управа, образовање, здравство и сл.), као најзначајније области економске активности. Више од трећине запослених испитаника (37%) ангажовано је у овим делатностима, што потврђује њихов значај

као кључног извора прихода у анализираним руралним срединама. Поред делатности јавних служби, уочава се релативно разноврсна структура економских активности. Пољопривреда учествује са 12%, задржавајући значајно место у економској структури становништва, док су грађевинарство, занатство, трговина, угоститељство и туризам заступљени у приближно сличном обиму (7-8%). Индустрија учествује са 6%, а шумарство са 3% укупно запослених. Оваква структура указује на диверзификацију економских активности и постепено смањење искључиве зависности од пољопривреде као традиционалне руралне делатности. Значајно присуство услужних и непољопривредних сектора упућује на трансформацију економске структуре руралног простора и ширење различитих извора прихода становништва.

Структура испитаника према радном статусу у Бајиној Башти указује на релативно неповољнији положај на тржишту рада у односу на укупан узорак. Запослени на неодређено време чине 30,6% испитаника, што је осетно ниже у поређењу са просеком целокупног узорка. Истовремено, удео незапослених лица је на истом нивоу, што представља једно од најизраженијих одступања у анализираним општинама. Запослени на одређено време учествују са 8,2%, док су привремено-повремени послови заступљени у ограниченом обиму (1,4%). Пензионери чине 20,4% испитаника, што је нешто више у односу на просек узорка, док су домаћице (4,8%) и студенти (2,7%) регистровани у мањем обиму. Категорија незапослених до годину дана учествује са 1,4%. Оваква структура указује на израженије присуство економске неактивности и нестабилности на локалном тржишту рада, уз истовремено значајно учешће пензионерске популације у структури испитаника.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у Бајиној Башти указује на доминацију јавног сектора, али и на нешто израженије присуство приватног сектора и предузетништва у односу на укупан узорак. У јавном сектору запослено је 46% испитаника, што је и даље највећи удео, али нешто ниже у односу на просек целокупног узорка. Запослени у приватним предузећима чине 37% испитаника, што је нешто више у односу на укупан узорак и указује на значај

приватног сектора у локалној економији. Посебно се издваја удео испитаника који самостално обављају делатност (13%), који индикује виши ниво предузетничких активности. Оваква структура указује на релативно разноврсну економску основу, у којој су поред јавног сектора значајно присутни приватни сектор и предузетничке активности, што Бајину Башту издваја као средину са нешто динамичнијом локалном економијом.

Структура запослених испитаника по делатностима у Бајиној Башти указује на релативно хетерогену економску структуру, са доминацијом делатности у домену јавних служби, али и значајним присуством трговине и услужних делатности. Највећи удео испитаника запослен је у деланостима јавних служби (32%), али нешто испод просека за укупан узорак. Посебно се издваја учешће трговине (18%), указујући на значај услужних делатности у локалној економији. Запосленост у грађевинарству и угоститељству (по 9%) такође је релативно изражена, што упућује на диверзификованију структуру економских активности. Пољопривреда учествује са 11% и задржава значајно место у економској структури испитаника, док су шумарство и индустрија (7%) слабије заступљени у узорку. Туризам и занатство (4%) присутни су у умереном обиму. Оваква структура указује на комбиновање традиционалних производних делатности са развијенијим сектором услуга, што Бајину Башту издваја као средину са релативно разноврсном локалном економијом.

Структура испитаника према радном статусу у Ваљеву указује на нешто неповољнији положај на тржишту рада у односу на укупан узорак. Иако је највећи број испитаника запослен на неодређено време (31,1%), њихов удео је осетно нижи у односу на просек целокупног узорка (38%). Истовремено, удео незапослених лица је виши (23,3%), те указује на израженије присуство економске неактивности и нестабилности на локалном тржишту рада. Удео лица која обављају привремено-повремене послове (7,3%) такође је нешто виши од просека, сведочећи о заступљености нестабилних облика запослења. Запослени на одређено време чине 8,8% испитаника, док пензионери учествују са 13,0%, што је нешто ниже у односу на укупан узорак. Посебно се издваја удео домаћица (11,9%), који је изнад просека узорка, док

студенти нису забележени у узорку. Оваква структура указује на релативно сложену економску ситуацију, са мањим уделом стабилно запослених и већим присуством незапослености и нестабилних облика рада у односу на укупан узорак.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у Ваљеву указује на релативно уравнотежен однос јавног и приватног сектора. Већи удео испитаника запослен је у јавном сектору (46%), док је у приватним предузећима изнад просека за цео узорак (39%), индикујући значајнију улогу приватног сектора у локалној економији. Самостално обављање делатности забележено је код 9% испитаника. Структура запослености у Ваљеву указује на нешто диверзификованију економску основу, са мање израженом доминацијом јавног сектора и већим присуством приватног сектора и предузетничких активности у односу на друге анализиране општине.

Структура запослених према делатности у Ваљеву показује нешто разноврснији образац у односу на укупан узорак, уз мању доминацију јавног сектора и израженију заступљеност производних и услужних делатности. Иако јавни сектор и даље представља најзначајнију област запослења (22%), његов удео је знатно мањи у поређењу са целокупним узорком (37%). Истовремено, у Ваљеву су израженије делатности занатства (13%), трговине (12%), индустрије (9%) и пољопривреде (24%), што указује на економски диверсификованију структуру и већу присутност традиционалних и локално заснованих активности. Удео запослених у угоститељству и туризму је релативно низак (по 3%), што указује да туристичке функције у овом простору немају значајнији економски утицај. Значајније присуство пољопривреде и занатства указује да становништво Ваљева и даље у већој мери одржава економску повезаност са локалним ресурсима и традиционалним облицима привређивања.

Структура испитаника према радном статусу у Лозници указује на релативно повољнији положај на тржишту рада у односу на укупан узорак. Запослени на неодређено време чине 42,1% испитаника, указујући на израженије присуство стабилних облика запослења. Запослени на одређено време учествују са 7,5%, док су привремено-повремени послови заступљени у мањем обиму (2,5%). Удео

незапослених лица износи 19,5% и приближно је на нивоу укупног узорка, док је категорија тренутно незапослених до годину дана присутна код 1,3% испитаника. Пензионери чине 20,1% испитаника, што је нешто више у односу на укупан узорак и указује на значајно присуство старије популације. Са друге стране, удео домаћица (5,0%) је нижи у односу на просек, док су студенти заступљени у ограниченом обиму (1,9%). С тим у вези, резултати о економској активности указују на релативно стабилнију економску структуру, са већим уделом формално запослених лица и мање израженим присуством нестабилних облика рада у односу на друге анализиране општине.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у указује на израженију доминацију јавног сектора у односу на укупан узорак. У јавним предузећима и установама запослено је 58% испитаника, што потврђује значај јавног сектора као кључног извора запослења у овој општини. Запослени у приватним предузећима чине 31% испитаника, што је нешто ниже у односу на просек узорка.

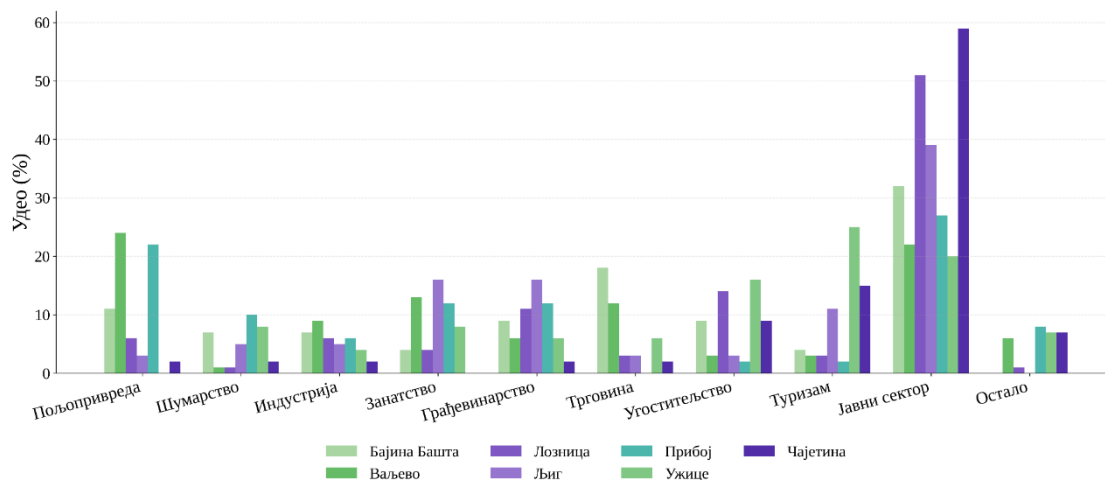
Самостално обављање делатности регистровано је код 6% испитаника. На руралном простору Лознице присутна је снажна оријентација локалне економије ка јавном сектору, уз умерено присуство приватног сектора и лимитиранеј предузетничке активности у односу на поједине анализиране општине. Уколико сагледамо резултате према структури делатности запослених испитаника, присутна је изражена доминација јавних служби као кључне области економске активности. Више од половине запослених испитаника (51%) ангажовано је у делатностима јавних служби, што је осетно више у односу на укупан узорак и потврђује његов централни значај у локалној економији. Уочава се значајнија улога угоститељства (14%) и грађевинарства (11%) у запошљавању испитаника. Пољопривреда и индустрија учествују са по 6%, док су занатство, трговина и туризам присутни у мањем обиму (3–4%). У поређењу са укупним узорком, Лозница показује мање ослањање на пољопривреду и израженију оријентацију ка јавним службама и услужним делатностима, посебно угоститељству. Оваква структура указује на диверзификованију локалну економију.

Структура испитаника према радном статусу у Љигу указује на мање изражено присуство формалног запослења у односу на укупан узорак. Запослени на неодређено време чине 22,4% испитаника, што је значајно ниже у поређењу са просеком целокупног узорка. Запослени на одређено време и лица која обављају привремено-повремене послове заступљени су са по 2,7%. Удео незапослених лица износи 7,5%, а оних који су краће време у овом статусу забележено је у мањем обиму (0,7%). Пензионери чине 9,5% испитаника, а домаћице 4,8%, што је ниже у односу на укупан узорак. Студенти су присутни у ограниченом обиму (1,4%). Оваква структура указује на специфичан образац економске активности, са мањим уделом формално запослених лица и релативно ниским учешћем незапослених, што може упућивати на присуство економске неактивности или алтернативних облика радног ангажовања који нису у потпуности обухваћени формалним категоријама запослења.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у Љигу потврђује изражену доминацију јавног сектора. У јавним предузећима и установама запослено је 61% испитаника, што је значајно више у односу на укупан узорак и представља најизраженију оријентацију ка јавном сектору међу анализираним општинама. Сходно томе, запослени у приватним предузећима остварују мање учешће са 24% испитаника. Самостално обављање делатности присутно је код 12% испитаника, указујући на релативно изражено присуство предузетничких активности. С тим у вези, резултати према сектору запослености потврђују снажну зависност локалне економије од јавног сектора, уз лимитирану заступљеност приватног сектора, али и видљиву улогу мањих предузетничких активности у економској структури становништва.

Структура запослених према сектору делатности (графикон 9) у Љигу показује изражену оријентацију ка јавном сектору (39%), што је у складу са општим обрасцем у укупном узорку. Поред тога, приметан је релативно висок удео запослених у занатству и грађевинарству (по 16%), као и нешто већа заступљеност туризма (11%) у односу на просек узорка. Оваква структура указује на значај локалних услужних и практичних делатности, као и на постепено јачање туристичких функција

руралног простора. Насупрот томе, пољопривреда има релативно низак удео (3%), што указује да она код испитаника из Љига нема доминантну економску улогу, већ вероватно представља допунску или секундарну активност.



Графикон 10. Структура запослених испитаника према делатностима
(Извор: Анкета)

Слично важи и за трговину и угоститељство (по 3%), док је удео шумарства и индустрије умерен (по 5%). Оваква економска структура указује на диверсификованији модел локалне економије, у коме су јавни сектор, грађевинарство, занатске услуге и туризам значајнији носиоци економске активности од традиционалне пољопривреде.

Структура испитаника према радном статусу у Прибоју указује на релативно неповољну старосно-економску структуру, са мањим уделом стабилно запослених и већим присуством пензионерске популације. Запослени на неодређено време чине 21,1% испитаника, што је значајно ниже у односу на укупан узорак. Запослени на одређено време (9,0%) и лица која обављају привремено-повремене послове (4,5%) заступљени су у обиму приближном просеку целог узорка. Удео

незапослених лица износи 17,3%, док категорија тренутно незапослених до годину дана учествује са 5,3%, индикујући израженију нестабилност на локалном тржишту рада, што је у складу са процесом трансформације привреде кроз коју пролази ова општина. Посебно се издваја висок удео пензионера (27,8%), осетно изнад просека узорка, и упућује на значајно присуство старијег становништва у структури испитаника. Удео домаћица (13,5%) такође је релативно висок, док су студенти присутни у ограниченом обиму (1,5%). Оваква структура указује на изражене демографске и економске изазове, са већим уделом економски неактивног становништва и мањим присуством стабилног запослења у односу на цео узорак.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у Прибој указује на уравнотеженији однос јавног и приватног сектора у односу на већину анализираних општина. У јавном сектору запослено је 38% испитаника, док приватни сектор учествује са 34%. Самостално обављање делатности присутно је код 10% испитаника, те се уочава умерена предузетничка активност. Села општине Прибој карактерише разноврснија економска основа, са мање израженом доминацијом јавног сектора и већим значајем других облика економске активности у односу на већину анализираних општина.

Структура запослених испитаника по делатностима у Прибоју сведочи о израженој оријентацији ка примарним и производним делатностима. Иако јавне службе представљају најзначајнију област запослења (27%), њихов удео је осетно нижи у поређењу са просеком целокупног узорка. Посебно се издваја висок удео запослених у пољопривреди (22%), што је готово двоструко више у односу на укупан узорак и указује на значај пољопривреде у локалној привреди. Значајније су заступљени шумарство, занатство и грађевинарство (10-12%), што упућује на већу улогу традиционалних производних и занатских делатности. Индустрија учествује са 6%, док су трговина, угоститељство и туризам слабо заступљени. Оваква структура указује на мање изражену терцијаризацију економије и снажну ослоњеност на примарне и производне делатности у односу на већину анализираних општина.

Структура испитаника према радном статусу у Ужицу осликава повољан положај на тржишту рада. Запослени на неодређено време чине 49,4% испитаника, што је осетно више у поређењу са просеком целокупног узорка и указује на већу заступљеност стабилних облика запослења. Запослени на одређено време такође бележе већу партиципацију на тржишту рада (15,6%), док су привремено-повремени послови заступљени са 5,2%. Удео незапослених лица (14,3%) нижи је у односу на просек узорка, као и категорија незапослених у краћем временском периоду релевантно код лица која први пут траже запослење (1,3%). Неактивност, изражена кроз удео пензионера (11,7%) и домаћица (1,3%), је слабије изражена на руралном подручју Ужица. Насеља Ужица одликује релативно стабилнија економска позиција становништва и већа укљученост у формалне облике запослења у односу на већину анализираних општина.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у Ужицу указује на изражену доминацију приватног сектора, што ову општину издваја у односу на остале одабране општине. У приватним предузећима запослено је 57% испитаника, што је значајно више у односу на укупан узорак. Са друге стране, удео запослених у јавном сектору износи 37%, а самостално обављање делатности присутно је код 2% испитаника. Оваква структура указује на израженију оријентацију локалне економије ка приватном сектору и тржишно заснованим облицима запослења, уз мању зависност од јавног сектора у односу на већину анализираних општина.

Структура запослених према делатности у Ужицу указује на релативно диверсификовану и услужно оријентисану економску структуру, са мање израженом доминацијом јавног сектора у односу на укупан узорак. Јавни сектор запошљава 20% испитаника, што је значајно мање у поређењу са просеком целокупног узорка. Посебно се издваја висок удео туризма (20%), који је вишеструко већи у односу на већину анализираних општина и указује на снажан значај туристичких активности у локалној економији. Истовремено, угоститељство учествује са 16%, што додатно потврђује развијеност услужних делатности повезаних са туризмом. Занатство је заступљено са 8%, док трговина и

грађевинарство учествују са по 6%, а индустрија са 4%. Пољопривреда је релативно слабо заступљена, док шумарство није забележено у узорку.

Оваква структура указује да села ужичког краја имају економску основу која је у већој мери оријентисана ка услугама, туризму и пратећим делатностима, уз мању зависност од традиционалне пољопривреде и јавног сектора у поређењу са осталим анализираним општинама.

Структура испитаника према радном статусу у Чајетини указује на повољан положај на тржишту рада. Запослени на неодређено време чине чак 72,2% испитаника (графикон 10), што је убедљиво највиши удео међу анализираним општинама и значајно изнад просека целокупног узорка. Запослени на одређено време учествују са 8,3%, док су привремено-повремени послови заступљени са 5,6%. Са друге стране, незапослени (1,4%) и лица која су тренутно незапослена до годину дана (1,4%) присутни су у веома малом обиму, што указује на релативно стабилно локално тржиште рада. Пензионери чине 4,2% испитаника, док су домаћице и студенти заступљени са по 2,8%. Села Чајетине одликује висок степен економске активности и доминација стабилних облика запослења, што је позиционира као општину са најповољнијом структуром радног статуса међу анализираним срединама.

Структура запослених испитаника према сектору запослења у Чајетини указује на изразиту доминацију јавног сектора. У јавним предузећима и установама запослено је чак 82% испитаника, што је убедљиво највиши удео међу анализираним општинама. Запослени у приватним предузећима чине 15% испитаника, док је самостално обављање делатности регистровано код 3% испитаника. Оваква структура указује на снажну оријентацију локалне економије ка јавном сектору и формалним облицима запослења, уз ограничен значај приватног сектора у структури економске активности становништва.

Структура запослених према делатности у Чајетини показује изразиту доминацију јавног сектора, у коме је запослено чак 59% испитаника, што представља убедљиво највећи удео у поређењу са свим анализираним општинама и значајно одступа од просека укупног узорка. Оваква структура указује на снажну зависност локалног становништва од институционалног и јавног запошљавања.

Поред јавног сектора, приметан је и већи значај туризма (15%) и угоститељства (9%), што одражава специфичну туристичку функцију овог простора и развијеност услужних делатности повезаних са туристичком привредом. Остале делатности — пољопривреда, шумарство, индустрија, грађевинарство и трговина — имају веома низак удео (по 2%), док занатство уопште није забележено у узорку. Оваква економска структура јасно указује да се рурални простор Чајетине у великој мери трансформисао из традиционално аграрног у простор доминације јавних служби и туристичко-услужних активности, при чему пољопривреда има маргиналну економску улогу.

Посматрано на нивоу свих анализираних општина, уочавају се значајне разлике у радном статусу, сектору запослења и структури делатности, који имплицирају постојање различитих модела економске активности на посматраном руралном простору.

Најповољнију структуру радног статуса показује Чајетина, са изразито високим уделом стабилно запослених лица и минималним присуством незапослености, праћено снажном доминацијом јавног сектора. Слично томе, и Ужице исказује релативно стабилнију економску структуру, али са израженијом оријентацијом ка приватном сектору и услужним делатностима, посебно туризму.

Са друге стране, Бајина Башта и Ваљево карактеришу нешто неповољнији показатељи радног статуса, са већим уделом незапослених и мањим присуством стабилних облика запослења. Ипак, ове општине показују релативно диверзификовану структуру делатности, у којој су поред јавног сектора значајно присутни трговина, грађевинарство, угоститељство и предузетничке активности.

Лозница се издваја снажнијом оријентацијом ка јавном сектору и већим уделом формално запослених лица, док Прибој показује специфичан образац са већим значајем пољопривреде, шумарства и производних делатности, уз истовремено веће присуство пензионерске популације и економски неактивног становништва. Љиг се одликује мањим уделом формално запослених лица и израженом зависношћу од јавног сектора и јавних служби, уз лимитирану заступљеност приватног сектора и пољопривреде.

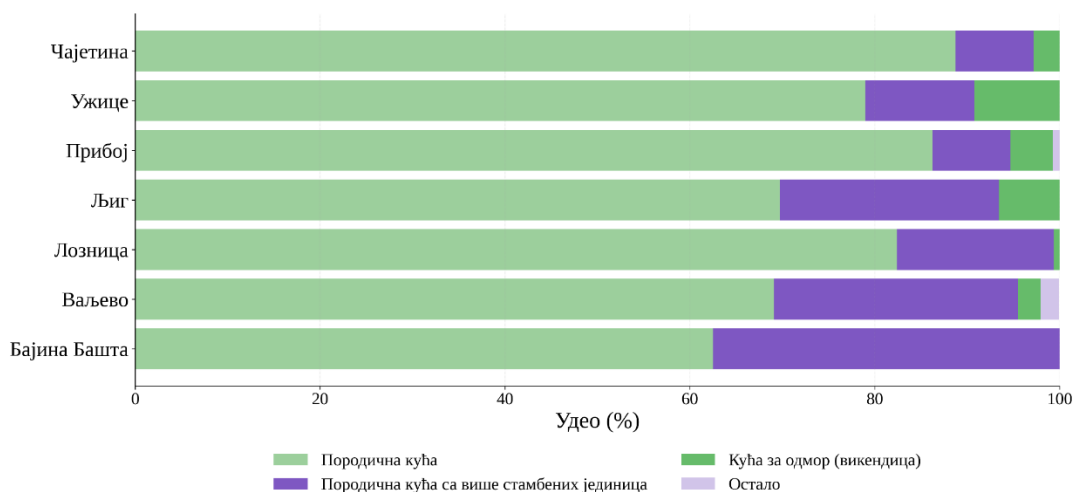
У целини посматрано, резултати о економској активности указују на процес трансформације економске структуре руралног простора, који се огледа у постепеном смањењу значаја пољопривреде и постпеној терцијаризацији. Истовремено, значај јавних служби као извора стабилног запослења остаје изразито висок у већини анализираних општина. Уочене разлике између општина одражавају различите степене економске диверзификације, развојне потенцијале и локалне специфичности, које могу значајно утицати на квалитет живота, економску сигурност и одлуке становништва о останку или одласку са руралног простора.

Структура становања

У овом поглављу анализирани су основне карактеристике становања испитаника, на основу података о типу становања и пореклу имовине стамбеног објекта у коме живе. Ови показатељи представљају важан аспект социоекономског положаја становништва и омогућавају боље разумевање услова живота на руралном простору. Питање места становања омогућава увид у просторну организацију свакодневног живота и однос испитаника према селу као месту сталног, повременог или сезонског боравка. Са друге стране, порекло стицања имовине стамбеног објекта указује на степен стамбене сигурности, власничке односе и различите облике коришћења стамбеног простора.

Карактеристике становања уско су повезане са старосном структуром, типом домаћинства, економским положајем и миграционом историјом становништва. У руралном контексту, стамбени услови често одражавају како традиционалне облике породичног живота и наслеђивања, тако и савремене процесе миграција, старења становништва и промене функција руралног простора. Анализа ових показатеља омогућава боље разумевање квалитета живота, степена везаности становништва за место становања и фактора који могу утицати на мобилност или имобилност становништва.

Структура стамбених објеката у којима живе испитаници указује на изразиту доминацију породичних кућа као основног облика становања на руралном простору (графикон 11). Чак 75,6% испитаника живи у породичној кући, што потврђује значај индивидуалног становања и традиционалног модела организације домаћинства. Значајан удео имају и породичне куће са више стамбених јединица (20,6%), индикујући сложенију стамбену структуру и могућност заједничког живота више генерација или више породичних јединица у оквиру истог објекта. Остали облици становања заступљени су у знатно мањем обиму. У кућама за одмор (викендицама) живи 2,9% испитаника, што може указивати на повремени или сезонски карактер боравка у селима, док су остали типови стамбених објеката заступљени симболично (испод 1%).

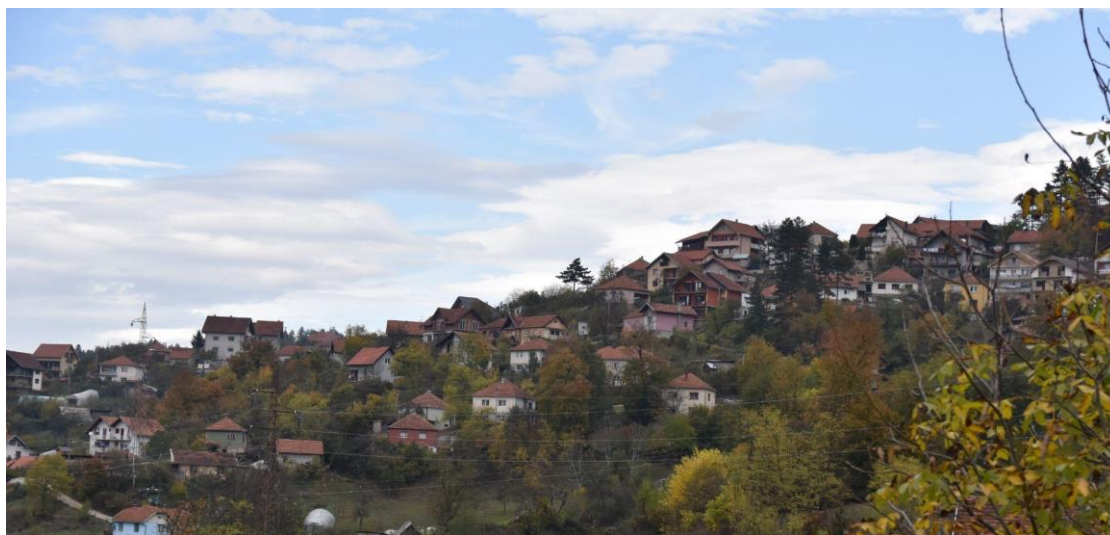


Графикон 11. Тип објекта у коме живе испитаници (%), по општинама
(Извор: Анкета)

Подаци о имовинском пореклу стамбеног објекта указују на изразиту доминацију наслеђеног становања као основног модела стамбене сигурности на руралном простору. Чак 79,6% испитаника живи у наслеђеном стамбеном објекту, што потврђује значај породичног наслеђа и међугенерациског преноса имовине у

организацији становања. Знатно мањи удео испитаника живи у кућама које су сами изградили (11,9%), док је купљени стамбени објекат заступљен код 5,9% испитаника. Становање у изнајмљеним објектима присутно је у веома малом обиму (око 1%), што указује на ограничену заступљеност тржишних облика становања у анализираним руралним срединама.

Остали облици стамбеног имовинског статуса учествују са 1,6% и обухватају различите специфичне облике коришћења или располагања стамбеним простором. Добијени резултати упућују на снажну повезаност становања са породичним наслеђем и дугорочном везаношћу за место становања, што представља једно од важних обележја руралног простора и потенцијални генератор имобилности.



Слика 4. Индивидуално становање у општини Прибој (фото: Малина Станојевић)

Структура стамбених објеката у Бајиној Башти указује на доминацију породичних кућа, али и израженије присуство сложенијих стамбених облика у односу на укупан узорак. У породичној кући живи 62,5% испитаника, што је осетно мање у поређењу са просеком узорка (75,6%). Истовремено, удео породичних кућа

са више стамбених јединица износи 37,5%, што је значајно више у односу на укупан узорак и указује на већу заступљеност проширених породичних структура и кохабитације више генерација или породичних јединица у оквиру истог објекта.

Куће за одмор и остали типови стамбених објеката нису забележени у узорку, што указује на доминацију сталног и породично организованог становања. Оваква структура упућује на снажно присуство међугенерациске повезаности и традиционалних образаца становања, са већим значајем заједничког коришћења стамбеног простора у односу на већину осталих анализираних општина.

Структура стамбеног фонда испитаника према пореклу имовинског статуса у Бајиној Башти исказана је кроз доминацију наслеђених стамбених објеката, али и на нешто израженије учешће самостално изграђеног становања у односу на укупан узорак. У наслеђеном стамбеном објекту живи 68,7% испитаника, што је и даље најзаступљенији облик становања, али у мањем обиму него у укупном узорку (79,5%). Са друге стране, удео испитаника који живе у кућама које су сами изградили износи 23,8%, што је значајно више у односу на просек узорка и указује на израженију активну изградњу и ширење стамбеног простора (графикон 11). Купљени стамбени објекти учествују са 6,1%, док су изнајмљени и остали облици становања заступљени симболично. Оваква структура указује на комбинацију традиционалног наслеђеног становања и активнијег формирања нових стамбених јединица, што може бити повезано са одржавањем породичних домаћинстава и међугенерациским проширивањем стамбеног простора.

Структура стамбених објеката у Ваљеву указује на доминацију породичних кућа, уз нешто већу разноврсност типова становања у односу на укупан узорак (графикон 11). У породичној кући живи 69,1% испитаника, нешто мање у односу на просек узорка, али и даље представља доминантан облик становања. Истовремено, удео породичних кућа са више стамбених јединица износи 26,5%, што је више у односу на укупан узорак и указује на присуство сложенијих стамбених структура и кохабитацију више породичних јединица. Куће за одмор (2,5%) и остали облици становања (око 2%) заступљени су у ограниченом, али нешто већем

обиму него у већини анализираних општина. Резултати анализе указују на доминацију традиционалних породичних кућа, али и извесну разноврсност стамбених објеката.

Структура стамбеног објекта према начину стицања имовине у Ваљево осликава изразиту доминацију наслеђеног становања. Чак 84,9% испитаника живи у наслеђеном стамбеном објекту, што је више у односу на укупан узорак. Остали облици имовинског статуса стамбеног објекта заступљени су у знатно мањем обиму. Удео испитаника који живе у кућама које су сами изградили износи 7,3%, док је купљено становање присутно код 4,4% испитаника. Изнајмљени објекти заступљени су минимално (око 1%). Оваква структура указује на високу стабилност и дугорочну везаност становништва за породичну имовину, при чему је тржишно засновано становање слабо присутно. Доминација наслеђених објеката упућује на очуваност традиционалних образаца преноса стамбеног простора у оквиру породице.

Структура стамбених објеката у Лозници указује на изразиту доминацију породичне куће као основног облика становања. У породичној кући живи 82,4% испитаника, што је значајно више у односу на укупан узорак и указује на снажну заступљеност индивидуалног породичног становања. Породичне куће са више стамбених јединица учествују са 17%, нешто ниже у односу на просек узорка, и упућује на мање присуство сложенијих и проширених стамбених структура. Куће за одмор заступљене су симболично (0,6%), док остали типови стамбених објеката нису забележени. У руралним областима Лознице доминира модел класичног породичног становања, са мање израженим присуством вишегенерацијских и сложенијих стамбених облика у односу на поједине друге анализирани општине.

Структура становања према начину стицања имовине у Лозници указује на доминацију наслеђеног становања, али и нешто израженије присуство купљених и самостално изграђених стамбених објеката у односу на укупан узорак (графикон 11). У наслеђеном објекту живи 75% испитаника, што је и даље најзаступљенији облик становања, али у мањем обиму у односу на просек целог узорка. Испитаници који живе у самостално изграђеним кућама чине 12,8%, што је приближно просеку, док је удео купљених стамбених објеката (10,3%) осетно виши у односу на укупан узорак. Овај податак указује на нешто већу заступљеност

тржишних облика стицања стамбеног простора у поређењу са већином анализираних општина. Изнајмљено становање (0,6%) и остали облици имовинског статуса (1,3%) присутни су у занемарљивом обиму. Комбинација традиционалног модела наслеђеног становања и нешто израженије стамбене мобилности и самосталног стицања стамбеног простора, издваја Лозницу у односу на друге општине са потпуном доминацијом наслеђених објеката.

Структура стамбених објеката у Љигу указује на доминацију породичних кућа, али и нешто израженију разноврсност типова становања у односу на укупан узорак. У породичној кући живи 69,7% испитаника, што је нешто мање у односу на просек узорка, али и даље представља доминантан облик становања.

Породичне куће са више стамбених јединица учествују са 23,7%, нешто више у односу на укупан узорак, и указује на присуство сложенијих породичних и вишегенерацијских стамбених структура. Посебно се издваја удео кућа за одмор (викендица), који износи 6,6%, што може указивати на израженије присуство повремених или сезонског становања. Остали облици стамбених објеката нису забележени у узорку. За рурална подручја општине Љиг карактеристично је традиционално породично становање и нешто разноврснији облик коришћења стамбеног простора, укључујући и повремени боравак у руралном простору.

Структура становања према начину стицања имовине у Љигу указује на изразиту доминацију наслеђеног становања. Чак 89,3% испитаника живи у наслеђеном стамбеном објекту, што представља највећи удео међу анализираним општинама и значајно је изнад просека целокупног узорка. Самостално изграђени стамбени објекти заступљени су у знатно мањем обиму (4,0%), док купљени објекти чине 6,7% укупног броја испитаника. Изнајмљено становање и остали облици стамбеног статуса нису забележени у узорку. Оваква структура указује на снажну повезаност становништва са породичном имовином и висок степен ослањања на наслеђени стамбени простор, као доминантан модел становања. Истовремено, минимално присуство изграђених и одсуство изнајмљених објеката упућују на ограничену стамбену мобилност и стабилност традиционалних стамбених образаца.

Структура стамбених објеката у Прибоју указује на изразиту доминацију породичне куће као основног облика становања. У породичној кући живи 86,3% испитаника, што представља највећи удео међу анализираним општинама и значајно је изнад просека целокупног узорка. Породичне куће са више стамбених јединица учествују са 8,4%, значајно испод просека за укупан узорак, индикујући слабије присуство сложенијих и вишегенерацијских стамбених структура. Куће за одмор (4,6%) регистроване су у нешто већем обиму у односу на просек узорка, док су остали облици становања заступљени симболично (0,8%). У Прибоју је најзаступљеније индивидуално породично становање, са мање израженим заједничким коришћењем стамбеног простора и ограниченим присуством сложенијих стамбених облика.

Структура становања према начину стицања имовине у Прибоју изражава доминацију наслеђеног становања као основног модела стамбене сигурности. У наслеђеном стамбеном објекту живи 83,5% испитаника, што је више у односу на укупан узорак и потврђује снажну повезаност становништва са породичном имовином. Самостално изграђени и купљени стамбени објекти заступљени су у истом, релативно ниском обиму (по 3,2%), што указује на ограничено присуство индивидуалне изградње и тржишних облика стицања имовине над стамбеним простором. Становање у изнајмљеним објектима није забележено у узорку. Посебно се издваја релативно висок удео категорије „друго“ (10,24%), који је значајно изнад просека целокупног узорка и може указивати на присуство специфичних или нестандартних облика коришћења и располагања стамбеним простором. Оваква структура указује на доминацију традиционалног наслеђеног становања, уз ограничену стамбену мобилност и специфичности локалних стамбених образаца које се делимично разликују у односу на остале општине.

Структура стамбених објеката у Ужицу представљена је кроз доминацију породичних кућа као основног облика становања. У породичној кући живи 78,9% испитаника, што је нешто више у односу на укупан узорак и потврђује снажну заступљеност индивидуалног породичног становања. Породичне куће са више стамбених јединица учествују са 11,8%, осетно је ниже у односу на просек узорка и

индикује слабију заступљеност сложенијих и вишегенерацијских стамбених структура. Са друге стране, удео кућа за одмор (викендица) износи 9,2% представља најизраженије присуство овог типа становања међу анализираним општинама, што се рефлектује на креирање одређених образаца имобилности. Остали облици стамбених објеката нису забележени у узорку. Поред класичног породичног становања, у руралним подручја Ужица регистровано је и присуство повременог или сезонског боравка, што може бити повезано са специфичним функцијама (туризам) и атрактивношћу руралног простора у овој општини.

Структура становања према начину стицања имовине у Ужицу рефлектована је кроз доминацију наслеђеног становања као основног модела обезбеђења стамбеног простора. У наслеђеном стамбеном објекту живи 84,2% испитаника, што је више у односу на укупан узорак и потврђује снажан значај породичног наслеђа у организацији становања. Самостално изграђени стамбени објекти заступљени су код 5,3% испитаника, док купљени објекти учествују са 7,9%, нешто више у односу на просек целог узорка, указујући на умерено присуство тржишних облика стицања стамбеног простора. Становање у изнајмљеним објектима присутно је у ограниченом обиму (2,6%). Оваква структура указује на доминацију традиционалног наслеђеног становања, уз нешто већу разноврсност начина стицања и коришћења стамбеног простора у односу на друге анализиране општине.

Структура стамбених објеката у Чајетини такође указује на изразиту доминацију индивидуалног становања. У породичној кући живи 88,7% испитаника, што представља највиши удео међу анализираним општинама и значајно је изнад просека целокупног узорка (Графикон 11). Породичне куће са више стамбених јединица заступљене су у знатно мањем обиму (8,5%), те имплицирају ограничено присуство сложенијих и вишегенерацијских стамбених структура. Куће за одмор (2,8%) регистроване су у умереном обиму и приближно одговарају просеку узорка, док остали облици становања нису забележени. У селима Чајетине изражено је индивидуално породично становање и висока заступљеност самосталних стамбених јединица, што ову општину издваја као

средину са најизраженијим моделом класичне породичне куће међу анализираним општинама.

Структура становања према пореклу стицања имовине у Чајетини представљена је доминацијом наслеђеног становања и нешто израженијим присуством самостално изграђених стамбених објеката. У наслеђеном објекту живи 79,7% испитаника, што је готово идентично просеку целокупног узорка, и потврђује значај породичног наслеђа у организацији становања. Истовремено, удео испитаника који живе у самостално изграђеним кућама износи 17,4%, значајано више у односу на просек узорка, указује на активније формирање нових стамбених јединица. Са друге стране, купљени стамбени објекти заступљени су у ограниченом обиму (2,9%), док становање у изнајмљеним објектима и остали облици имовинског статуса нису забележени. Оваква структура указује на комбинацију традиционалног наслеђеног становања и израженије индивидуалне стамбене изградње, што може бити повезано са развојном динамиком и специфичним функцијама руралног простора у овој општини.

Посматрано на нивоу свих анализираних општина, уочавају се значајне разлике у структури становања и имовинском статусу стамбених објеката, које указују на постојање различитих модела стамбене организације на посматраном руралном простору. У свим анализираним општинама доминира породична кућа као основни облик становања, што потврђује снажну заступљеност индивидуалног породичног становања и традиционалних стамбених образаца. Најизраженије присуство породичних кућа бележи се у Чајетини и Прибоју, док су у Бајиној Башти, Ваљеву и Љигу нешто заступљеније породичне куће са више стамбених јединица, имплицирајући већи значај проширених и вишегенерацијских стамбених структура. Лозница се издваја доминацијом класичног породичног становања са мање израженим присуством сложенијих стамбених облика, док Ужице и Љиг показују нешто веће присуство кућа за одмор, услед заступљенијег повременог или сезонског становања.

Када је реч о начину стицања имовине, у свим анализираним општинама доминира наслеђено становање, што указује на снажну повезаност становништва са породичном имовином и висок степен ослањања на међугенерациски трансфер стамбеног простора. Највећи удео наслеђених објеката бележи се у Љигу, Ваљеву, Ужицу и Прибоју, док се Чајетина и Бајина Башта издвајају нешто већим уделом самостално изграђених кућа, индикујући активнију стамбену изградњу и ширење породичних домаћинстава. Лозница се издваја већим учешћем купљених стамбених објеката, што може указивати на нешто израженију стамбену мобилност и присуство тржишних облика стицања стамбеног простора. Са друге стране, становање у изнајмљеним објектима је у свим општинама слабо заступљено, што потврђује ограничен значај тржишног становања у руралним срединама.

Овакви обрасци становања указују на високу стабилност и дугорочну везаност становништва за место становања, при чему су породична имовина и међугенерациски односи и даље кључни фактори организације стамбеног простора. Карактеристике становања стога представљају важан елемент у разумевању квалитета живота, локалне укорености и фактора који значајно утичу на мобилност и имобилност становништва на руралном простору Србије.



ПОЉОПРИВРЕДА

Пољопривреда је, историјски гледано, функцијска основа руралних простора која доминантно обликује животни и радни простор руралног становништва (Дробњаковић, 2019). Преовлађујућа је активност на руралном простору и значајан извор прихода како директно, тако и кроз мултипликативне ефекте који делују као покретачи локалне економије (Paquette & Domon, 2003; Lowe & Ward, 2007). Њен значај за одрживост руралних простора у савременим околностима не посматра се више искључиво кроз функцијску улогу, већ кроз мултифункционални карактер где се пољопривреда види као важан актер у борби против депопулације и напуштања простора, смањења сиромаштва, одржања вредности предеоних целина и управљања природним ресурсима (van der Ploeg et al, 2000; Murray, 2008; Agarwal et al., 2009). Ипак, индивидуално пољопривредно газдинство и релативна ангажованост његових чланова још увек се сматрају основним индикатором руралности упркос све интензивнијем реструктурирању руралних простора под утицајем савремених развојних токова (Murdoch, 2000; Hoggart & Paniagua, 2001; Тошић & Дробњакović, 2022).

На руралном простору Србије пољопривреда има велики значај, услед високог аграрног потенцијала. Важан је извор прихода за већину руралног становништва, али и велики потенцијал за економски раст и стварање одрживих руралних заједница. Ипак, ова делатност у Србији је оптерећена крупним структурним проблемима који додатно угрожавају опстанак руралних простора. У условима транзиционих промена привреде и трансформације села, често неадекватни природни услови и институционални оквир, нарушена структура становништва и недостатак радне снаге, нерешена имовинско-правна питања, слаба инфраструктурна опремљеност, економска несигурност услед неисплативости, несигурног пласмана производа и нестабилних цена и сл. (Antevski et al., 2012; Cartwright & Drobnjaković, 2014) доводе до деаграризације и пада пољопривредне производње. Пописом пољопривреде бележе се значајне површине некористишеног пољопривредног земљишта, што индикује негативне

последнице деценијски неконтролисаних друштвено–економских токова, као и неконзистентност политика које се баве аграром и руралним подручјем (Дробњаковић, 2019).

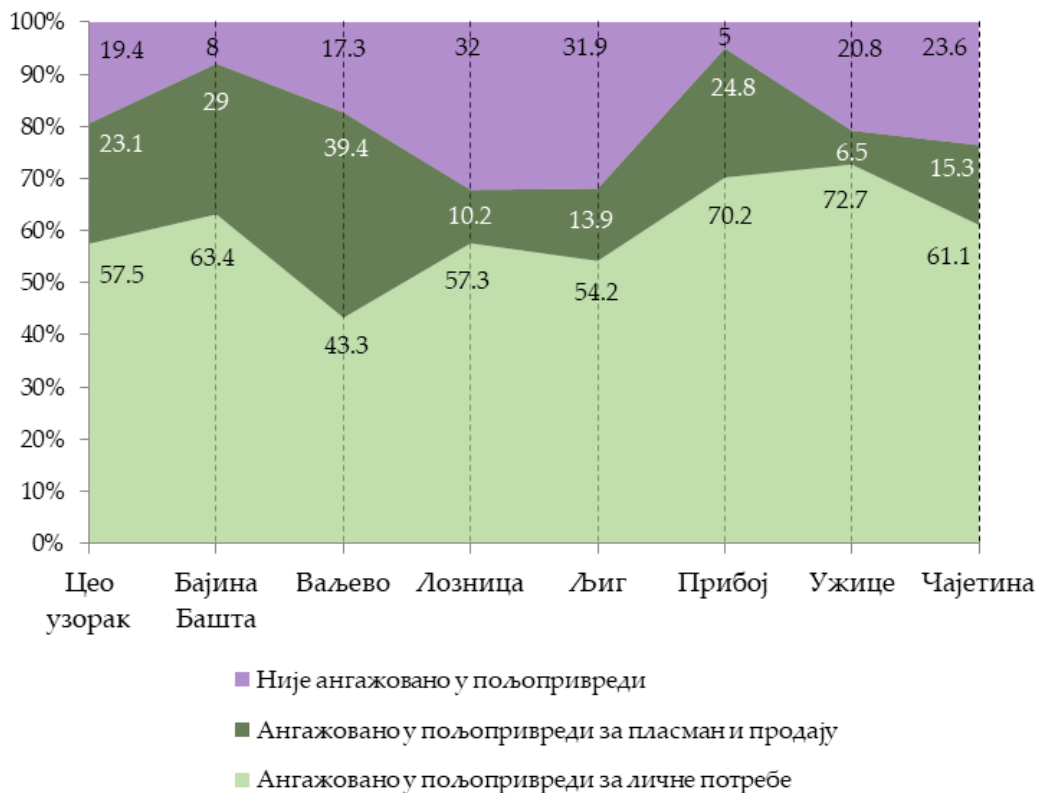
На простору Региона Шумадије и Западне Србије процес деаграризације одвијао се веома интензивно у последњим деценијама (Митровић, 2015), те се значајан удео газдинстава преоријентисао на развој других профитабилних активностима на газдинству уз пољопривреду, што представља основ њихове економске виталности (Богданов & Бабовић, 2014). У том смислу, веома је важно сагледати колико се становништво одабраних општина ослања на пољопривреду и како оцењује њен значај у контексту феномена имобилности.

Испитаници према ангажованости у пољопривреди

У анкетном истраживању значај пољопривреде у контексту имобилности оцењен је на два начина: кроз однос становништва које се бави пољопривредом (активно или не) и оних који нису ангажовани у пољопривреди, и кроз личне перцепције испитаника о значају пољопривреде за развој села.

У укупном узорку доминирају испитаници који су ангажовани у пољопривреди (графикон 12). Више од 80% испитаника се бави пољопривредом, од чега је 57,5% оних који производе само за сопствене потребе, док се 23,1% определило за производњу са вишковима за даљи пласман и продају. Највећи удео испитаника који је ангажован у пољопривреди регистрован је у Бајиној Башти и Прибоју, које одликује слабији индустријски развој и реструктурирање привреде где је пољопривреда амортизовала незапосленост. Производња за личне потребе доминира у свим општинама, али је посебно наглашена у Ужицу и Прибоју. Интензивнија пољопривредна производња намењена продаји карактерише у највећој мери Ваљево, Бајину Башту и Прибој, што имплицира велики значај пољопривреде у структури прихода руралних заједница ових општина. Лозница и Љиг одликују се највећим уделом испитаника који се не баве пољопривредом (графикон 12), што је условљено недовољном мотивисаношћу

становништва и несигурношћу улагања у производњу, као и оријентацијом ка другим активностима.



Графикон 12. Испитаници према ангажованости у пољопривреди, по општинама
(Извор: Анкета)

Карактеристике испитаника се прилично разликују у погледу ангажовања у пољопривреди. Активно бављење пољопривредом везује се доминантно за староседеоце. То је посебно изражено у погледу интензивније производње намењене тржишту, где у укупном броју испитаника у тој категорији староседеоци чине чак 75,1%. У том смислу издвајају се Лозница, Ужице и Љиг, где је производња са вишковима за даљи пласман намењена готово искључиво

овом типу испитаника, уз занемарљиво учешће транзиционих досељеника који такође већ дужи период живе на селу. Структура испитаника која се бави пољопривредом за личне потребе је шаренолика. Предњаче староседеоци са 58,8%, транзициони досељеници са 19,3%, док су остале категорије прилично равномерно заступљене и у највећој мери окренуте овом виду пољопривредне производње. Карактеристично је то што се сезонци и повратници не опредељују за боравак на селу због пољопривреде, али није занемарљив ни удео староседелаца (46,3%) који, упркос резиденцијалној стабилности на руралном простору, не виде себе у овом сектору делатности. Такав однос среће се међу испитаницима свих посматраних општина, са мањим осцилацијама међу категоријама, нпр. удео испитаника који се не баве пољопривредом, поред повратника, региструје се у Ваљеву и онима који су се релативно скоро доселили на село, у Чајетини сезонцима, у Љигу се и староседеоци опредељују за неаграрне делатности, док се у Лозници и новопридошлице могу придружити овој категорији.



Слика 5. Активно ангажовање на пољопривреним површинама у општини Прибој
(фото: Малина Станојевић)

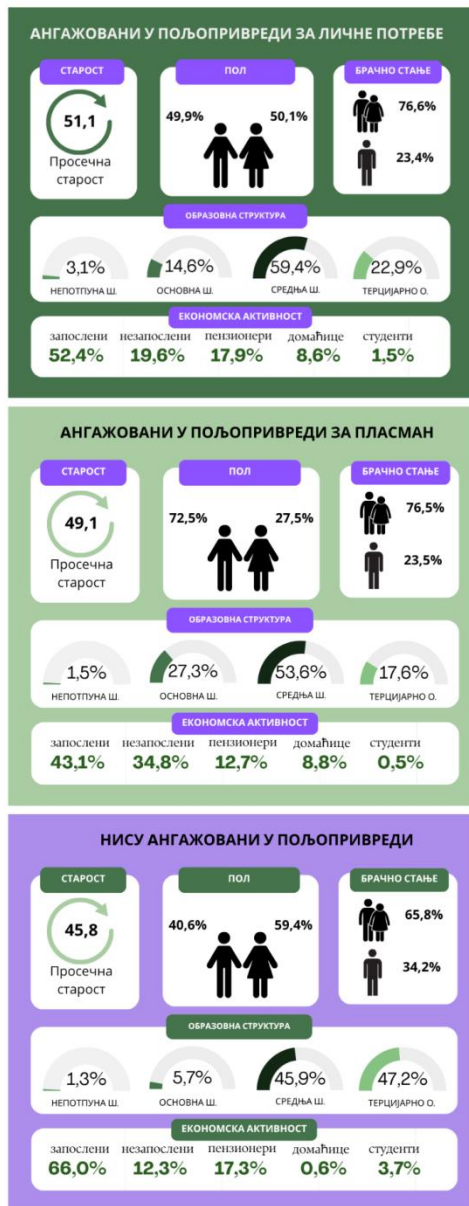
Старосна структура испитаника према ангажованости у пољопривреди веома се разликује. Најстарије је становништво које производи само за личне потребе (51,1 година), где се посебно издвајају транзициони досељеници и повратници. Испитаници који су оријентисани ка тржишној производњи у просеку су стари 49,1 година (слика 6).

Најмлађа група испитаника није ангажована у пољопривреди. Они у просеку имају 45,8 година, а као најмлађа групација издвајају се новопридошли са 36,5 година што указује на факторе ван аграра који су утицали на њихову одлуку. Забрињава што су у категорији испитаника који нису ангажовани у пољопривреди препознати и млађи староседеоци (41,7), упозоравајући на тренд деаграризације, односно одвајања од аграра међу млађим генерацијама, без обзира на њихову дужину боравка на руралном подручју.

Полна структура испитаника према ангажовању у пољопривреди открива очекиване налазе. Мушкарци су доминантно ангажовани у интензивној пољопривредној производњи (72,5%), док су полови равномерно заступљени у производњи за личне потребе.

У овим групама доминирају староседеоци мушкарци, што указује на њихову традиционалну улогу у активностима оријентисаним ка везаности за земљу. Жене преовладавају међу испитаницима који се не баве пољопривредом (59,4%).

Како се повећава степен интензитета обраде земље, смањује се партиципација жена у тим активностима (слика 6). Највише жена које се не баве пољопривредом регистровано је међу испитаницима у категорији новопридошлих и повратницима.



Слика 6. Карактеристике испитаника према ангажовању у пољопривреди
(Извор: Анкета)

Брачно стање битно се разликује код испитаника у односу на њихову повезаност са пољопривредом. Они који се активно баве пољопривредом, било за личне потребе или за продају, доминантно су у браку или вези (76,6%). Код особа које се не баве пољопривредом, однос оних који су у браку или вези према самцима износи 66:34.

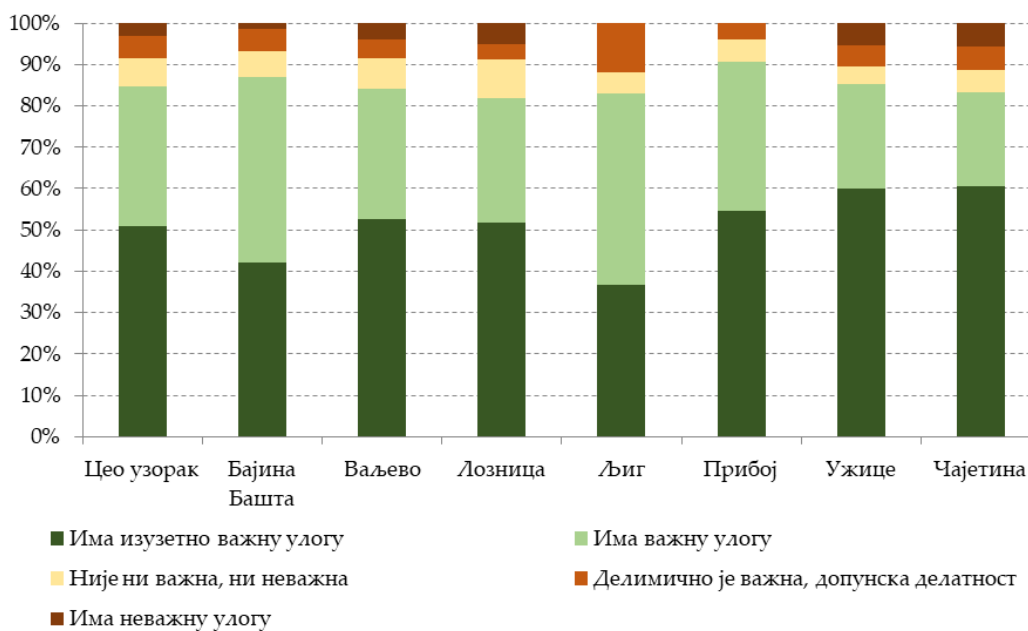
Сходно структури испитаника према нивоу образовања, у свакој од категорија према ангажовању у пољопривреди доминирају они са завршеном средњом школом, али се међу собом разликују према заступљености осталих нивоа образовања (слика 6). Код испитаника који су ангажовани у пољопривреди већи је удео оних који имају само завршену основну школу. Разлика се огледа у уделу испитаника са завршеним факултетом, који се опредељују више за производњу за сопствене потребе. Поред средњег образовања, карактеристика испитаника који су оријентисани ка тржишној производњи је у томе што имају низак ниво образовања (28,8% са непотпуном или завршеном основном школом). Међутим, у појединим локалним срединама уочава се улагање у знање у овој делатност кроз већи удео виокообразованих испитаника који се баве интензивно пољопривредном производњом, нарочито у Ужицу, Чајетини, Ваљеву и Прибоју. Испитаници који нису ангажовани у пољопривреди одликују се вишим нивоом образовања. Чак 47,2% ове групе испитаника има завршену вишу школу, факултет или магистратуру. То упућује на закључак да особе са високим образовањем останак на селу не посматрају искључиво кроз аграр, што се уочава у свим посматраним општинама, или се у мањој мери баве производњом за личне потребе, као што је случај у Љигу.

Економска активност становништва прилично одступа међу испитаницима посматрано према нивоу ангажовања у пољопривреди. Значајно је мањи удео запослених код испитаника који се баве пољопривредом, посебно код оних који су тржишно оријентисани (43,1%) у односу на оне који се не баве пољопривредом (66%). Највећи удео незапосених је забележен управо код испитаника који производе вишкове (34,8%) што указује на то да је за њих пољопривреда важан извор прихода. Домаћице су равномерно заступљене у категоријама испитаника

који се на неки начин баве пољопривредом, док их практично нема код испитаника ван аграрне делатности (слика 6).

Значај пољопривреде за развој села

Анкетним испитивањем вршена је процена значаја пољопривреде за развој села на основу перцепције испитаника. Оцена се кретала у петостепеном градираном дијапазону од изузетно важне улоге, где развој села практично почива на пољопривреди, до неважне, где пољопривреда не игра никакву улогу у развоју села и руралних подручја. Испитаници су имали прилику и да остану неутрални, када нису могли да се одреде да ли је пољопривреда важна или не.



Графикон 13. Процена улоге пољопривреде у развоју села, по општинама
(Извор: Анкета)

Испитаници у селекованим насељима су оценили да је пољопривреда генерално значајна детеминанта развоја села. Чак 84,7% испитаника дели такво мишљење. Негативан став заузело је 8,4% испитаника, док је неутрално било 6,9%. У том погледу посебно се издвајају испитаници из Ужица и Чајетине, где је преко 60% препознало да аграр изузетно утиче на развој руралног простора. Најнегативних приступ имали су испитаници из Љига, у којој је и забележен мањи удео особа које се баве пољопривредом, док је неутралних највише забележено у Лозници (графикон 13).

Иако позитиван став заузима већина испитаника у погледу значаја пољопривреде, удео испитаника ангажованих у овом сектору делатности није на завидном нивоу, на шта доминантно утиче привредна оријентација одабраних општина, те се у том смисли уочавају благе осцилације међу њима.



Графикон 14. Препреке за развој пољопривреде, по општинама
(Извор: Анкета)

У том смислу, истраживање је тежило да детектује главне факторе који се могу сматрати препрекама за развој пољопривреде. Препознато је девет фактора који ограничавају развој пољопривреде, а испитаници су на основу личног искуства оценили петостепеном скалом у којој мери утичу на развој пољопривреде у њиховм насељу. Међу препрекама за покретање пољопривредне производње као највеће ограничење идентификовани су губици услед природних непогода и других опасности, која је у просеку за цео узорак оцењена са 4,2. Овај фактор није препознат као доминантанмеђу испитаницима у Љигу и Бајиној Башти, док је у преосталих пет оцењен са највишом оценом (графикон 14).

Испитаници генерално оцењују тржишну несигурност као озбиљну препреку за пољопривредну производњу кроз недовољну исплативост и нерегулисану цену производа, који су у просеку оцењени са 4,1. Испитаници у насељима Љига и Ужица сматрају да је недовољна исплативост једна од највећих препрека за развој пољопривреде, док су нерегулисане тржишне цене највећи ограничавајући фактор у Прибоју. Услед неповољних демографских трендова на руралним подручјима, недостатак радне снаге такође лимитира даљи развој пољопривреде (4,1), што представља нарочит проблем из угла испитаника Ужица, Ваљева, Прибоја и Чајетине.

Најмањи проблем за интензивирање пољопривредне производње представљају недостатак знања и вештина (3,4), као и расположивост обрадивог земљишта (3,4), чиме је задовољена примарна основа за покретање ове делатности у одабраним општинама. У Љигу, подршка чланова породице најмање лимитира развој производње. Остали фактори као што су недостатак субвенција или административна питања оцењени су као умерено важни лимитирајући фактори. Ипак, у Прибоју и Ужицу они су препознати од стране испитаника да значајно ограничавају развој пољопривреде. С тим у вези, иако скуп лимитирајућих фактора варијабилно делује у различитим локалним самоуправама у зависности од контекста и расположивих потенцијала, истраживање указује у ком правцу је неопходно креирати подршку пољопривредницима.

Додатне делатности на пољопривредном газдинству

Један од стубова развоја руралних подручја дефинисан је у домену диверзификације руралне економије која се подстиче интензивно кроз сет мера прилагођених локалном контексту (European Commission, 2024). У том смислу, развој додатних делатности на пољопривредном газдинству веома су важне за укупан развој руралних подручја, што у условима слабљења пољопривреде, диверзификација прихода на газдинству поставља за императив.



Слика 7. Додатне делатност на пољопривредном газдинству (Извор: Анкета)

Рурални простор одабраних општина карактерише различит степен диверзификације активности на газдинству. Најзасуљенија је прерада пољопривредних производа, посебно воћа и млечних производа (слика 7). У преради воћа предњаче испитаници у општини Прибој (60,2%), Љиг (43,4%) и Ужице (42,9%), у производњи млечних производа издвајају се Прибој (38,4%), Љиг (29%), Ваљево (24,4%) и Ужице (23,4%), док прерада меса премашује просек целог узорка у Љигу (25%), и незнатно у Прибоју, Ужицу, Чајетини и Бајиној Башти (око 15%).

Додатне делатности на пољопривредном газдинству испитаника изабраних насеља указују на умерену диверзификацију у правцу услуга. У селектованим насељима становници су ангажовани у домену туризма и комплементарних занатских услуга и домаће радиности. Туризам је најзаступљенији вид руралне активности међу испитаницима Бајине Баште (14,5%), Ужица (11,7%), Прибоја (10,5%) и Чајетине (9,7%), док је у Лозници занемарљив. Уз туризам је у поменутиим општинама заступљена и домаћа радиност као комплементарна делатност (око 10-13,9%), и нешто мање занатске услуге, које су у Ваљеву, Чајетини, Љигу и Прибоју изнад просека за цео узорак. Обрада дрвета важна је активност за испитанике из Прибоја и Ужица.

О степену диверзификације сведочи проценат испитаника који се изјаснио да се не бави ниједном другом делатношћу на пољопривредном газдинству, који је на нивоу целог узорка око трећине (слика 7). Најмањи степен диверзификације бележи се у Лозници, где се око 63% испитаника изјаснило да се не бави ниједном другом профитабилном делатношћу на свом газдинству, што је скоро duplo више у односу на просек. Високе вредности се бележе и у Ваљеву (42,1%), док се најниже вредности региструју у Бајиној Башти (3,5%) и Прибоју (12%), које се одликују диверзификованијом руралном економијом.



Слика 8. Прерада воћа у Прибоју
(фото: Малина Станојевић)



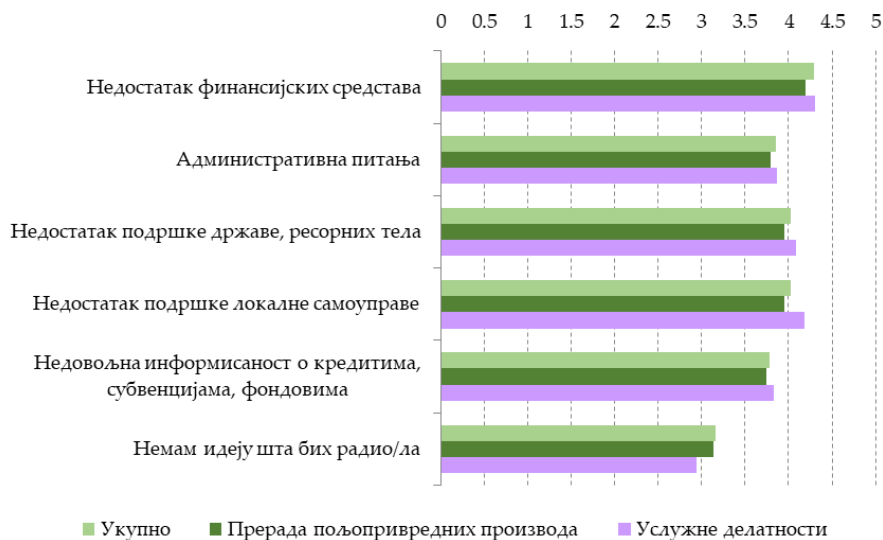
Слика 9. Домаћи производи у Лозници
(фото: Милена Панић)

Рурално становништво се суочава са различитим ограничењима за покретање неког вида делатности на газдинству. У зависности од типа производње и активности, подршка институција значајно варира, а континуитет мера прилично није доследан. То се често препознаје као велики ризик, те се рурално становништво тешко одлучује на такав корак. Фактори који детерминишу њихову одлуку о покретању неке додатне активности су веома разноврсни, често условљени ширим економским околностима и друштвеним контекстом, али је у сврху овог истраживања издвојено шест најчешћих. Као највећу препреку за покретање додатних делатности испитаници у свих седам општина препознају недостатак финансијских средстава, без обзира да ли се ради о преради пољопривредних производа или услужним делатностима (графикон 15). Изражена је потреба за већом подршком ресорних тела и локалне самоуправе, али знатно више за развој услуга. Сегмент који би могао допринети диверзификацији руралне економије препознат је у домену боље информисаности о доступним фондовима и кредитима, као и решавање одређених административних питања. Према ставовима испитаника, најмању препреку представља недостатак идеја локалног становништва, тако да се може рећи да је пут до реализације отежан екстерним факторима.



Слика 10. Млади пољопривредници у општини Прибој
(Фото: Малина Станојевић)

Ограничавајући фактори на сличан начин су ранжирани у свих седам општина. Разлика се огледа у висини оцене. Тако, недостатак финансијских средстава представља највећу препреку посебно за развој услужних делатности у Ужицу (4,8), Прибоју и Ваљеву (4,5). Потреба за већом подршком локалне самоуправе посебно је наглашена у Лозници (4,2) и Прибоју (4,5), док се у свим општинама очекују промене у приступу и политикама на институционалном нивоу. Проблем код решавања административних питања истакли су испитаници у Ужицу и Ваљеву, а побољшање информисаности о могућим фондовима и кредитима сматрају битним за развој додатних делатности испитаници из Ваљева и Прибоја. Најниже оцене препознатих лимитирајућих фактора дали су испитаници у Чајетини и Љигу, што указује на значајну подршку у овом домену или генерално слабу мотивисаност становништва за развојем ових видова активности.



Графикон 15. Оцена фактора који ограничавају развој додатних делатности на газдинству (Извор: Анкета)

РУРАЛНИ ТУРИЗАМ КАО МОТИВАЦИЈА ЗА ИМОБИЛНОСТ СТАНОВНИШТВА - ЗНАЧАЈ, ПОТЕНЦИЈАЛИ И ОГРАНИЧЕЊА

Претходна поглавља посвећена су приказу и интерпретацији резултата истраживања о имобилности становништва на руралним просторима. У овом поглављу издвајају се значај, потенцијали и ограничења туризма као главне привредне делатности, која значајно утиче на имобилност, односно, мотиве за останак, повратак или досељавање становништва у руралне просторе.

Од средине прве деценије 21. века, у светској литератури се издваја нови правац проучавања туристичких кретања „заокрет ка мобилности“ (енг. *mobility turn*), који доноси значајну теоријску промену у савременим студијама туризма. Уместо традиционалног фокуса на дестинацију као статичан простор боравка, овај приступ наглашава динамичне процесе кретања туриста, циркулацију људи, добара и идеја, као и социјалне и културне последице мобилности. Туристичка искуства се све више посматрају кроз призму путовања, транзита и интеракцију у покрету, што омогућава нове перспективе у разумевању просторних пракси, инфраструктуре и глобалних токова. Поменути приступ у туризму доприноси интеграцији приступа из антропологије, социологије и географије, истичући туризам као комплексну мрежу мобилности која обликује савремене друштвене односе и културне трансформације (Bloch, 2020; Franquesa, 2011; Lagqvist, 2013; Sheler & Urd, 2006).

Процес имобилности становништва у руралним просторима сагледан кроз туризам означава ситуацију у којој локално становништво остаје просторно „везано“ за своје окружење, док туризам постаје главни механизам економске и социјалне активности (приходи кроз агротуризам, етнотуризам, понуда производа народних рукотворина-занатства, традиционална гастрономија, као и очување локалних обичаја, фолклора и традиције) (Hannam et al., 2006; Kumar et al., 2024). „Заокрет ка мобилности“ у руралним пределима означава промену која наглашава кретање туриста и истовремено имобилност локалног становништва кроз домаћинско-гостински однос, тачније однос локалног становништва и туристе. То је важан аспект јер показује како мобилност туриста (долазак, кретање,

циркулација) истовремено афектира имобилност локалних заједница које остају на селу ради економске користи и очувања културе. У контексту ове проблематике, у странијој литератури је присутан појам „други дом“ (енг. *second home*) (Horáková, 2005; Mišetić, 2006). Мишетић (Mišetić, 2006) на примеру Хрватске издваја концепт „повезаности са местом“ (енг. *place attachment*), који обухвата динамичан однос појединца/групе, који се остварује кроз процесе територијализације и повратка идентитету.

У домаћој литератури нема радова који директно и свеобухватно обрађују имобилност у туризму. Тако Манић (2018) анализира рурални туризам као кључни фактор економског и друштвеног развоја, посебно у депопулационим областима. Манић и сар. (2012) се у свом раду баве регионалним неједнакостима и имобилношћу становништва, указујући да туризам може допринети смањењу ризика и подстаћи локални развој. Радовић и сар. (2024) су поставили фокус на економски аспект, демографске токове и улогу руралног туризма у ревитализацији села. Посебно наглашавају проблем имобилности становништва који остаје у селима, често без активног укључивања у туристичке пројекте. Богданов (2007) анализира имобилност малих домаћинстава и њихову улогу у развоју руралног туризма, док Богданов & Бабовић (2015) повезују социјалну имобилност са могућностима за развој туризма и очување културне баштине. Деңда (2022) истражује појам квалитета живота на Златибору и његову повезаност са развојем туризма из угла локалне заједнице, узимајући у обзир еколошке, економске и социо-културне аспекте туристичког развоја. Такође, утврђено је да је за одрживи развој туризма неопходно јачање образовања и информисања локалног становништва, већа укљученост заједнице у туристичке програме и усмеравање политика ка економском оснаживању локалних актера (Brankov et al., 2009).

Локално становништво има велики утицај на развој туризма, кога примарно сагледава кроз економске ефекте и раст локалне економије, као и очување културе, обичаја и традиције. Ћурчић и сар. (Ćurčić et al., 2021) указују да одрживост руралних заједница почива на интеграцији више фактора: диверзификацији економских активности, јачању друштвене кохезије кроз удруживање и

организовање, развоју институционалне сарадње са локалним и републичким властима, као и активацији људског и друштвеног капитала. Посебан значај има укључивање маргинализованих група у развојне процесе, чиме се обезбеђује инклузивност и дугорочна стабилност. За развој туризма Региона Шумадије и Западне Србије, од значаја је и његов функционални положај, који је поливалентан, те се туристи могу упознати са бројним атрактивним туристичким вредностима и локалитетима. Друга одлика функционалног положаја је транзитност (Бјељац & Ђурчић, 2007). Како Станковић (1990) истиче, преко ове регије путује велики број туриста. У том контексту Град Београд и Војводина представљају доминантну емитивну туристичку гравитациону зону (регионалну), а државе настале распадом СФРЈ, и поједине државе из средње Европе, представљају и инострану емитивну туристичку гравитациону зону. За туристичке дестинације Дивчибаре и Ваљево и Лозница-Мачва-Подриње, доминантна је викенд емитивна туристичка зона.

У оквиру приоритетних туристичких дестинација наведених у Стратегији развоја туризма Републике Србије (2021), у односу на истраживани простор, издвајају се: туристичка регија Западна Србија, Ваљево и Дивчибаре; Подриње-Лозница-Бања Ковиљача. Програм развоја туризма туристичке регије Западна Србија (2020), а у односу на Ужице, Прибој, Бајину Башту и Чајетину, за приоритетне видове туризма (дестинација) издвојени су: планински, рурални (са етно мотивима), манифестациони, спортски, еко туризам, здравствени туризам и културне руте. На простору туристичке регије Западна Србија, доминирају природне туристичке вредности: планина Златибор, Национални парк „Тара“, језеро Перућац, Потпећка и Стопића пећина, водопади Гостиље, Специјални резерват природе „Увац“, Прибојска бања, излетишта Митровац и Калуђерске баре на Тари и др. Антропогени туристички мотиви: Етно-село Дрвенград на брду Мећавник, Шарганска осмица у Мокрој Гори, етно-село Сирогојно на Златибору, села Злакуса, Кремна и Шљивовица (Бјељац и сар. 2017; Денда, 2014, Мисаиловић, 2015; Поповић, 2005). Западна Србија представља и једно од најзначајнијих предела у Србији са очуваним културним наслеђем, што представља такође један од значајних елемената туристичке понуде овог простора. Према Заводу за заштиту

споменика културе Републике Србије (heritage.gov.rs/latinica/index.php) на територији Србије, налази се 2658 објеката непокретног културног наслеђа, док се на простору посматраних седам општина налази 137 објеката. Нематеријално културно наслеђе могуће је препознати преко: усмене традиције и језика, сценске уметности, друштвене праксе, ритуала и празника, знања и примене знања о природи и универзуму (Бјељац и сар., 2015; Terzić i sar., 2013).

Манифестациони туризам представља вид туристичке понуде, у коме је садржај манифестација повезан са локацијом одржавања, што је само по себи туристичка вредност која привлачи потенцијалне посетиоце, а где је предвиђен читав низ пратећих туристичких програма повезаних и са природним и антропогеним туристичким вредностима локације одржавања (почев од приказа фолклора и обичаја, народних рукотворина, гастрономије и друго) (Бјељац & Ђурчић, 2007; Бјељац и сар., 2017). Туристичке манифестације повезане са руралним, гастрономским, ловним, риболовним, верским, еколошким и културним видовима туризма, највише се организују током лета и пролећа и у великој мери представљају самостални туристички производ на дестинацији (Бјељац и сар., 2015; Бјељац & Терзић, 2015). Остале манифестације су комплементарног карактера, односно само део укупне туристичке понуде регије/места одржавања. На простору Србије, као и на посматраном простору, манифестације се у највећој мери организују у руралним срединама и највише су повезане са руралним начином живота и привређивања (Бјељац, 2006).

Рурални туризам обухвата сваку туристичку активност у руралном простору, подразумевајући посете фармама и пољопривредним газдинствима и укључују боравак, исхрану, учествовање у разним активностима и сеоским пословима, као и куповину локалних производа. Такође, ова врста туризма подразумева путовања на одређене дестинације ради упознавања локалног становништва и њихових етничких карактеристика, традиције и обичаја (Todorović & Vjeljac, 2009). У Србији је крајем маја 2026. године регистровано 1853 објеката који се могу класификовати као сеоска туристичка домаћинства и објекти домаће радиности. Од тога се на посматраном простору налази 238 туристичких домаћинства и објеката домаће

радиности. У оквиру насеља укључених у истраживање, за анализу која обухвата туристичку и њему компаративне делатности и активности, издвојени су туризам (7,6%), домаћа радиност (7,1%) и занатске услуге (6,7%). Укупан узорак за све посматране општине, који обухвата и запослене у шумарству, индустрији, грађевинарству и јавном сектору је 415 испитаника.



Слика 11. Златибор (фото: Марија Дробњаковић)

У Бајиној Башти, део насеља који је укључен у истраживање, поседује сеоска туристичка домаћинства која се интензивно баве руралним туризмом, а обухвата и просторе са развијеном понудом хотелско угоститељских капацитета. У туризму и угоститељству ради 12,5% испитаника, а са запосленима у осталим комплементарним услужним делатностима (занатство, трговина, пољопривреда) чини 44,6%. Туризам, занатске услуге и народна радиност обухватају 25,1% анкетираних којима су ове делатности заступљене на њиховим пољопривредним домаћинствима, а спадају у додатне изворе прихода. Бајина Башта представља простор где је туризам

доминантна делатност (са другим пратећим делатностима, угоститељство, занатство, као прерада пољопривредних производа који су такође значајан део туристичке понуде). Испитаници су резиденти насеља која већ обухватају неку од туристичких активности на планини Тари. Углавном су староседеоци, запослени су, или су се доселили у скоријем периоду да би се бавили неким од видова туристичке понуде. Стручна спрема показује да су запослени у неком од јавних предузећа, повезаних са туризмом и угоститељством. Као главне препреке, за покретање овог вида активности 30 испитаника који су се изјаснили да се баве туризмом, занатством и домаћом радиношћу истичу недостатак подршке локалне самоуправе (4,4), недостатак финансијских средстава (4,3) и административна питања (4,1) (графикон 16).



Графикон 16. Препреке за развој туризма, занатства и домаће радиности
(Извор: Анкета)

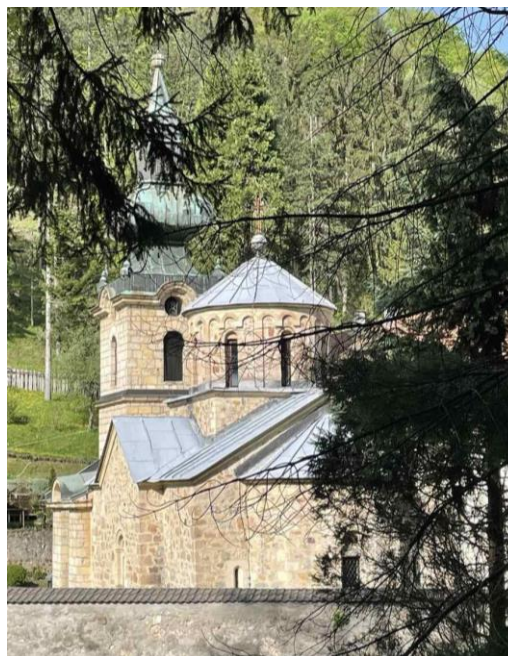
Истраживање у Ваљеву је обухватило насеља која имају регистрована сеоска туристичка домаћинства, али и насеља која су значајна и због других видова туризма. Према делатностима запослења у туризму и угоститељству ангажовано је 6,9% испитаника, а са запосленима у занатству, трговини и пољопривреди као комплементарним делатностима, број запослених у привредним делатностима које су повезане са туризмом обухвата 48,8% испитаника. Туризам, занатство и народна радиност обухватају 22,0% других профитабилних делатности на пољопривредним домаћинствима испитаника, али са прерадом и производњом млечних производа, меса и воћа и поврћа (48,8%), чине да ова домаћинства имају значајну улогу за развој различитих облика туристичких активности. Испитаници су махом из насеља Доњи Таор где је једна од главних делатности рурални туризам. Преовлађују староседеоци, али има и оних који су се ту доселили пре више година или су се вратили у завичај. Поједини долазе сезонски да раде. Као главне препреке за покретање додатних активности, 36 испитаника који су се изјаснили да се баве туризмом, занатством и домаћом радиношћу, су издвојили (графикон 16): недостатак финансијских средстава (4,5), недостатак подршке државе и ресорних министарстава (4,5), административна питања (4,3) недостатак подршке локалне самоуправе (4,2) као и недовољна информисаност о могућим кредитима, фондовима и субвенцијама (4,1).

Део насеља обухваћених истраживањем у Лозници поседује регистрована сеоска туристичка домаћинства, као и друге типове објеката и смештајних туристичко-угоститељских капацитета. У узорку је изјавило 16,9% испитаника да ради у туризму и угоститељству. Ако се урачунају занатство, трговина и пољопривреда као комплементарне делатности, 29,6% испитаника је ангажовано у делатностима које су повезане са туристичком привредом. Туризам, занатске услуге и народна радиност обухватају 9,8% профитабилних активности на пољопривредним домаћинствима испитаника, али са прерадом и производњом млечних производа, меса и воћа и поврћа (28,2%), чине да ова домаћинства имају основ за развој различитих облика туристичких активности. Само три испитаника су дали одговоре на питање у којој мери се баве туризмом (насеља Брњач, Тршић и Јаребице).

Сва три испитаника су староседеоци и имају стално запослење. Као главне препреке, за покретање додатних активности, испитаници који су се изјаснили да се баве туризмом, занатством и домаћом радиношћу, истичу: недостатак подршке локалне самоуправе (4,2) и недостатак финансијских средстава (4,2).



Слика 12. Манифестација у Љигу
(фото: Биљана Поповић)



Слика 13. Манастир Троноша, Лозница
(фото: Биљана Радичевић)

У Љигу, поједина насеља укључена у истраживање као део туристичке понуде имају регистрована сеоска туристичка домаћинства. Око 13,2% се изјаснило да им је делатност запослења туризам и угоститељство. Са занимањима комплементарним туризму (занатске услуге, трговина, домаћа радиност, пољопривреда) у укупном броју запослених по делатностима чине трећину (34,2%).

Додатне активности на пољопривредним газдинствима код становника обухваћених анкетом, показују да 17,0% отпада на активности повезаних са туризмом. Уз прераду и производњу млечних производа, меса, воћа и поврћа, ова домаћинства имају значајну улогу за развој различитих облика туристичких активности. Испитаници који се баве туризмом регистровани су у насељима Гукош и Шутци. Хетерогене су образовне и економске структуре, са израженом неактивношћу, и дужином боравка на селу. Међутим, с обзиром на то да су и Шутци и Гукош, повезани са различитим активностима у области руралног туризма, може се рећи и да је туризам један од мотива останка. Као главне препреке, за покретање додатних активности (графикон 16) 13 анкетираних који су се изјаснили да се баве туризмом, занатством и домаћом радиношћу, са нижом средњом оценом издвајају: недостатак финансијских средстава (3,9), недостатак подршке локалне самоуправе (3,6) и недовољну информисаност о могућим кредитима, субвенцијама и фондовима (3,6).



Слика 14. Прибојска Бања
(фото: Марија Дробњаковић)



Слика 15. Гостиљски водопад
(фото: Марија Дробњаковић)

Запослени у туризму и угоститељству у Прибоју чине занемарљив број, али заједно са запосленима у занатству и пољопривреди, углавном су везани за породичне послове или као индивидуални радници. Додатне профитабилне делатности испитаника на пољопривредним газдинствима, показују да туризам,

домаћа радиност и занатске услуге, уз прераду меса, воћа и млечних производа имају и удео у привредним активностима, значајним и за развој руралног туризма. Посматрајући по наведеним категоријама, може се закључити да део испитаника ради сезонске послове у туризму (већина њих је или незапослена или ради на одређено) и у оквиру својих домаћинстава се баве појединим делатностима везаним за туризам (пензионери и староседиоци). С обзиром да је Прибојска Бања и један од највећих туристички рецептивних места у општини, део испитаника је везан за туристичке активности у њој (изнајмљивање соба/апартмана). Испитаници (њих 36), који су изјавили да се баве услужним делатностима (туризам, занатство, домаћа радиност) су издвојили и ограничења за покретање додатних активности (графикон 16). Као највећу препреку за покретање испитаници препознају недостатак финансијских средстава (4,5), али исказују потребу за већом подршком локалне самоуправе (4,5) и ресорних министарстава (туризма, пољопривреде, културе) (4,4). Значајан сегмент који би могао допринети и бољем развоју туризма је и боља информисаности о доступним фондовима и кредитима, посебно за услужне делатности (4,2).

Ужице, као највећи центар туристичке регије Западна Србија, представља и значајан туристички рецептивни простор. Поједина сеоска насеља која су предмет анализе, бележе регистрована сеоска домаћинства за рурални туризам. У односу на узорак, преовлађују запослени у туризму и угоститељству, те уз запослене у трговини и занатству чине и доминантне услужне делатности, које се одвијају у крајевима са изразитом пољопривредном делатношћу. Код пољопривредних газдинстава које се баве и другим профитабилним делатностима, туризам, домаћа радиност и занати, обухватају 26,0% свих додатних делатности, што уз прераду месних и млечних производа и прераде воћа, представљају доминантне привредне активности. Испитаници који су се изјаснили да се баве туризмом ангажовани су у оквиру Парка природе Мокра Гора-Шарганска осмица. Имају вишу или високу стручну спрему, а живе у Мокрој Гори и приградским насељима Ужица. Недостатак финансијских средстава (4,8 средња оцена), бројне административне препреке у остваривању својих права за побољшање услова и покретање додатних

активности (4,3), као и недостатак подршке ресорних министарстава (4,2) и локалне самоуправе (4,1), али и недостатак информисаности о фондовима, субвенцијама и кредитима (4,1), представљају важне препреке за покретање додатних активности из области туризма, према мишљењу испитаника.

Овим истраживањем су обухваћена и насеља у Чајетини са сеоским туристичким домаћинствима и развијеним руралним туризмом, али и други хотелско угоститељски објекти који су атрактивни и за друге видове туризма. Као административни центар, Чајетина обухвата и најзначајније туристичке ресурсе планине Златибор, која представља једну од најзначајнијих туристичких дестинација у Србији. У туризму и угоститељству ради 13 испитаника (24,0%), а у трговини и пољопривреди, као комплементарним делатностимасу ангажовани у мањем обиму. У оквиру пољопривредних газдинстава, туризам, домаћа радиност и занатске услуге чине једну трећину свих профитабилних, додатних активности. Уз прераду воћа, меса и производњу млечних производа, ова домаћинства представљају и значајан део туристичке понуде. С обзиром да је Чајетина простор где је туризам доминантна делатност (са другим пратећим делатностима, угоститељство, занатство, као и прерада пољопривредних производа који су такође значајан део туристичке понуде), важан је и податак ко су они који се баве туризмом. Испитаници су из насеља са развијеним руралним туризмом, те су све њихове делатности везане за ту област (кроз рурална домаћинства или сезонске послове), углавном су се доселили пре двадесетак година, што указује да је туристичка делатност била и један од главних разлога досељавања. Као важне препреке за покретање додатних активности у туризму, испитаници су највише издвојили: недостатак финансијских средстава (4,8), административна питања (4,3), недостатак подршке државе и ресорних министарстава (4,2) и локалне самоуправе (4,1) да нису довољно информисани о могућим кредитима, субвенцијама и фондовима (4,1).

Туризам је значајан фактор који може утицати на имобилност становништва. Развијен рурални туризам и комплементарне делатности (занатство, домаћа радиност) делују као механизми који подстичу становништво

да остане у својим насељима. Иако мали узорци, староседеоци и досељеници који су се доселили пре 20 година и више, показују да туризам може бити мотив за дугорочни боравак у селу. Очување традиције кроз домаћу радиност и гастрономију, такође доприносе имобилности. Интеграција пољопривреде и туризма (гастрономски, манифестациони, еко-туризам) ствара основу за одрживи развој. Породичне куће са више стамбених јединица и викендице постају објекти за смештај туриста. Главна детектована ограничења од стране испитаника, подстичу демотивисаност за покретање ових делатности и могу довести до одласка становништва. Имобилност становништва у руралним просторима условљена је развојем туризма као додатне профитабилне делатности која обезбеђује економску стабилност и социјално-културну укорененост. Финансијске и административне препреке, као и регионалне неравномерности, ограничавају потенцијал туризма да постане универзални механизам задржавања становништва, за шта је потребна институционална подршка, боља информисаност и равномернија регионална политика развоја.

КВАЛИТЕТ ЖИВОТА НА РУРАЛНОМ ПРОСТОРУ

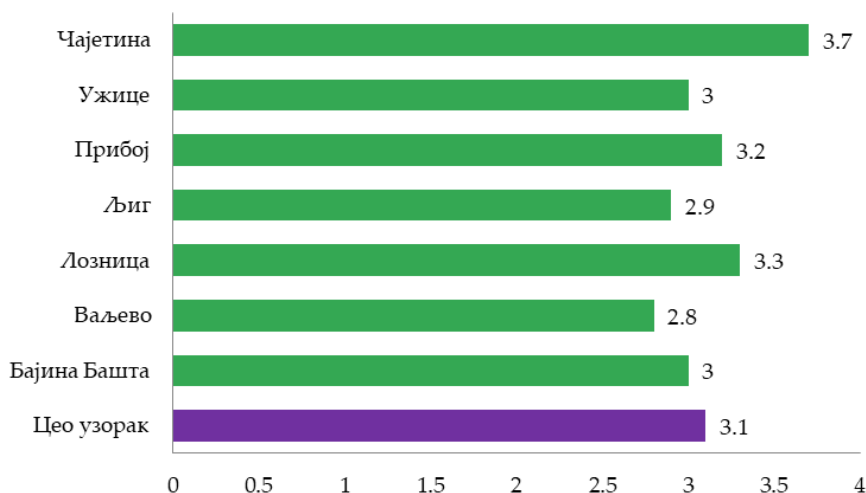
Квалитет живота у руралним подручјима представља један од кључних показатеља одрживости села и укупне привлачности руралног простора за живот. Истраживања све више указују да опстанак становништва у селима не зависи искључиво од економских фактора, већ и од субјективне процене животних услова, осећаја сигурности, доступности услуга, друштвених односа, инфраструктуре и могућности за свакодневно функционисање (Cummins, 2000; Massam, 2002). Управо због тога, квалитет живота се данас посматра као сложен и вишедимензионалан концепт који обухвата материјалне, социјалне, просторне и психолошке аспекте живота појединца и локалне заједнице (Diener & Suh, 1997; Costanza et al., 2007).

У контексту руралних подручја, процена квалитета живота има посебан значај, јер одражава начин на који становници доживљавају сопствено окружење и услове живота у селу. Перцепција квалитета живота не произилази искључиво из висине прихода или степена развијености инфраструктуре, већ и из односа према месту становања, везаности за локалну заједницу, мирнијег начина живота, природног окружења и индивидуалних очекивања становништва (Marsden, 1998; Woods, 2011).

Резултати истраживања показују да испитаници у целокупном узорку квалитет живота на селу оцењују умерено позитивно (просечна оцена 3,1), што указује да рурални простор, упркос бројним изазовима и даље представља релативно прихватљиво и функционално животно окружење. Добијена вредност упућује на преовлађујућу неутралну до благо позитивну перцепцију живота на селу, без изражено негативних ставова у укупном узорку.

Посматрано по општинама, уочавају се изражене просторне разлике у оцени квалитета живота на селу. Највишу просечну оцену бележи Чајетина (3,7), која се значајно издваја не само у односу на укупан узорак, већ и у односу на све остале анализирани општине. Овако висока вредност указује на изразито позитивну перцепцију живота на селу, што се може довести у везу са развијенијом локалном економијом, туристичком функцијом простора, бољом инфраструктуром и

већим могућностима за запошљавање и додатне приходе. Изнад просека укупног узорка налазе се и Лозница (3,3) и Прибој (3,2). Са друге стране, најниже оцене квалитета живота забележене су у Ваљево (2,8) и Љигу (2,9), што указује на нешто неповољнију перцепцију услова живота у руралним подручјима ових општина. Бајина Башта (око 3,0) и Ужице (3,0) налазе се непосредно око просека укупног узорка, што указује на релативно уравнотежену перцепцију живота на селу (графикон 17).



Графикон 17. Оцена квалитета живота у руралним насељима изабраних општина
(Извор: Анкета)

Анализа резултата указује на изражену варијабилност између општина, које проистичу из различитих типова локалног развојног контекста. Док Чајетина представља пример руралног простора са доминантно позитивном перцепцијом квалитета живота, Ваљево и Љиг се издвајају као општине са знатно критичнијим ставом становништва према условима живота на селу. Лозница и Прибој заузимају средишњу позицију, али са нешто повољнијом перцепцијом у односу на укупан узорак, док Бајина Башта и Ужице одражавају просечну оцену. Позитивна перцепција квалитета живота често је повезана са већом везаношћу за место становања, осећајем локалне припадности и спремношћу становништва да

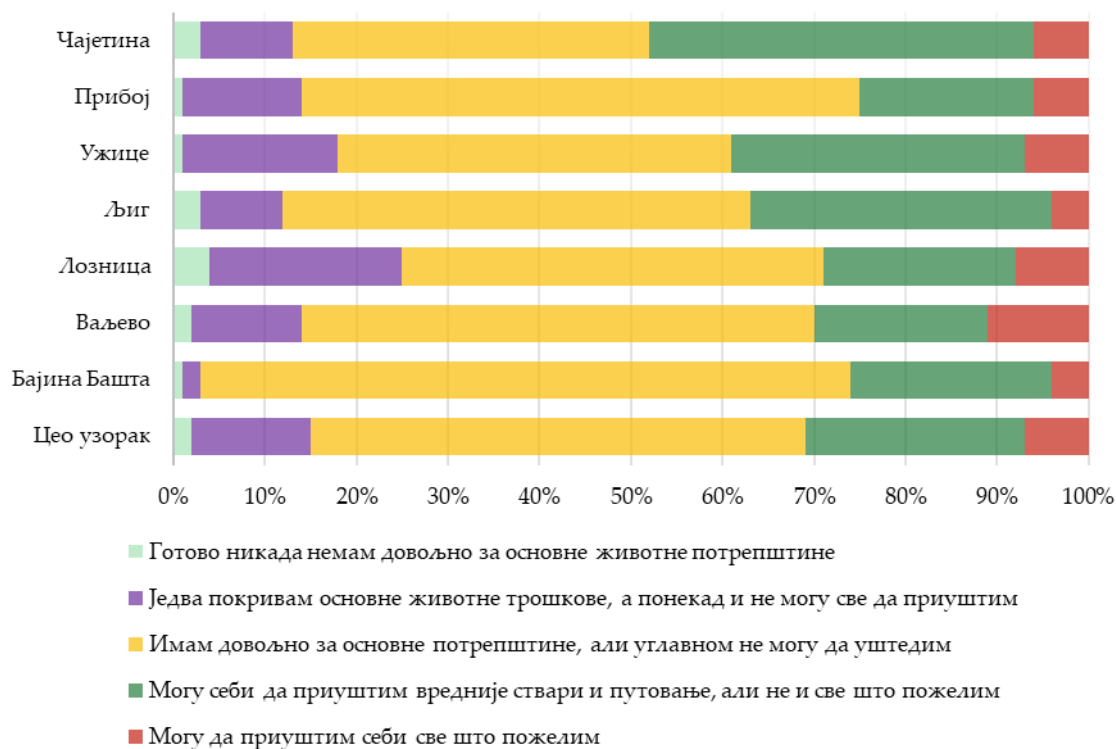
своју будућност планира на руралном простору (Schewel, 2020; Stockdale & Haartsen, 2018). Са друге стране, ниске оцене могу указивати на структурне проблеме локалних заједница, економску несигурност и ограничене развојне могућности.

Задовољство квалитетом живота

Анализа задовољства животом на селу и процене животног стандарда посебно је значајна у истраживањима имобилности и миграторних намера становништва, јер указује на факторе који могу подстицати останак или мотивисати одлазак из руралних средина. Посебно важан сегмент анализе представља животни стандард, који омогућава сагледавање економске димензије свакодневног живота становништва. Животни стандард се најчешће повезује са могућношћу задовољавања основних и додатних животних потреба, приступом ресурсима и степеном економске сигурности домаћинства. Међутим, субјективна процена животног стандарда не мора увек бити у потпуности усклађена са општом оценом квалитета живота и задовољством животом на селу. Управо зато је важно посматрати ова два аспекта заједно, јер њихов међусобни однос омогућава дубље разумевање начина на који становници руралних подручја вреднују сопствени животни положај (Veenhoven, 2000).

Резултати истраживања показују да испитаници у целокупном узорку свој животни стандард најчешће процењују као умерен и задовољавајући у погледу основних животних потреба, али без економске сигурности и могућности додатне потрошње. Највећи број испитаника, чак 54,1%, навео је да има довољно за основне потрошштине, попут хране, одеће и свакодневних трошкова, али да углавном не могу да уштеде. Позитивно процењен животни стандард присутан је код приближно трећине испитаника. Тако је 24,3% испитаника навело да може да приушти вредније ствари и путовања, али не и све што пожели, док је 7,2% испитаника оценило свој материјални положај као веома повољан, истичући да могу себи да приуште све што пожелеле.

Укупно посматрано, 31,2% испитаника има позитивну перцепцију сопственог животног стандарда (графикон 18). Са друге стране, негативне оцене животног стандарда присутне су код 14,8% испитаника. Од тога, 12,5% испитаника је навело да једва покрива основне животне трошкове и да понекад не може да приушти ни за основне потребе, док је 2,3% испитаника истакло да готово никада нема довољно средстава за основне животне потрепштине. Иако ова група није доминантна у укупном узорку, њено присуство указује на постојање економски рањивог становништва у руралним подручјима (графикон 18).

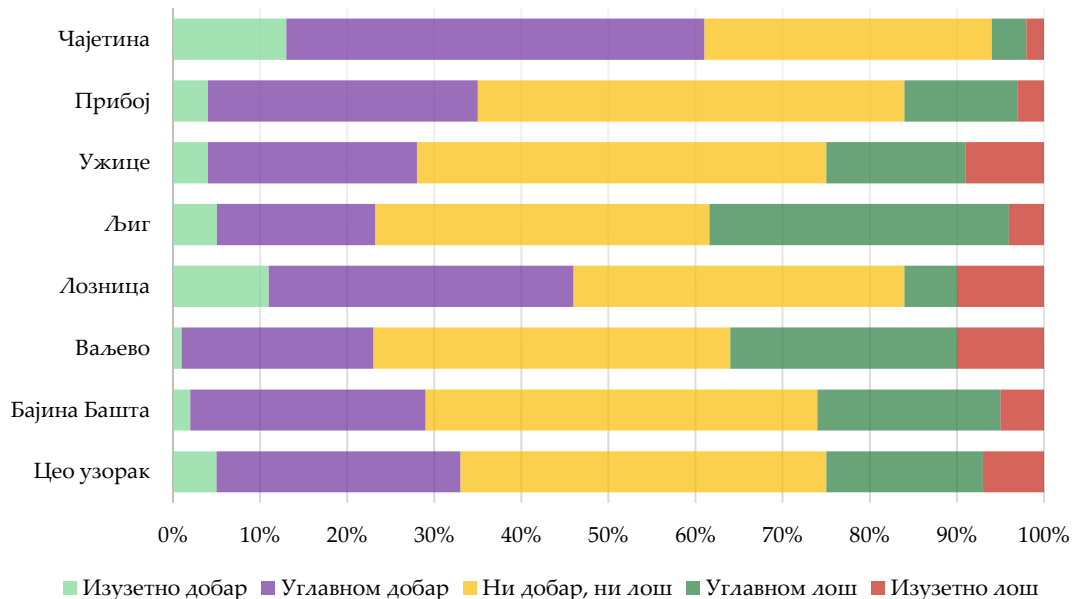


Графикон 18. Субјективна процена животног стандарда становништва у селима
(Извор: Анкета)

Резултати за укупан узорак показују да задовољство испитаника квалитетом живота на селу најчешће процењују неутрално или умерено позитивно (графикон 19). Највећи удео испитаника, 41,9%, оценио је живот на селу као „ни добар, ни лош“, што указује на уравнотежен и резервисан став према условима живота у руралним подручјима. Оваква структура одговора показује да значајан део становништва не доживљава рурални простор ни као изразито повољан, али ни као простор изразитог незадовољства, већ као окружење које омогућава задовољавање основних животних потреба, уз истовремено присуство одређених ограничења. Позитивне оцене квалитета живота на селу заступљене су код нешто више од трећине испитаника. Тако је 28,4% испитаника представило живот на селу као „углавном добар“, а додатних 5,2% испитаника као „изузетно добар“. Укупно посматрано, 33,6% испитаника има позитивну перцепцију живота на селу. Са друге стране, негативне оцене су мање заступљене. Око 17,8% испитаника је препознало квалитет живота на селу као „углавном лош“, а 6,7% испитаника као „изузетно лош“. Укупно посматрано, негативну перцепцију квалитета живота има 24,5% испитаника, што указује да готово четвртина становништва препознаје значајне недостатке руралног живота. Овакви ставови могу бити последица економске несигурности, ограничене доступности услуга, инфраструктурних проблема, слабих могућности запошљавања или осећаја друштвене и просторне маргинализације.

У Бајиној Башти, највећи број испитаника је проценило свој животни стандард неутрално (71,2%), што указује да не доживљавају своју економску ситуацију ни као „повољну ни као неповољну“ (графикон 18). Чак 25,3% испитаника је оценило свој животни стандард позитивно, што указује на постојање слоја становништва који задовољава већину својих животних потреба. Око 3,5% испитаника је проценило свој животни стандард као „лош“, а од тога 1,4% нема довољно за основне животне потребе. Највећи број испитаника, чак 44,9%, је било неутрално у погледу квалитета живота на селу (графикон 19). Чак 28,5% испитаника је проценило да је живот на селу добар, тачније, 26,5% испитаника као „углавном добар“ и 2,0% испитаника као „изузетно добар“. Око 26,5% испитаника се изјаснило да је квалитет живота на селу „углавном

лош” и „изузетно лош”, од чега 5,4% испитаника доживљава квалитет живота на селу као изузетно „лош”.



Графикон 19. Задовољство квалитетом живота у селима (Извор: Анкета)

У Ваљеву, испитаници су доминантно проценили свој животни стандард неутрално (55,6%), што указује да имају довољно за основне животне потребе. Тачније, 30,2% испитаника се изјаснило о свом животном стандарду позитивно. Око 11,7% испитаника је оценило животни стандард као „лош”, док 2,4% испитаника не може да задовољи основне животне потребе. Највећи број испитаника, чак 41% је проценило живот на селу као „ни добар ни лош”. Око 23,5% испитаника је оценило квалитет живота на селу као „добар”, тачније, „углавном добар” 22% испитаника, док свега 1,5% испитаника као „изузетно добар”. Чак 35,7% испитаника се изјаснило да је квалитет живота на селу „лош”, где 25,5% испитаника доживљава да је „углавном лош” а 10,2% испитаника је дало изузетно неповољну оцену.

У Лозници највећи број испитаника процењује свој животни стандард неутрално (45,9%), што указује да не доживљавају своју економску ситуацију ни као повољну ни као неповољну (графикон 18). Свега 28,9% испитаника процењује свој животни стандард позитивно. Око 25,2% испитаника се одлучило да категорише свој животни стандард као „лош“, а чак 4,4% испитаника као „изузетно лош“. Највећи број испитаника, чак 83,4% је изразило задовољство квалитетом живота на селу. Тачније, 37,6% испитаника је имало неутралан став који су окарактерисали као „ни добар ни лош“, 35% испитаника као „углавном добар“ и чак 10,8% испитаника као „изузетно добар“. Свега 16,6% испитаника се изјаснило да је квалитет живота на селу „лош“, од тога чак 10,2% доживљава као „изузетно лош“.

У Љигу, највећи број испитаника (51%) се изјаснио да је њихова економска ситуација „ни повољна ни неповољна“. Око 37% испитаника је проценило свој животни стандард позитивно, а око 12% испитаника као „лош“, од чега чак 3% испитаника не може да задовољи своје основне животне потребе. Највећи број испитаника, чак 38%, је проценило да је квалитет живота на селу „ни добар ни лош“. Свега 23% испитаника је заузело позитиван став у том погледу, док је 38% испитаника проценило квалитет живота као „лош“, тачније, 34% испитаника као „углавном лош“, а 4% испитаника као „изузетно лош“.

У Прибоју, чак 60,2% испитаника је представило свој животни стандард кроз могућност да задовоље своје основне потребе. Око 25% испитаника сматра да је њихов животни стандард добар, а око 14% као „лош“, док се свега 0,8% испитаника изјаснило да не може да задовољи основне животне потребе. Када је реч о квалитету живота на селу, резултати указују на доминантно неутралан и благо позитиван став испитаника (графикон 19). Тако, највећи број испитаника, 48,8% се изјаснио да је живот на селу „ни добар ни лош“. Готово 31% испитаника је квалитет живота проценило као „углавном добар“, а 3,9% као „изузетно добар“. Око 16% испитаника се изјаснило да је квалитет живота на селу „углавном лош“ (13,2%) и „изузетно лош“ (3,1%).

У Ужицу највећи број испитаника (42%) је оценило свој животни стандард неутрално, односно, да имају довољно за задовољавање животних потреба. Свега

39,5% испитаника је оценило свој животни стандард позитивно, што указује на постојање слоја становништва који задовољава већину својих животних потреба без потешкоћа. Око 17,1% испитаника је оценило животни стандард као „лош“, а 1,1% нема довољно за основне животне потребе. Највећи број испитаника, чак 47,1% је проценило да је квалитет живота на селу „ни добар ни лош“. Свега 28,6% испитаника су задовољни квалитетом живота на селу, тачније 24,3% испитаника се изјаснило да је „углавном добар“ а 4,3% испитаника да је „изузетно добар“. Око 24% испитаника се изјаснило да је квалитет живота на селу „лош“, тачније чак 14,7% испитаника као „углавном лош“, а 8,6% испитаника као „изузетно лош“.

Испитаници у Чајетини превасходно процењују свој животни стандард као добар, те су истакли да себи могу да приуште вредније ствари и путовања, али не и све што пожелеле (42,0%), док се 5,8% испитаника изјаснило да могу да приуште све што пожелеле. Потом, 39,1% испитаника је оценило да имају довољно за подмиривање основних животних потреба, што указује да не доживљавају своју економску ситуацију ни као повољну ни као неповољну. Око 10% испитаника је представило свој животни стандард као „лош“, док 2,9% нема довољно средстава за основне животне потребе. Највећи број испитаника, чак 60,8% је позитивно оценило живот на селу, тачније, 47,8% испитаника као „углавном добар“, а 13% испитаника као „изузетно добар“. Нешто мање, 33,3% испитаника, се изјаснило да је квалитет живота „ни добар ни лош“. Свега 5,8% њих сматра да је квалитет живота на селу „лош“, тачније, око 4% испитаника као „углавном лош“, а 1% испитаника као „изузетно лош“.

Посматрано по општинама, уочавају се значајне разлике како у процени животног стандарда, тако и у перцепцији квалитета живота на селу. Чајетина се најјасније издваја као општина са најповољнијом перцепцијом руралног живота. За разлику од укупног узорка, где доминира неутрална оцена животног стандарда, у Чајетини највећи број испитаника сматра да може да приушти вредније ствари и путовања, што представља најповољнију економски статус међу анализираним општинама. Истовремено, чак 60,8% испитаника позитивно оцењује квалитет живота на селу, што је далеко изнад просека укупног узорка. У овој општини

забележен је и најмањи удео негативних оцена квалитета живота, што указује на висок степен задовољства условима живота у руралном простору. Позитивнији трендови у односу на укупан узорак присутни су и у Лозници и Прибоју. У Лозници је чак 83,4% испитаника изразило неутрално или позитивно мишљење о квалитету живота на селу, а удео испитаника који су живот на селу оценили као „изузетно добар“ (10,8%) један је од највиших у истраживању.

Ипак, за разлику од позитивне перцепције квалитета живота, у Лозници је присутан и релативно висок удео испитаника који свој животни стандард процењују као „лош“. Ови резултати указују да позитивна перцепција живота на селу не мора бити директно условљена високим материјалним стандардом, већ и другим факторима, попут локалне припадности, квалитета окружења и социјалних односа. У Прибоју је присутан нешто умеренији, али стабилан образац. Већина испитаника процењује свој животни стандард као задовољавајући у погледу основних потреба (60,2%), док је позитивна оцена квалитета живота нешто изнад просека укупног узорка. Истовремено, у Прибоју је забележен један од најнижих удела испитаника који не могу да задовоље основне животне потребе (0,8%), што указује на релативно стабилнију економску позицију становништва у односу на поједине општине.

Са друге стране, Ваљево и Љиг издвајају се као општине са неповољнијом перцепцијом квалитета живота на селу. У Ваљеву је чак 35% испитаника негативно оценило квалитет живота, што представља један од највиших удела незадовољства у истраживању. Истовремено, удео позитивних оцена живота на селу остаје испод просека укупног узорка. Економска ситуација у Ваљеву такође показује нешто неповољнију структуру, јер значај удео испитаника свој животни стандард процењује као „лош“. Сличан образац присутан је и у Љигу, где су негативне оцене квалитета живота чак веће од позитивних. Иако је у Љигу удео испитаника који позитивно процењују свој животни стандард релативно висок, перцепција квалитета живота на селу се може протумачити као негативна. Бајина Башта и Ужице налазе се ближе просеку укупног узорка. У обе општине доминира неутрална процена животног стандарда и квалитета живота на селу, што указује

на умерену и релативно избалансирану перцепцију руралног живота. Ипак, у Ужицу је приметан нешто већи удео позитивних оцена животног стандарда, што је изнад просека укупног узорка, док Бајина Башта бележи највећи удео неутралне процене животног стандарда, имплицирајући стабилност животних услова, али без значајнијих економских могућности.

Посматрано у целини, резултати указују да су процена животног стандарда и перцепција квалитета живота на селу међусобно повезани, али не и у потпуности условљени један другим. Док у појединим општинама, попут Чајетине, висок животни стандард прати и високо задовољство животом на селу, у другим срединама, попут Лознице и Љига, уочавају се одређена одступања између економске позиције становништва и субјективне процене квалитета живота. Добијени резултати потврђују да квалитет живота у руралним подручјима зависи од сложене комбинације економских, социјалних и просторних фактора, те да животни стандард представља важну, али не и једину компоненту задовољства животом у селима.

Оцена кључних сегмената квалитета живота

Процена квалитета живота на селу подразумева истовремено сагледавање предности и ограничења руралног простора. Са једне стране, рурална подручја се често позитивно вреднују због квалитета животне средине, лепоте природе, здравије хране, мирнијег темпа живота и јаче повезаности са локалним простором. Са друге стране, ограничена доступност јавних услуга, слабије могућности запошљавања, недовољно развијен културни и друштвени живот, као и инфраструктурни недостаци могу значајно утицати на свакодневно функционисање становништва и његове одлуке о останку или одласку.

Посебно је значајно да се квалитет живота у руралним подручјима анализира на локалном нивоу, јер су разлике између општина, па чак и између насеља унутар исте општине, често изразите. Спроведено је оцењивање стања кључних сегмената живота у одабраним насељима, који значајно утичу на његов квалитет и

задовољство локалног становнишва. Испитаници су имали могућност да оцене сегменте појединачно оценом у распону од 1-5 (1 - изузетно лош, 5 - изузетно добар). Добијени резултати подразумевају да је већа просечна оцена позитивнија и уједно указује на веће задовољство испитаника (графикон 20).

На нивоу укупног узорка, резултати показују да испитаници најпозитивније оцењују оне сегменте живота који су непосредно повезани са природним и еколошким вредностима руралног простора. Највише оцене добијају *лепота природе и пејзажа, квалитет животне средине и квалитет хране*, што указује да становништво препознаје рурални простор као средину са израженим природним вредностима и високим потенцијалом за здравији и квалитетнији свакодневни живот.

Умерено вредновани сегменти односе се на оне аспекте живота који су делимично функционални, али не задовољавају у потпуности потребе становништва. У ову групу се могу сврстати *трошкови живота, темпо живота, прилике за одмор и рекреацију у природи, као и доступност и квалитет мобилне и интернет мреже*. Ови резултати указују да рурални простор има одређене предности у погледу свакодневног ритма живота и могућности боравка у природи, али да је њихов квалитет неуједначен и условљен локалним инфраструктурним и развојним околностима.

Најизраженија ограничења везују се за сегменте који су повезани са јавним услугама, економским могућностима и социјално-културним садржајима. Ниже оцене добијају *здравствена заштита, комунална опремљеност, друштвени живот, могућност покретања сопственог бизниса, могућност жељеног запослења, културна дешавања и могућност за лични развој*. Ови сегменти представљају кључне слабости руралног простора, јер директно утичу на свакодневни живот, могућност дугорочног останка, посебно код млађег и радно активног становништва.



Графикон 20. Оцена кључних сегмената квалитета живота у селу, по општинама
(Извор: Анкета)

У Бајиној Башти, добијени резултати евалуације су показали следеће стање. Највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима: *Квалитет хране*; *Лепота природе и пејзажа* и *Квалитет животне средине*, што је у складу и са трендом у оквиру укупног узорка (графикон 20). Ова оцена указује на дубоку повезаност са локалном средином, уважавање природних лепота, као и квалитета животне средине, као једног од суштински битних питања савременог човека и друштва. Средња оцена, у распону 3-4, је најмање заступљена оцена и подразумева само два сегмента: *Трошкови живота* и *Доступност и квалитет мобилне и интернет мреже*. Ово указује на нижи степен задовољства, који се може унапредити. Нижа оцена, у распону од 2-3, је највише заступљена у оцењивају испитаника. Ова оцена је додељена сегментима: *Саобраћајна повезаност са суседним насељима и општинским центром*;

Комунална опремљеност; Здравствена заштита; Темпо живота; Друштвени живот; Могућност покретања сопственог бизниса; и Прилике за одмор и рекреацију у природи, и указује на незадовољство испитаника овим сегментима и потребу да се они значајно унапреде. Најнижа оцена, у распону од 1-2, додељена је сегментима: *Културна дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично); Могућност жељеног запослења; Могућност за лични развој.* Ови сегменти готово да нису присутни у животу сеоског становништва општине, што значајано умањује његов квалитет и захтева предузимање адекватних мера. Посебно су битни за младо становништво и значајно могу утицати на њихову одлуку о останку или напуштању села.

У Ваљевоу је спроведено оцењивање стања појединих сегмената живота на селу показало следећу слику. Највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима *Квалитет хране; Лепота природе и пејзажа; и Квалитет животне средине,* што је у складу и са трендом у оквиру укупног узорка. Ова оцена указује на дубоку повезаност са локалном средином, уважавање природних лепота, као и квалитета животне средине. Средња оцена, у распону 3-4, указује на нижи степен задовољства испитаника и потребу за побољшањем додељена је сегментима: *Прилике за одмор и рекреацију у природи; Доступност и квалитет мобилне и интернет мреже.* Нижа оцена, у распону од 2-3, указује на значајно незадовољство испитаника у погледу: *Саобраћајне повезаности; Здравствене заштите; Комуналне опремљености; Трошкова живота; Темпа живота; Друштвеног живот; Могућности покретања сопственог бизниса; и Могућности за лични развој.* Најнижа оцена, која износи свега 1,6 у просеку, забележена је у домену: *Културних дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично); и Могућности жељеног запослења.* Поменуто оцена указује на значајно незадовољство испитаника овим сегментима, односно њиховом заступљеношћу и развијеношћу, што се у значајној мери одражава на квалитет живота на селу и захтева предузимање адекватних системских мера за њихово унапређење.

У Лозници, највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима *Лепота природе и пејзажа и Квалитет животне средине,* што је у складу и са трендом у оквиру укупног узорка. Ова оцена указује на дубоку повезаност са локалном средином, уважавање природних лепота, као и квалитета животне средине као суштинских питања.

Средња оцена, у распону 3-4, је највише заступљена у оцењивају испитаника. Указује на нижи степен задовољства, на који се може утицати. Ова оцена је додељена сегментима: *Саобраћајна повезаност; Квалитет хране; Здравствена заштита; Темпо живота; Прилике за одмор и рекреацију у природи; Доступност и квалитет мобилне и интернет мреже; Трошкови живота*. Нижа оцена, у распону од 2-3, указује на незадовољство испитаника и потребу за унапређењем сегмената као што су: *Комунална опремљеност; Друштвени живот; Могућност запослења; Могућност покретања сопственог бизниса; Могућност за лични развој*. Најнижа оцена, која износи свега 1,8, додељена је сегменту који подразумева *Културна дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично)*. Овај сегмент готово да није присутан у животу сеоског становништва у одабраним насељима Лознице, што значајано умањује његов квалитет.

У Љигу, највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима *Квалитет хране; Лепота природе и пејзажаи; Квалитет животне средине; Прилике за одмор и рекреацију у природи и Доступност и квалитет мобилне и Интернет мреже*, што је у складу са просеком укупног узорка. Ова оцена указује на дубоку повезаност са локалном средином, уважавање природних лепота, као и квалитета животне средине, као и испуњеност једног од суштински битних предуслова за функционисање савременог човека и друштва. Средња оцена, у распону 3-4 је додељена сегментима: *Саобраћајна повезаност; Темпо живота; Здравствена заштита; и Трошкови живота*. Добијени резултати указују на нижи степен задовољства испитаника, као и потребу за њиховим унапређењем. Нижа оцена, у распону од 2-3, је највише заступљена у оцењивају испитаника и то у домену: *Комунална опремљеност; Здравствена заштита; Трошкови живота; Друштвени живот; Могућност покретања сопственог бизниса*. Најнижа оцена, која се креће у распону 1-2, додељена је следећим сегментима: *Културна дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично); Могућност жељеног запослења; Могућност за лични развој (школа, едукације, неформално образовање)*. Ови сегменти готово да нису присутни у животу сеоског становништва.

У Прибоју највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима *Квалитет хране; Лепота природе и пејзажа; Квалитет животне средине и Прилике за одмор и рекреацију у природи*, аналогно укупном узорку. Ова оцена указује да су испитаници одабраних насеља Прибоја исказали дубоку повезаност са локалном средином, уважавање природних лепота, као и квалитета животне средине и хране. Средња оцена, у распону 3-4, указује на нижи степен задовољства, али и простор за њихово унапређење. Ова оцена је додељена сегментима: *Трошкови живота; Темпо живота и Доступност и квалитет мобилне и интернет мреже*. Нижа оцена, у распону од 2-3, је највише заступљена и указује на незадовољство испитаника сегментима: *Здравствена заштита; Друштвени живот; Могућност запослења; Могућност покретања сопственог бизниса; Могућност за лични развој*. Најнижа оцена, у распону од 1-2, додељена је сегментима који подразумевају: *Комунална опремљеност и Културна дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично)*. Ови сегменти су на изузетно ниском нивоу заступљености / развијености, што се одражава на смањење квалитета живота сеоског становништва.

У Ужицу највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима *Лепота природе и пејзажа; Квалитет животне средине; и Прилике за одмор и рекреацију у природи*, као и код претходно анализираних општина. Средња оцена, у распону 3-4, указује на нижи степен задовољства испитаника по питању сегмената живота на селу и њиховог функционисања и регистрована је у домену: *Квалитет хране; Темпо живота; и Доступност и квалитет мобилне и Интернет мреже*. Нижа оцена, у распону од 2-3, указује на значајнији ниво незадовољства испитаника и додељена је сегментима који захтевају побољшање: *Саобраћајна повезаност; Здравствена заштита; Комунална опремљеност; Трошкови живота; Културна дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично); Друштвени живот; Могућност жељеног запослења; Могућност покретања сопственог бизниса; и Могућност за лични развој*. Најнижа оцена, испод два, није додељена ниједном од понуђених одговора, што указује да су сви сегменти заступљени и да су њима испитаници условно задовољни.

У Чајетини, највиша оцена, преко 4, је додељена сегментима: *Саобраћајна повезаност са суседним насељима и општинским центром; Квалитет хране; Лепота*

природе и пејзажа; Квалитет животне средине; и Прилике за одмор и рекреацију у природи. Средња оценом, у распону 3-4, окарактерисани су: *Комунална опремљеност; Трошкови живота; Темпо живота; Доступност и квалитет мобилне и Интернет мреже.* Ови сегменти су значајни за квалитет живота на селу, те би требало да буду унапређени. Нижа оцена, у распону од 2-3, је најзаступљенија при оцењивају испитаника. Указује на незадовољство испитаника и осликавају потреби да се значајно унапреде. Ова оцена је додељена сегментима: *Здравствена заштита; Културна дешавања (концерти, представе, песничке вечери и слично); Друштвени живот; Могућност жељеног запослења; Могућност покретања сопственог бизниса; Могућност за лични развој.* Најнижа оцена, у распону 1-2, није додељена ниједном од понуђених одговора.

Анализа резултата је показала да без обзира на локалне специфичности и развојне разлике између посматраних општина, постоји релативно уједначен образац перцепције квалитета живота у руралним подручјима (графикон 20). У већини општина највише су оцењени сегменти који се односе на природне и еколошке вредности руралног простора, док су најниже оцене додељене сегментима који подразумевају економске могућности, културни живот и лични развој. У односу на укупан узорак, највећа сличност између општина уочава се управо код највише ранжираних сегмената. *Лепота природе и пејзажа, квалитет животне средине и квалитет хране* у свим општинама припадају групи најбоље оцењених сегмената живота на селу. Ови резултати указују да становништво рурални простор пре свега препознаје као простор очуване природе, здравијег окружења и квалитетне исхране, што представља један од кључних компаративних потенцијала села. Посебно се издваја општина Чајетина, у којој је највећи број сегмената оцењен високим оценама, укључујући и саобраћајну повезаност, што је специфичност у односу на остале општине.

С друге стране, најизраженија негативна одступања у односу на укупан узорак односе се на *културна дешавања, могућности запошљавања и личног развоја.* Управо ови сегменти у већини општина бележе најниже вредности, често испод оцене 2. Најнижа појединачна оцена у читавом истраживању забележена је у

Ваљево, где су културна дешавања и могућност жељеног запослења оцењени просечном оценом 1,6. Веома ниске оцене културних дешавања присутне су и у Бајиној Башти (1,7) и Лозници (1,8), што указује да становништво руралних подручја културни живот препознаје као један од најслабије развијених сегмената.

Међу општинама су уочљиве и одређене специфичности. Чајетина се издваја као општина са најповољнијом општом перцепцијом квалитета живота, што се може довести у везу са развијенијом туристичком функцијом, бољом инфраструктуром и снажнијим економском потенцијалом. Поред природних вредности, високо су оцењени и сегменти саобраћајне повезаности и прилика за рекреацију, што није случај у већини осталих општина. Бајина Башта и Ваљево показују израженију поларизацију, иако су природни и еколошки сегменти високо вредновани, велики број осталих сегмената налази се у категорији ниских оцена, посебно када су у питању друштвени и културни живот, могућности запошљавања и лични развој. Лозница и Прибој показују нешто боље балансирану структуру оцена. Код њих је већи број сегмената оцењен средњим вредностима, што указује да су поједини аспекти живота функционалнији у односу на друге општине, али и да постоји значајан простор за унапређење. У Лозници се издваја релативно боља оцена здравствене заштите и саобраћајне повезаности, док је у Прибоју приметна нешто позитивнија оцена темпа живота и услова за рекреацију. Ужице представља специфичан пример, јер ниједан сегмент није оцењен најнижом оценом испод 2, индикујући релативно уједначенију структуру задовољства и одсуство екстремно негативних перцепција. Иако већина сегмената није високо вреднована, испитаници ипак препознају њихово присуство.

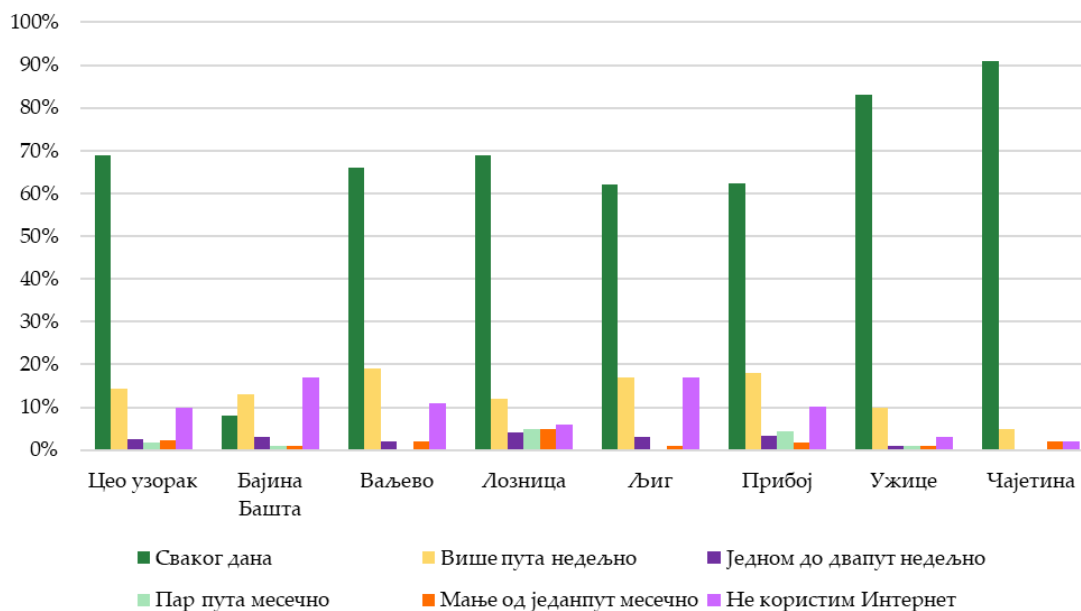
Резултати указују да се разлике између општина не испољавају толико у перцепцији природних вредности руралног простора, колико у степену развијености инфраструктуре, услуга, друштвеног живота и економских могућностим (графикон 20). Управо ови сегменти чине кључну линију разграничења између развојно динамичнијих и развојно ограниченијих руралних подручја. У целини, резултати показују јасну подвојеност између природно-еколошких предности и социо-економских и инфраструктурних ограничења

руралног простора. Село се, према оцени испитаника, препознаје као простор квалитетне животне средине, здраве хране и привлачног природног окружења, али истовремено и као простор недовољно развијених услуга, ограничених могућности запошљавања, слабо развијеног друштвеног живота и културних дешавања и слабих капацитета за лични и професионални развој. Због тога, унапређење квалитета живота у руралним подручјима не треба да буде усмерено само на очување природних вредности, већ и на јачање услуга, инфраструктуре, друштвених садржаја и економских могућности које становништву омогућавају активан и достојанствен живот.

Коришћење Интернета

Присуство и могућност коришћења Интернета на руралним просторима представљају један од кључних фактора који утичу на квалитет свакодневног живота, друштвене односе и развојне перспективе индивидуа и целокупних локалних заједница. Интернет омогућава становништву приступ информацијама, услугама и тржиштима која су тешко доступна. Упркос томе, рурална подручја се често суочавају са израженим дигиталним јазом у односу на урбане средине, како у погледу доступности, тако и у погледу дигиталних вештина и могућности коришћења интернета које поједни поседују (Salemink et al., 2017; van Dijk, 2020). Доступност Интернета и његово коришћење се узимају као релевантни фактори за одлуку о остајању или одласку из руралних подручја. Боља повезаност смањује осећај изолованости и повећава доступност различитих ресурса, што доприноси добровољној имобилности и доношењу одлуке о останку (Stockdale, 2016; Farrugia, 2016). Са друге стране, Интернет се може третирати и као канал који подстиче мобилност, нарочито код младог становништва. Употреба Интернета у руралним подручјима се не може посматрати искључиво кроз призму доступности, већ и кроз начин и сврху коришћења. Разлике у начину употребе често одражавају шире социо-економске и демографске карактеристике становништва, укључујући старост, образовање, економски статус и степен укључености у локалну заједницу (van Deursen & van Dijk, 2014). У том смислу, анализа питања да ли и у које сврхе

становници руралних подручја користе Интернет представља важан корак ка разумевању њихових навика и потреба.

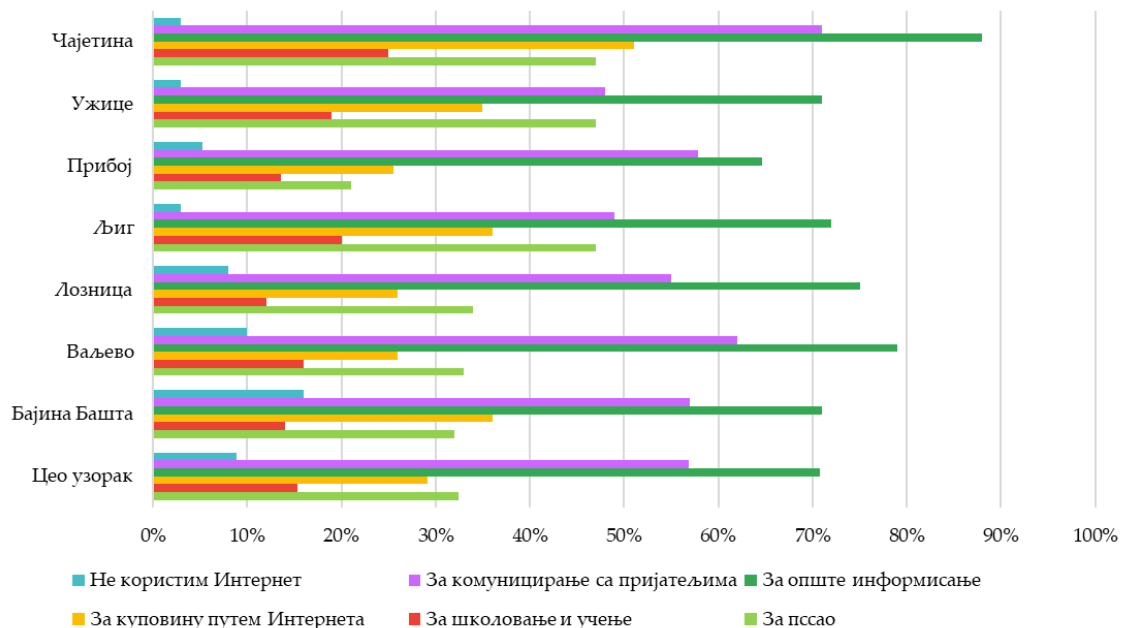


Графикон 21. Учесталост коришћења Интернета, по општинама (Извор: Анкета)

На нивоу целокупног узорка, резултати истраживања указују на релативно висок степен коришћења Интернета међу становништвом руралних подручја. Највећи удео испитаника, чак 69,3%, изјаснио се да Интернет користи свакодневно, док 14% испитаника Интернет користи више пута недељно. Једном до два пута месечно Интернет користи 3% испитаника, ретко или спорадично 2%, док се 10% испитаника изјаснило да уопште не користи Интернет. Добијени резултати указују на добру заступљеност Интернет мреже у руралним подручјима, као и на значајну укљученост сеоског становништва у савремене дигиталне токове (графикон 21).

Када се посматра сврха коришћења Интернета, резултати показују да се Интернет најчешће користи за опште информисање (71,2%), као и комуникацију путем друштвених мрежа (57,3%). Значајна је и употреба Интернета за потребе

посла (38,6%), као и за куповину (32,2%). Са друге стране, за потребе школовања и учења Интернет користи 15% испитаника, што је знатно мањи удео у односу на друге облике употребе (графикон 22).



Графикон 22. Сврха коришћења Интернета, по општинама (Извор: Анкета)

У Бајиној Башти, на питање о задовољству доступношћу и квалитетом Интернета, испитаници су дали просечну оцену 3,2 (у распону 1–5). Када је реч о учесталости коришћења Интернета, највећи удео испитаника (64,2%) се изјаснио да Интернет користи свакодневно, док 13,5% испитаника Интернет користи више пута недељно. Са друге стране, око 5% испитаника користи Интернет ретко или спорадично, док је 17,6% навело да уопште не користи Интернет. Резултати указују на релативно добру заступљеност Интернет мреже у сеоским насељима, као и на висок степен њене употребе међу руралним становништвом. Посматрано према начину и сврси коришћења, Интернет се најчешће користи за опште информисање и комуникацију путем друштвених мрежа (графикон 22). Значајан

удео испитаника користи Интернет и у пословне сврхе (32,3%), док је чак 36% испитаника навело да Интернет користи за куповину. Коришћење Интернета за потребе школовања и учења заступљено је у мањем обиму, што се може довести у везу са смањеним уделом младих који су трајно насељени у руралним подручјима.

У Ваљевоу, испитаници су оценили доступност и квалитет Интернета просечном оценом 3,2 (у распону 1–5). Када је реч о учесталости коришћења Интернета, 66,0% испитаника се изјаснило да Интернет користи свакодневно, док га 19,1% користи више пута недељно. Ретко или спорадично Интернет користи око 3,8% испитаника, док 11,1% испитаника уопште не користи Интернет. Резултати указују на добру заступљеност Интернет мреже и висок ниво њене употребе међу руралним становништвом. Интернет се најчешће користи за информисање и комуникацију путем друштвених мрежа, док 33,2% испитаника Интернет користи у пословне сврхе. Поред тога, 26,7% испитаника навело је да Интернет користи за куповину. За школовање и учење Интернет се користи у мањем обиму, свега 16,2%.

У Лозници, испитаници су доступност и квалитет Интернета оценили просечном оценом 3,5 (у распону 1–5). Највећи удео испитаника (69,0%) се изјаснио да Интернет користи свакодневно, док 12,3% Интернет користи више пута недељно. Око 14,3% испитаника Интернет користи ретко или спорадично, док је 6% испитаника навело да уопште не користи Интернет. Интернет се најчешће користи за информисање и комуникацију путем друштвених мрежа, док 34,2% испитаника Интернет користи у пословне сврхе. Поред тога, 26,4% испитаника је навело да Интернет користи и за куповину. За школовање и учење Интернет се користи у мањем обиму.

Испитаници у Љигу су оценили доступност и квалитет Интернета просечном оценом 4,2 (у распону 1–5), што представља једну од највиших оцена на нивоу целокупног узорка. Највећи удео испитаника (62,3%) се изјаснио да Интернет користи свакодневно, док 17% користи више пута недељно. Ретко или спорадично Интернет користи око 4% испитаника, док је 17% навело да га уопште не користи. Добијени резултати указују на добру доступност Интернет мреже и висок степен њене употребе у руралним насељима општине Љиг. Интернет се најчешће

користи за информисање и комуникацију путем друштвених мрежа, али је значајна и његова употреба у пословне сврхе. Такође, висок удео испитаника (36,6%) користи Интернет за куповину. За потребе школовања и учења Интернет се користи у мањем обиму, што се може повезати са неповољним демографским кретањима и смањењем удела младог становништва у селима. Уочени трендови у великој мери одговарају резултатима добијеним у укупном узорку истраживања.

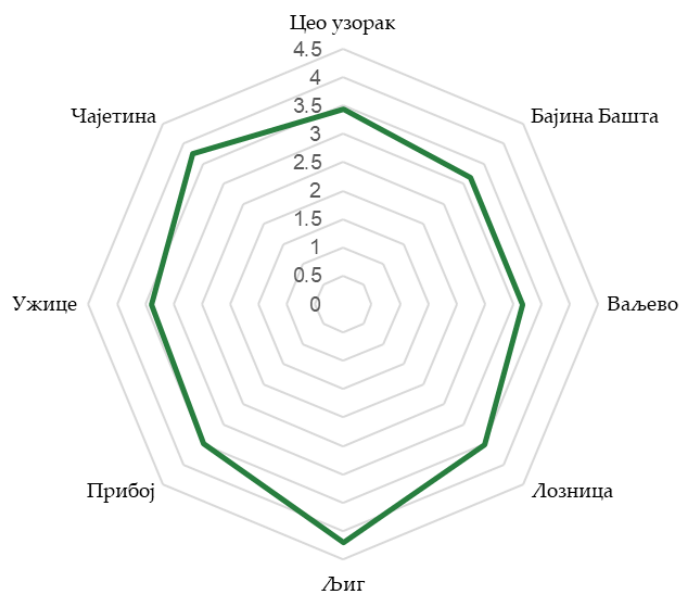
У Прибоју, доступност и квалитет Интернета је оцењен просечном оценом 3,5 (оцена у распону 1–5). Када је реч о учесталости коришћења, 62,6% испитаника навело је да Интернет користи свакодневно, а 18,3% више пута недељно. Ретко или спорадично Интернет користи 9,0% испитаника, док 10,1% уопште не користи. Највећи број испитаника Интернет користи за информисање и комуникацију путем друштвених мрежа. Употреба у пословне сврхе нешто је мање изражена у односу на поједине друге општине и износи 21,3%. За куповину 26,7% испитаника користи Интернет, док за школовање и учење користи 14,0% испитаника.

У Ужицу испитаници су оценили доступност и квалитет Интернета просечном оценом 3,4 (у распону 1–5). Највећи број испитаника (83,3%) изјаснио се да Интернет користи свакодневно, а 10,1% више пута недељно. Ретко или спорадично Интернет користи око 3,3% испитаника, док је исти проценат навео да Интернет уопште не користи. Интернет се најчешће користи за информисање и комуникацију путем друштвених мрежа, али и за пословне активности, при чему чак 47% испитаника Интернет користи у пословне сврхе. Значајна је и употреба Интернета за куповину (35%), док се за потребе школовања и учења Интернет користи у нешто мањем обиму (19%). Овакви резултати указују на релативно развијене дигиталне вештине руралног становништва, а уочени трендови у великој мери прате структуру коришћења Интернета на нивоу целокупног узорка.

Испитаници у Чајетини су доступност и квалитет Интернета оценили просечном оценом 3,7 (у распону 1–5). Према учесталости коришћења, чак 91,0% испитаника изјаснило се да Интернет користи свакодневно, а 5,0% више пута недељно. Ретко или спорадично Интернет користи око 2,0% испитаника, док је исти проценат навео да га уопште не користи. Интернет најчешће служи за

информисање и комуникацију путем друштвених мрежа, али је приметна и значајна употреба у економским и потрошачким активностима. Чак 51% испитаника навело је да Интернет користи за куповину, док 47% користи у пословне сврхе. За потребе школовања и учења Интернет се користи у нешто мањем обиму.

Приказани резултати су показали да је коришћење Интернета широко распрострањено у руралним подручјима обухваћених истраживањем, али да између појединих општина постоје разлике у погледу оцене квалитета, учесталости и сврхе употребе. Када је реч о задовољству испитаника доступношћу и квалитетом Интернета, највишу просечну оцену дали су испитаници у Љигу (4,2), док је најнижа оцена забележена у Бајиној Башти (3,2) и Ваљеву (3,2) (графикон 23). Иако су у свим општинама оцене изнад просечне вредности скале, резултати указују да и даље постоје одређене разлике у квалитету Интернета у руралним подручјима.



Графикон 23. Задовољство квалитетом Интернет мреже у селима, по општинама
(Извор: Анкета)

На нивоу целокупног узорка, 69% испитаника изјаснило се да Интернет користи свакодневно, док 10% испитаника уопште не користи Интернет, што указује на релативно висок степен дигиталне писмености руралног становништва. Истовремено, одговори испитаника су уједно указали на чињеницу да Интернет на руралним просторима све више постаје део свакодневних активности и комуникације, а не искључиво повремено извор информација. Када се резултати анализирају на нивоу општина, уочљиве су значајне разлике у интензитету коришћења Интернета. Највећи удео свакодневних корисника Интернета забележен је у Чајетини, као и у Ужицу. Са друге стране, најмањи удео свакодневних корисника присутан је у Љигу и Прибоју, као и у Бајиној Башти. Иако су разлике између општина умерене, ови подаци указују да су туристички и економски развијенији простори, попут Чајетине и Ужица, истовремено повољнији по питању квалитета Интернета и спремности испитаника да га активно користе. Посебно су значајне разлике у погледу становништва које уопште не користи Интернет. Највећи удео таквих испитаника забележен је у Бајиној Башти и Љигу (по 17%), док је најмањи удео у Чајетини и Ужицу, где само 2–3% испитаника не користи Интернет. Овакви резултати могу се довести у везу са старосном структуром испитиваног узорка, степеном опремљености, али и општим нивоом економске активности испитиваних руралних насеља.

У погледу сврхе коришћења Интернета, у свим општинама доминирају информисање и комуникација путем друштвених мрежа, што је у складу са резултатима добијеним на нивоу укупног узорка. Ипак, сагледавајући сврху коришћења Интернета, уочљива је разлика која постоји између општина. Највећи удео испитаника који Интернет користе у пословне сврхе забележен је у Ужицу и Чајетини, док је најмањи удео присутан у Прибоју. Сличан тренд је присутан и код коришћења Интернета за куповину, где је највећи удео испитаника забележен у Чајетини, а најмањи у Ваљеву и Лозници. Коришћење Интернета за потребе школовања и учења у свим општинама је заступљено у мањем обиму. Највећи удео је забележен у Ужицу, док је у појединим општинама тај удео знатно мањи.

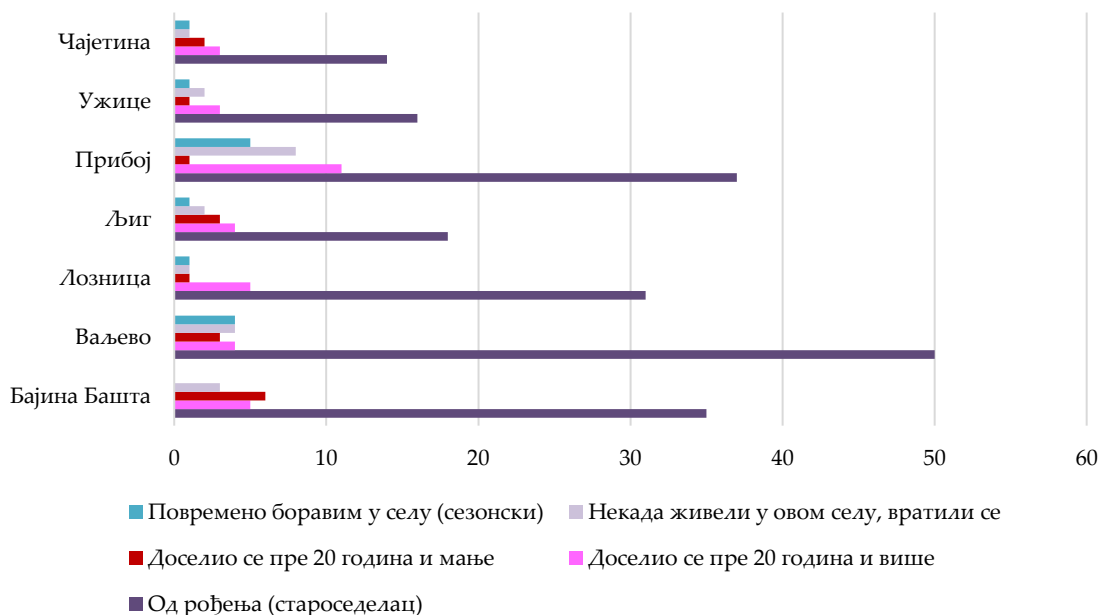
ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ - ЗНАЧАЈ, СТАЊЕ И ПОТРЕБЕ

Друштвени живот у руралним подручјима, сагледан превасходно као могућност окупљања, дружења и заједничких активности, али и кроз организоване културно-уметничке догађаје, представља једну од кључних, али често недовољно истражених компоненти квалитета живота и одрживости локалних заједница. Обухвата широк спектар формалних и неформалних активности – од културних догађаја и организованих манифестација до свакодневних облика социјалне интеракције, окупљања и међусобне подршке. У оквиру савремених приступа руралном развоју, друштвени живот се све више препознаје као важан ресурс који доприноси јачању социјалне кохезије и развоју осећаја припадности месту и локалној заједници (Halfacree & Rivera, 2012; Haartsen & Stockdale, 2018; Erickson et al., 2018). Истраживања показују да интензитет и квалитет друштвеног живота, у руралним срединама, у значајној мери обликују субјективно благостање становништва, али и њихове миграторне аспирације и одлуке о остајању или одласку (Burholt & Sardani, 2018; Stockdale & Haartsen, 2018). У складу са тим, не може се посматрати само као пратећи аспект живота на селу, већ значајан фактор који утиче на перцепцију квалитета живота и степен задовољства локалног становништва. У оквиру дебата о имобилности, друштвени живот се може посматрати и као један од кључних фактора који може задржати становништво у руралним срединама. Снажне социјалне везе, укљученост у локалне активности и осећај припадности заједници доприносе формирању стабилних образаца имобилности, док њихово одсуство може подстаћи миграторне намере, нарочито код млађих генерација.

У Бајиној Башти је друштвени живот оцењен просечном оценом 2,0 (оцена у распону 1–5). У организацији друштвених активности најчешће учествују испитаници старости 35–49 и 50–64 године. Према образовној структури, то су лица са завршеним средњим образовањем (43%), док су високообразовани и лица са основним образовањем мање заступљени. Уочљиво је да највећи део активних учесника припада категорији становника који живе на селу од рођења

(староседеоци) (графикон 24). Ово указује на значајну везаност за локалну заједницу, са тежњом унапређења укупног квалитета живота.

У сеоским насељима Ваљева, друштвени живот је оцењен просечном оценом 2,1 (оцена у распону 1–5). Најактивнији у организацији друштвених активности су испитаници старости 35–49 година, док се у нешто мањој мери укључују и млади (16–34). Испитаници старости 50–64 године учествују значајно ређе. Образовна структура показује доминацију лица са вишим образовањем (60%), уз мање учешће лица са завршеном средњом школом (16%). Испитаници који активно учествују у организацији друштвеног живота у селу доминантно припадају категорији становника који живе на селу од рођења (староседеоци) (графикон 24). Поред ове категорије, у мањој мери се укључују и испитаници других категорија.



Графикон 24. Учешће у организацији друштвеног живота у селу према категоријама испитаника, по општинама (Извор: Анкета)

У Лозници, друштвени живот је оцењен просечном оценом 2,5 (оцена у распону 1–5). У његовој организацији најчешће учествују испитаници старости 30–49 и 50–64 године. Преовлађују лица са завршеним средњим образовањем (59%), док су остале образовне категорије мање заступљене. Већина активних учесника су лица која живе на селу од рођења (староседеоци), што указује на континуитет локалне укључености (графикон 24).

У Љигу, друштвени живот је оцењен просечном оценом 2,6 (оцена у распону 1–5). Највећи степен укључености у организацији друштвеног живота у селу бележе испитаници старости 35–49 година, док у мањој мери учествују и млади (16–34), као и лица старости 50–64 године. Карактеристично је да међу активним учесницима доминирају високообразовани, посебно са завршеном вишом школом (64%) и факултетом (14%). У организацији друштвеног живота у селу активно учествује категорија становника који живе на селу од рођења (староседеоци), што указује на важност локалне укоренености посебно израженој у овој општини (графикон 24).

У Прибоју је друштвени живот оцењен просечном оценом 2,5 (оцена у распону 1–5). Испитаници који активно учествују у организацији друштвеног живота у селу су особе старости 50–64 године, уз мање учешће испитаника који припадају старосним групама 35–49 и 65+. Ови испитаници доминантно поседују завршено средње образовање (59%), док су остале образовне категорије мање заступљене. Већину активних учесника чине староседеоци, али је приметно и учешће досељених које живи у селу дуже од 20 година (графикон 24).

У сеоским насељима Ужица, друштвени живот је оцењен просечном оценом 2,5 (оцена у распону 1–5). Највећу улогу у организацији активности имају испитаници старости 35–49 (46%) и 50–64 године (36%), док је учешће младих (16–34) знатно мање (18%). Испитаници који активно учествују у организацији друштвеног живота у селу најчешће имају завршено терцијарно образовање – вишу школу 46%, факултет 21% и последипломске студије 25%. Већину активних лица чине испитаници из категорије староседелаца, уз мање учешће досељених

пре више од 20 година (графикон 24). Ово указује да дужина боравка у локалној средини има важну улогу у иницирању и одржавању друштвеног живота.

У сеоским насељима Чајетине, друштвени живот је оцењен просечном оценом 2,6 (оцена у распону 1–5). За разлику од других општина, овде су најактивнији млади испитаници (16–34 године), док у мањој мери учествују и старије старосне групе (30–49 и 50–64). Међу испитаницима који активно учествују у организацији друштвеног живота преовлађују лица са завршеним средњим образовањем (55%), и нешто мање они са завршеним вишим и високим образовањем. Већину активних испитаника чине староседеоци, као и лица која у селу живе дуже од 20 година (графикон 24).



Графикон 25. Оцена квалитета друштвеног живота, по општинама
(Извор: Анкета)

На нивоу целокупног узорка, друштвени живот у руралним насељима оцењен је просечном оценом 2,3, што указује да овај сегмент квалитета живота становници препознају као недовољно развијен и као област која захтева значајно унапређење. У односу на укупан просек, већина општина бележи нешто повољније вредности, али су и оне у распону ниских до умерених оцена, што потврђује да могућности окупљања, дружења и заједничких активности нису довољно развијене у посматраним руралним срединама (графикон 25). Најнижа просечна оцена (оцена у распону 1–5) је забележена у Бајиној Башти, а затим у сеоским насељима Ваљева, индикујући најизраженије незадовољство друштвеним животом у овим локалним срединама.

С друге стране, више оцене имају Лозница, Прибој, Ужице, Љиг и Чајетина. Уочава се да ни у једној општини оцена не прелази вредност 3, што показује да је друштвени живот, и у релативно повољније оцењеним срединама, и даље ограничен и недовољно развијен. Разлика у просечним оценама задовољства друштвеним животом, указује на постојање благих просторних неједнакости, али и на низак ниво задовољства у свим анализираним општинама.

У погледу старосне структуре испитаника који активно учествују у организовању друштвеног живота, најчешће се издвајају испитаници средње и старије средње животне доби, пре свега групе 35–49 и 50–64 године. Ово је посебно видљиво у Бајиној Башти, Лозници, Љигу, Ужицу и донекле Прибоју. Изузетак представља Чајетина, где су у организацији друштвеног живота најактивнији млади испитаници старости 16–34 године, што је изразито позитиван показатељ, јер указује на потенцијал млађе популације да буде носилац локалних иницијатива. У Ваљеву се такође бележи извесно учешће младих, али су најактивнији испитаници старости 35–49 година.

Образовна структура активних учесника показује одређене разлике међу општинама. У већини средина доминирају лица са средњим образовањем, што је случај у Бајиној Башти, Лозници, Прибоју и Чајетини. Насупрот томе, у Љигу, Ваљеву и Ужицу израженије је учешће лица са вишим и високим образовањем. Посебно се издваја Ужице, где активни учесници најчешће имају више, високо или

последипломско образовање, што може указивати на већу улогу образованијег становништва у иницирању и одржавању локалних друштвених активности.

Доминација староседелачког становништва међу онима који активно учествују у организацији друштвеног живота. карактеристика је која се може уочити код свих испитиваних општина. Највеће учешће староседелаца забележено је у Лозници, затим у Ваљеву, Бајиној Башти и Ужицу, али на приближном нивоу. Најниже, али и даље доминантно учешће староседелаца бележе Прибој и Љиг. Ово показује да је друштвени живот у селима у великој мери ослоњен на становништво које је дуготрајно везано за локалну заједницу и има изразито развијен осећај припадности.

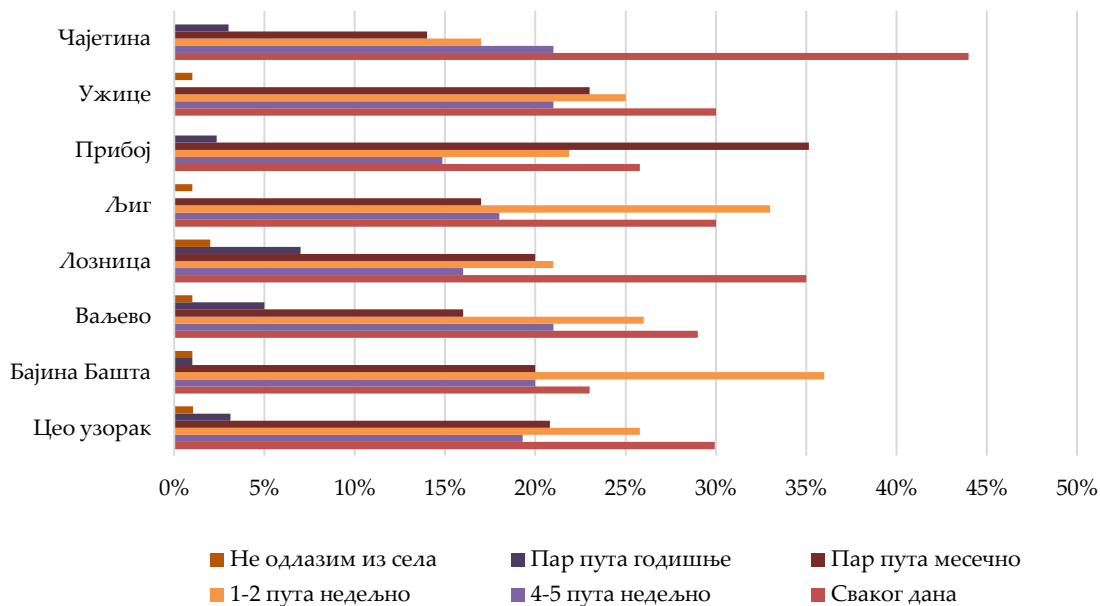
На основу приказаних резултата уочава се да друштвени живот представља један од слабије оцењених сегмената квалитета живота у руралним подручјима. Иако постоје разлике између општинама, заједничка карактеристика је да се организација друштвених активности најчешће ослања на староседеоце, становништво средње животне доби и, у појединим срединама, образованије појединце. Ови резултати указују да постоји локални потенцијал за унапређење друштвеног живота, али да је неопходна снажнија институционална, организациона и инфраструктурна подршка. Посебно је важно подстицати укључивање младих, јер њихово активно учешће, као у примеру Чајетине, може представљати значајан ресурс за јачање виталности села, осећаја припадности и одлуке о останку у руралној средини.

МИГРАТОРНЕ НАВИКЕ

Питање повремених одлазака становништва из руралних насеља представља важан показатељ функционалне повезаности села и града, али и степена доступности услуга, садржаја и економских активности у локалном окружењу. Савремена рурална подручја све мање функционишу као самодовољни простори, док свакодневни или повремени одласци становништва постају саставни део начина живота и механизам задовољавања основних потреба. Куповина, коришћење здравствених и образовних услуга, административне обавезе, радне активности, као и друштвени и културни садржаји, у великој мери су концентрисани у урбаним центрима. Учесталост и разлози кретања становништва указују на ниво развијености локалних услуга, квалитет живота, доступност инфраструктуре и степен социјалне укључености руралног становништва (Halfacree, 1995; Shucksmith, 2018). Посебно је значајно питање доступности јавних услуга, јер њихова просторна концентрација у градовима доводи до свакодневне потребе становништва за кретањем и повећава зависност руралних насеља и руралног становништва. Повремени одласци из села представљају начин превазилажења ограничених локалних ресурса и услуга. Са друге стране, ослањање на сопствену пољопривредну производњу утиче на степен очуваности традиционалних образаца живота, локалне економије и социјалне повезаности унутар руралних заједница.

Сагледавање питања повремених одлазака из села на нивоу целокупног узорка указује на изражену функционалну повезаност руралног становништва са градским центрима, као и на значај урбаних функција у задовољавању свакодневних потреба становништва. Добијени резултати показују да су разлози за повремене одласке из села разноврсни, али примарно повезани са куповином намирница, одеће и обуће (70%), као и са коришћењем јавних услуга, пре свега здравствених, образовних и административних садржаја. У нешто мањој мери, одласци су повезани са послом, друштвеним активностима и културним дешавањима. Релативно мали проценат испитаника је навео да су повремени

одласци из села повезани са продајом пољопривредних производа, што указује на слабије изражену производну функцију и ограниченију тржишну интеграцију руралних подручја. Свега 2% испитаника изјаснило се да не одлази из села, што потврђује висок степен просторне покретљивости становништва.



Графикон 26. Учесталост одласка у град, по општинама (Извор: Анкета)

Када је реч о учесталости одласака у град, резултати показују да чак 30% испитаника свакодневно одлази у град ради задовољавања различитих потреба, 26% испитаника једном или два пута недељно, 19% то чини четири до пет пута недељно, 21% неколико пута месечно, док 3% испитаника одлази само неколико пута годишње (графикон 26). Свега 1% испитаника изјаснио се да не одлази из села. Оваква структура одговора указује на снажну зависност руралног становништва од градских функција и на висок ниво свакодневне и повремене мобилности.

Истовремено, категорије становништва које у град одлазе ретко или уопште не одлазе могу указивати на ограниченију просторну покретљивост, али и на специфичне животне стратегије и локалну оријентисаност дела руралног становништва.

За снабдевање намирницама, као најзаступљенији облик издвојена је куповина у градским продавницама (65%)³, али је у значајној мери присутна и куповина у локалним продавницама. Истовремено, висок проценат испитаника (62%) се ослања на сопствену пољопривредну производњу, што потврђује очуваност традиционалних образаца снабдевања и значај пољопривреде у свакодневном животу руралног становништва. Поред тога, 17% испитаника производе набавља од комшија који се баве пољопривредном производњом, што указује на постојање локалних мрежа размене и међусобне подршке унутар сеоских заједница. Чак 11% испитаника ангажује друга лица за набавку и доношење намирница, што указује на ограничене мобилне капацитете дела становништва, али и на значај социјалне подршке у руралним срединама.

У Бајиној Башти поврмени одласци из села указују да су разлози многобројни, примарно везани за коришћење јавних услуга (здравство, образовање, администрација) и куповину (намирнице, одећа, обућа) и друштвена дешавања. У нешто мањем обиму односи се на посао и културна дешавања. То указује да сеоско становништво одржава интензивне везе са градом, надомешћујући функције које нису присутне у сеоској средини. Добијени резултати су показали да чак 23% испитаника сваког дана одлази у град ради задовољавања својих потреба. Потом, 20% испитаника одлази 4-5 пута недељно, док се 36% испитаника изјаснило да одлази у град 1-2 пута недељно. Чак 20% испитаника се изјаснило да одлази пар пута месечно у град. Свега 1% испитаника одлази у град пар пута годишње, док 1% испитаника не одлази из села (графикон 26). Последње две категорије испитаника су показале низак ниво везаности за град

³ Испитаници су имали могућност да одаберу више понуђених опција, тако да збир процената приказаних у анализи целог узорка и по општинама није 100%.

и његове функције, као и слабу покретљивост. Са друге стране, мали проценат испитаника (7%) се изјаснио да повремено одлази из села подразумевају пласирање пољопривредних производа на тржишту, чиме се потврђује слаба производна веза села и града.

Као најприсутнији облик набавке за становнике сеоских насеља на територији општине Бајина Башта издвојена је опција куповине у градским продавницама (85%) и значајно мање у локалној продавници (55%). Поред тога, висок проценат испитаника, чак 84%, се изјаснило да има сопствену производњу пољопривредних производа, док је 11% навело да производе купује од комшија који се баве пољопривредном производњом. Уједно у високом проценту је заступљена и опција ангажовања других лица за потребе набавке, чак 32%, што указује на повезаност и добро функционисање локалне заједнице.

Сагледавање питања повремених одлазака из селектованих села у Ваљеву указује на изражену повезаност руралног становништва са градским функцијама и услугама. Разлози за одлазак из села најчешће су повезани са коришћењем јавних услуга, куповином, послом, али и друштвеним и културним активностима. Овакви резултати потврђују да град представља кључни функционални центар за задовољавање различитих свакодневних потреба становништва. Учесталост одлазака у град додатно потврђује снажну функционалну интеграцију. Чак 29% испитаника свакодневно одлази у град, 21% четири до пет пута недељно, док 26% то чини једном или два пута недељно. Мањи проценат испитаника у град одлази неколико пута месечно (16%) или годишње (5%), док само 1% испитаника не одлази из села (графикон 26). У Ваљеву је релативно висок проценат испитаника (24%) навео да одлази из села подразумевају и пласирање пољопривредних производа на тржиште. То указује на очувану и функционално развијенију производну повезаност села и града, као и на већу економску активност руралног становништва.

Када је реч о снабдевању, испитаници у Ваљевоу набавку најчешће обављају у локалним продавницама (94%), али и у градским трговинским центрима (84%). Овако високи проценти указују на добро развијену и просторно доступну трговинску мрежу, како у селима тако и у урбаном центру. Поред тога, чак 87% испитаника ослања се на сопствену пољопривредну производњу, док 21% производе купује од комшија. Ови резултати указују на очувану пољопривредну функцију села, традиционалне облике снабдевања и значај локалне производње у свакодневном животу становништва. Истовремено, свега 3% испитаника ангажује друга лица за набавку, указујући на самосталност и мобилност становништва.

У Лозници идентификовани разлози за повремени одлазак из села су примарно везани за коришћење јавних услуга (здравство, образовање, администрација), куповину (намирнице, одећа, обућа), посао, а потом, у нешто мањој мери, и због културних дешавања и друштвених активности. Добијени резултати су показали да чак 35% испитаника сваког дана одлази у град, 21% испитаника одлази 1-2 пута недељно, док се 16% испитаника изјаснило да одлази 4-5 пута недељно. Чак 20% испитаника одлази пар пута месечно у град, 7% испитаника свега пар пута годишње, док 2% испитаника не одлази из села (графикон 26). Са друге стране, мали проценат испитаника (4%) се изјаснио да повремени одласци из села подразумевају пласирање пољопривредних производа на тржишту, чиме се потврђује слаба производна веза села и града.

У Лозници као најзаступљенији облик набавке за становнике сеоских насеља је опција куповине у локалној продавници (78%) и нешто мање у градским продавницама (65%). Поред тога, висок проценат испитаника, чак 47%, има сопствену производњу пољопривредних производа, док је 18% навело да производе купује од комшија који се баве пољопривредном производњом. Одређени проценат испитаника (око 6%) ангажује друга лица да им набављају и доносе намирнице, што указује на ограниченост њихових личних капацитета.

У Љигу су повремени одласци из села многобројни. Примарно су везани за куповину (намирнице, одећа, обућа), и коришћење јавних услуга (здравство, образовање, администрација), посао и и друштвене активности, а потом, у нешто

мањој мери, и због културних дешавања. Чак 30% испитаника сваког дана одлази у град ради задовољавања својих потреба, 18% испитаника одлази 4-5 пута недељно, док се 33% испитаника изјаснило да одлази у град 1-2 пута недељно. Око 17% испитаника посећује пар пута месечно град, а свега 1% испитаника не одлази из села (графикон 26). Са друге стране, мали проценат испитаника (5%) се изјаснио да повремени одласци из села подразумевају пласирање пољопривредних производа на тржишту, чиме се потврђује слаба производна веза села и града. Свега 1% испитаника се изјаснио да не одлази.

Најзаступљенији облик набавке за становнике сеоских насеља у Љигу подразумева куповину у градским продавницама (74%) и нешто мање у локалним трговинским ланцима (59%). Поред тога, висок проценат испитаника, чак 62%, има сопствену производњу пољопривредних производа, док је 37% испитаника навело да производе купује од комшија који се баве пољопривредном производњом. Такође, веома заступљена опција је ангажовање других лица за набавку намирница (22%).

Повремени одлазак из одабраних села Прибоја је примарно везан за куповину (намирнице, одећа, обућа), коришћење јавних услуга (здравство, образовање, администрација), друштвене активности и посао, а потом и за продају пољопривредних производа. Сваког дана у град одлази 26% испитаника, 22% испитаника одлази 1-2 пута недељно, док се 15% испитаника изјаснило да одлази у град 4-5 пута недељно. Чак 35% испитаника се изјаснило да одлази пар пута месечно у град. Свега 2% испитаника одлази у град пар пута годишње. Са друге стране, чак 19% испитаника се изјаснило да повремени одласци из села подразумевају пласирање пољопривредних производа на тржишту, чиме се потврђује постојање производне везе села и града.

Испитаници су окренути капацитетима трговинских ланаца у граду (56%), а далеко мање обављају набавку у локалним продавницама. Међутим, у сеоским насељима ове општине, посебно се издваја опција сопствене производње пољопривредних производа, чак 71%, док је 11% навело да производе купује од комшија који се баве пољопривредном производњом. Добијени резултати значајно одступају у односу на укупан узорак, указујући на далеко већу развијеност и

очуваност пољопривредне производње, што значајно утиче и на задовољавање сопствених потреба. Одређени проценат испитаника, приближно 11%, ангажује друга лица да им набавља и доноси намирнице.

У одабраним селима Ужица се показало да су разлози за повремени одлазак из села многобројни, примарно везани за куповину (намирнице, одећа, обућа), коришћење јавних услуга (здравство, образовање, администрација) и посао а у мањој мери и због културних дешавања и друштвених активности. Добијени резултати су показали да чак 30% испитаника сваког дана одлази у град ради задовољавања својих потреба, 21% испитаника одлази 4-5 пута недељно, 25% испитаника 1-2 пута недељно, а чак 23% испитаника одлази пар пута месечно. Свега 1% испитаника не одлази из села (графикон 26). Са друге стране, мали проценат испитаника (8%) се изјаснио да повремени одласци из села подразумевају пласирање пољопривредних производа на тржишту.

Као најприсутнији облик набавке за становнике сеоских насеља у Ужицу издвојена је опција куповине у градским продавницама (64%) и нешто мање у локалној продавници. Поред тога, висок проценат испитаника, чак 52%, има сопствену производњу пољопривредних производа, док је 21% испитаника навело да производе купује од комшија који се баве пољопривредном производњом. Одређени проценат испитаника, приближно 3%, ангажује друга лица да им набављају и доносе намирнице.

У Чајетини резултати показују да су разлози за повремени одлазак из села примарно везани за коришћење јавних услуга (здравство, образовање, администрација), куповину (намирнице, одећа, обућа), посао, а потом, у нешто мањој мери, и због културних дешавања и друштвених активности. Чак 44% испитаника сваког дана одлази у град ради задовољавања својих потреба, 21% испитаника одлази 4-5 пута недељно, 17% испитаника изјаснило да одлази у град 1-2 пута недељно, док се 14% испитаника изјаснило да одлази пар пута месечно. Свега 3% испитаника одлази у град пар пута годишње, док нема испитаника који не одлазе из села (графикон 26). Свега 6% испитаника се изјаснило да повремени одласци из села подразумевају пласирање пољопривредних производа на тржишту.

За најприсутнији облик набавке за становнике сеоских насеља у Чајетини, издвојена је опција куповине у градским продавницама (76%) и нешто мање у локалној продавници. Поред тога, висок проценат испитаника, чак 64%, има сопствену производњу пољопривредних производа, док је 23% испитаника навело да производе купује од комшија који се баве пољопривредном производњом. Одређени проценат испитаника, приближно 6%, ангажује друга лица да им набављају и доносе намирнице. Добијени резултати указују на изражену функционалну повезаност руралног становништва са градским центрима, али и на постојање значајних разлика између анализираних општина у погледу интензитета мобилности, начина снабдевања и очуваности пољопривредне функције села. На нивоу целокупног узорка, доминирају одласци у град ради куповине и коришћења јавних услуга, што потврђује да урбани центри представљају кључна места задовољавања свакодневних потреба руралног становништва. Посао, друштвене активности и културна дешавања имају нешто мањи значај, док је продаја пољопривредних производа као мотив одласка у град заступљена у далеко мањој мери, што указује на релативно слабију производну интеграцију села и града у већем делу посматраног простора.

Посматрано по општинама, уочавају се значајне разлике у степену ослањања на урбане функције. Најизраженије миграторне навике, сагледане кроз свакодневну мобилност, забележене су у Чајетини, што у односу на укупан узорак, тако и све анализираних општина. Висок ниво свакодневних одлазака присутан је и у Лозници, док су вредности у Љигу и Ужицу идентичне укупном узорку. Са друге стране, најмањи удео свакодневних одлазака бележи Бајина Башта, где је истовремено највећи проценат испитаника који у град одлазе једном или два пута недељно, индикујући нешто умеренију просторну покретљивост становништва. Посебно се издваја Прибој, у коме је регистрована највећа вредност одлазака у град међу свим општинама и значајно одступа од укупног узорка. Овакви резултати могу указивати на специфичан модел функционалне повезаности, у коме становништво није свакодневно упућено на град, већ потребе задовољава периодично, уз веће ослањање на локалне ресурсе и сопствену производњу.

Разлике су посебно изражене у погледу продаје пољопривредних производа као мотива одласка у град. Највиши проценат забележен је у Ваљеву, а затим у Прибоју, што указује на најјаче производне и економске везе села и града у оквиру анализираних општина. Насупрот томе, најниже вредности забележене су у Лозници, Љигу, Чајетини и Бајиној Башти, где одласци у град имају доминантно услужни и потрошачки карактер.

Када се говори о снабдевању намирницама, резултати показују различите моделе функционисања руралних средина. Укупан узорак указује на доминацију куповине у градским продавницама, али и значајно присуство локалних продавница. Ипак, поједине општине значајно одступају од овог обрасца. Највећа оријентисаност ка градским продавницама забележена је у Бајиној Башти, Ваљеву и Чајетини, што указује на снажну упућеност становништва ка урбаним трговинским центрима. Са друге стране, Лозница и Ваљево издвајају се по високом нивоу куповине у локалним продавницама, што указује на боље развијену локалну трговинску мрежу и већу доступност услуга у самим селима. Најизраженије разлике уочавају се у погледу ослањања на сопствену пољопривредну производњу, које су посебно изражене у Ваљеву и Бајиној Башти, као и у Прибоју и Чајетини. Насупрот томе, најнижи проценат забележен је у Лозници и Ужицу, што може указивати на нешто већу оријентисаност становништва ка тржишним облицима снабдевања и мању улогу пољопривреде у свакодневном животу домаћинства.

Посебно је значајно питање локалних мрежа подршке и међусобне помоћи. Највећи проценат испитаника који ангажују друга лица за набавку намирница забележен је у Бајиној Башти и у Љигу, имплицирајући значајну социјалну повезаност унутар локалне заједнице, али и ограничене мобилне капацитете дела становништва. Са друге стране, најниже вредности забележене су у Ваљеву и Ужицу, што се доводи у везу са већом самосталности и бољом мобилности становништва у овим срединама.

Генерално посматрано, резултати показују да истраживана рурална подручја одржавају снажне и свакодневне функционалне везе са градским насељима, пре свега у домену услуга, снабдевања и рада. Ипак, између општина постоје значајне

разлике условљене степеном развијености локалне инфраструктуре, доступношћу услуга, економском структуром и очуваношћу пољопривредне функције. Док се поједине општине, попут Ваљева и Прибоја, издвајају по снажнијој производној и економској повезаности села и града, друге, попут Лознице, Чајетине и Бајине Баште, показују доминацију услужних и потрошачких мотива мобилности. Истовремено, високо ослањање на сопствену производњу у већини општина указује да традиционални облици снабдевања и даље имају значајну улогу у функционисању руралних домаћинстава.

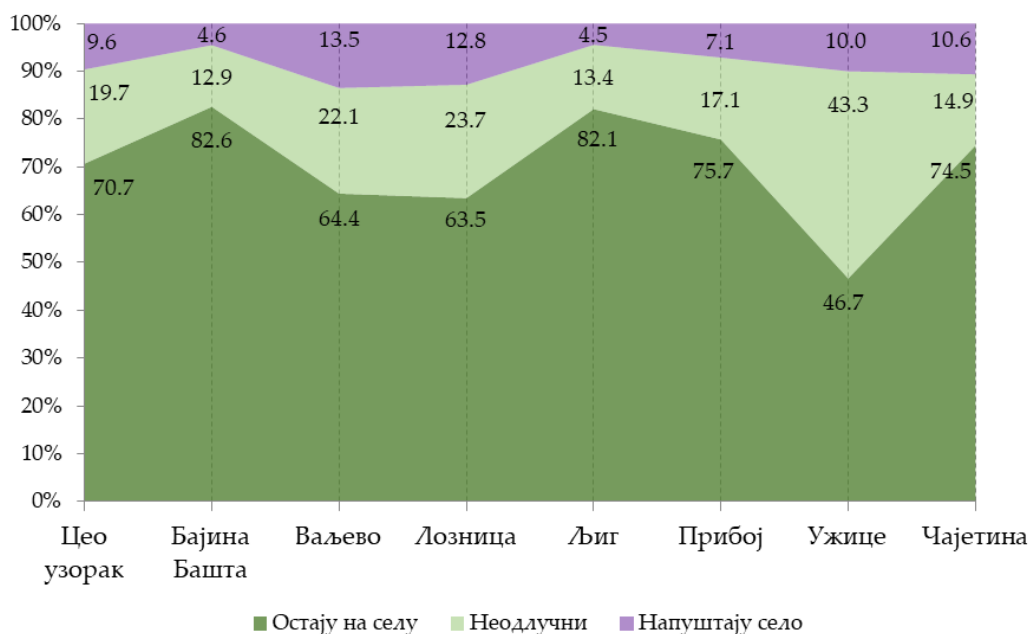
МИГРАТОРНЕ НАМЕРЕ

Имобилност и остајање на селу треба посматрати као смислен, независтан процес који је произашао из свесне одлуке појединца (Gruber, 2021). Управо из тог разлога, истраживање је фокусирано на сагледавања миграторних намера испитаника у наредних пет година. Испитаници су класификовани у категорије на основу њихових намера и жеље за миграцијом, сагледани у контексту стварних капацитета самих испитаника и средине у којој живе (Drobnjaković et al., 2026). Идентификоване су три категорије испитаника: 1. они који намеравају да напусте рурална подручја; 2. они који изражавају неодлучност у погледу миграторних намера; и 3. они који намеравају да остану на селу.

Имобилност је доминантно изражена у целом узорку на посматраном простору (графикон 27). Око 70% испитаника је изјавило да планира да остане у насељу у којем живи и да нема намеру да се сели у скоројој будућности. С друге стране, 9,6% испитаника намерава да напусти село у наредних пет година. Сигурни су у своју одлуку и капацитете да се иселе из руралних подручја. Група испитаника која нема јасно дефинисане планове у вези са мобилношћу чини 19,7% узорка. Ова група испитаника је неодлучна у погледу својих миграционих намера и представља прелазну категорију између крајњих тачака на скали мобилности. Њихово будуће миграторно понашање зависи од њихових очекивања, личних преференција, могућности и капацитета да их остваре, као и општег друштвеног контекста који често усмерава токове и трендове миграција.

Иако преовладавају испитаници који намеравају да остану у руралним подручјима, однос између издвојених категорија у посматраним општинама варира. Образац имобилности делимично је детерминисан и степеном руралности. Тако се уочава да што су општине мање урбанизоване, односно више руралног карактера и слабијег нивоа развијености, то је израженији тренд остајања на селу, што се подудара са налазима претходних истраживања. Највећи удео оних који намеравају да остану у руралним подручјима налази се у насељима Љига и Бајине Баште, где прелазе 80% анкетираних испитаника.

У овим општинама, испитаници који намеравају да напусте рурална подручја учествовали су са мање од 5% у узорку. Значајна имобилност регистрована је и у селектованим насељима Прибоја и Чајетине, које се одликују већим степеном руралности. Око 75% испитаника у ове две општине намерава да остане на селу. Ови подаци су веома охрабрујући, јер указују на то да становници који су остали да живе на селу чине то из својих личних опредељења, без обзира на изазове и потешкоће са којима се суочавају. Њихов избор је живот на селу.



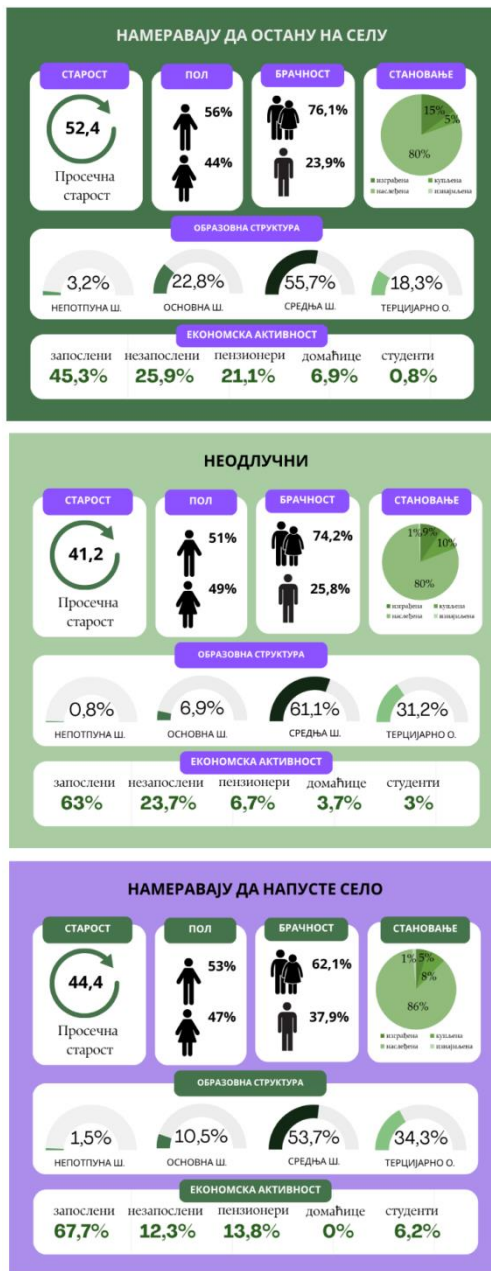
Графикон 27. Испитаници према миграторним намерама, по општинама (Извор: Анкета)

Урбанизована подручја као што су Ужице, Лозница и Ваљево карактерише смањена тенденција ка боравку на селу, а тежња ка мобилности је израженија (више од 10%). Највећи број неодлучних испитаника забележен је управо у овим општинама. Испитаници који нису сигурни у своје миграторне намере у наредном периоду представљају потенцијалну циљну групу становника која може

послужити за креирање мера за побољшање квалитета живота на селу. У одабраним насељима ових урбанизованих подручја, могућности за запошљавање локалног становништва су знатно веће, а изазов напуштања руралних подручја је повећан. У том погледу, Ужице је специфично јер га карактерише приближан број испитаника који намеравају да остану у руралним подручјима и неодлучних. Ови резултати указују на то да су миграторне намере испитаника одређене типом животног окружења. Висока просторна диференцијација резултата оправдава избор општина са различитим степеном урбанизације, просторним карактеристикама и комплексом друштвених фактора.

Миграторне намере репродуковале су различите обрасце имобилности међу истраживачким узорком. Оне су одређене различитим индивидуалним карактеристикама испитаника, посебно старосном структуром, образовањем, брачним статусом, типом становања, величином домаћинства, запослењем, бављењем пољопривредом и дневним миграцијама (Stockdale & Catney, 2012; Hjälm, 2014; Haartsen & Stockdale, 2018; Drobñaković et al., 2026).

Може се рећи да је процес имобилности обележен старијом популацијом, с обзиром на то да су испитаници који намеравају да остану у руралним подручјима у просеку старији (52,4 године) од друге две категорије испитаника, указујући на то да је млађе становништво мобилније, док стари радије одучују да остану у селу (слика 16). Најмлађи су у просеку испитаници који још увек немају јасно виђење о својој будућности и неодлучни су у погледу миграторних намера. Заступљена је блага предност мушкараца у свим категоријама испитаника према миграторним намерама. Ипак, уочава се већа заступљеност жена како је израженија тежња за напуштањем села. С друге стране, међу испитаницима који су одлучили да остану на селу чешће се срећу мушкарци, што је укоренењено у традиционалним нормама и активностима које подразумевају везивање за земљу и непокретну имовину.



Слика 16. Карактеристике испитаника према миграторним намерама (Извор: Анкета)

Резултати имплицирају да је одређена стабилност у погледу домаћинства и формирања породичне заједнице јако важна у погледу миграторних намера. Испитаници који су одлучни да остану на селу већином су у браку или вези (76,1%). Висока стабилност партнерстава и домаћинства која имају децу код оних који остају, доводе до закључка да су стабилније породице мање мобилне. Зато је заступљеност лица која нису у вези значајно већа код испитаника који намеравају да напусте село него код неодлучних или оних који би да остану (слика 16). Индивидуални тип становања и породичне куће генерално карактеришу рурална подручја, што се и овде показало као правило, међутим начин стицања имовине исказује мање осцилације међу групама испитаника. Наслеђе игра значајну улогу у погледу имобилности. Међутим, они који су одлучни да остану на селу значајно више улажу у стамбени простор (15%) од других испитаника, јер је њихова будућност извеснија. С друге стране, једино се код испитаника који намеравају да напусте село бележи становање у изнајмљеним кућама, што имплицира нерешеност стамбеног питања као један од фактора који подстиче мобилност.

У образовној структури испитаника доминира становништво са навршеном средњом школом, у све три категорије испитаника (више од 50%). Разлике се уочавају у дистрибуцији других нивоа образовања унутар категорија. Најнеповољнија образовна структура карактерише испитанике који ће у наредних пет година остати на селу. У овој категорији идентификован је највећи удео испитаника са непотпуном или заршеном само основном школом (26%), док је удео високообразованих најнижи (18,3%). С друге стране, испитаници који намеравају да напусте село су повољније образовне структуре, где се уочава висок удео виосообразованих (34,3%), а нижи удео особа до навршеног основног нивоа образовања. Испитаници који немају дефинисане миграторне намере у скоријем периоду, такође се одликују повољнијим нивоом образовања који је изражен кроз највећи удео средњеобразованих испитаника међу групама и већим уделом високообразованих (слика 16). С тим увези, налази указују на то да се повећањем нивоа образовања расту и миграторне интенције на посматраном простору. Међутим, удео високообразованих испитаника који се одлучују за живот на селу је

виши од републичког просека, индикујући нове видове имобилности и потенцијално могу послужити као пример за проучавање и промоцију афирмативних видова животних навика и активности на руралном простору.

Међу различитим категоријама испитаника, у зависности од њихових миграторних навика, могу се уочити одређени обрасци економске активности. Унутар категорије испитаника који су одлучили да остану на селу регистрована је најмања запосленост (45,3%). Њихова запосленост је доминантно повезана са јавним сектором, као извесном гаранцијом економске сигурности и отпорности. Карактерише их мања активност, која је изражена кроз највиши удео незапоселних, пензионера и домаћица у поређењу са другим категоријама (слика 16). Таква економска активност рефлексија је одређених традиционалних норми на посматраном простору, општег нивоа развијености локалних средина и упућености на пољопривреду која амортизује вишу неактивност ове категорије испитаника. С друге стране, ниво активности испитаника и запосленост детерминисани су ширим друштвеним и економским контекстом. Општине које су економски развијеније или демографски веће, попут Ужица, Лознице и Чајетине, карактерише повољнија економска структура.

Имобилност се везује за рурални карактер општина и вишом стопом незапослености, што је на конкретном простору у вези са економском стагнацијом након транзиционе кризе, смањеним могућностима за запошљавање ван пољопривреде и ниском економском диверзификацијом у руралним подручјима. Активност испитаника се повећава са израженијим миграторним намерама. Чак 67,7% испитаника који намеравају да напусте село је запослено, док је код неодлучних на нивоу од 63%. Код испитаника који се двоуме у погледу остајања или напуштања села регистрован је већи удео незапослених, што може бити генератор мобилности.

ПРОФИЛИ РУРАЛНОГ ПРОСТОРА

Профил изучаваног простора изведен је двостепеном анализом. Прва се односи на креирање профила идентификованих категорија испитаника, од којих се свака односи на одређени вид имобилности. Профили су изведени коришћењем дескриптивне статистичке анализе како би се представиле доминантне карактеристике руралног становништва одређених типова имобилности и истакли савремени процеси у овим областима. Анализа је обухватила кључне демографске и социо-економске карактеристике испитаника генерисаних на основу података из анкетног истраживања. Креирање профила руралних подручја изведено је на основу перцепција становника и њиховом личном поимању села у савременим околностима. Њихови ставови рефлексија су присутног наратива о селу, са мањим или већим утицајем личних импресија које обликују живот и одлуке појединаца.

Профили категорија испитаника

169

У циљу дубљег разумевања односа становништва према руралном простору и различитих образаца имобилности и мобилности, у истраживању су издвојене посебне категорије испитаника према миграционом искуству и времену боравка у насељу. Класификација је обухватила староседеоце, транзиционе и новопритошле досељенике, повратнике, као и сезонске становнике. Овако дефинисан аналитички оквир омогућава сагледавање различитих типова везаности за рурални простор, али и препознавање специфичних демографских, социо-економских и функционалних карактеристика појединих категорија испитаника који бораве на селу.

Староседеоци. Староседеоци представљају најбројнију и најстабилнију категорију испитаника, коју карактерише изражена просторна и породична укорененост у руралној средини. Њихова просечна старост (47) приближна је просеку укупног узорка, али је код ове категорије присутна нешто израженија заступљеност старијих старосних група и лица са нижим нивоима образовања, што указује на континуитет традиционалне руралне популације. У браку живи 63,0% староседелаца, док је релативно изражен и удео лица која нису у браку или

вези (21,4%), што се може довести у везу са демографским пражњењем и променама породичне структуре у селима. Код ове категорије присутни су стабилни породични обрасци, вишегенерацијско становање, снажнија породична повезаност и присуство проширених породичних структура. Најчешћа су домаћинства са четири члана (19,2%), затим са три (17,8%), пет (16,8%) и два члана (16,0%). Доминира становање у породичној кући (80,0%), док је изражено и присуство породичних кућа са више стамбених јединица, што додатно указује на значај наслеђене имовине и породичног континуитета.

Староседеоци поседују најстабилнију радну структуру у узорку, са највећим уделом стално запослених (38,3%), али и високим уделом незапослених (21,9%), релативно високим уделом запослених на одређено време (10,1%) и пензионисаних лица (14,7%). Оваква структура указује на дугорочну везаност за локално тржиште рада, али и на последице демографског старења и ограничених могућности запошљавања у руралним срединама. Највећи удео староседелаца запослен је у јавном сектору (33,7%), затим у пољопривреди (13,4%), грађевинарству (12,3%), као и у индустрији и занатству (по 8,4%). Староседеоци су уједно једина категорија која је у већој мери задржала пољопривреду као значајну економску активност. Тако се 55,0% бави пољопривредом за личне потребе, док чак 28,5% производи за даљи пласман и продају, што представља убедљиво највећи удео у целом узорку. Ови резултати указују да је пољопривреда код староседелаца и даље важан економски и животни ослонац, што потврђује и чињеница да више од 85% староседелаца пољопривреду види као кључни фактор развоја села, док чак 52,8% сматра да она има изузетно важну улогу.

Када је реч о квалитету живота, староседеоци друштвени живот у селу оцењују релативно ниском просечном оценом (2,3), што указује да, иако препознају одређени ниво социјалне повезаности и блискости међу становништвом, истовремено уочавају ограниченост организованих друштвених активности и савремених облика социјалног живота. Са друге стране, квалитет животне средине оцењују високом оценом (4,3), што показује да становници који

читав живот живе у селу високо вреднују природно окружење, чистији ваздух, мању загађеност и блискост природи.

Миграторне намере староседелаца доминантно су оријентисане ка имобилности. Чак 72,5% ове категорије испитаника нема намеру да напусти селу у скоројем периоду. Више од четвртине староседелаца никад није ни разматрало опцију пресељења, а традиција, породичне везе и обезбеђен стамбени простор су доминантни мотиви за останак на селу. Ипак, 7,5% староседелаца исказује аспирације ка напуштању села, указујући на ограничења за одвијање функционалног живота у средини у којој живе од рођења. Разлози за то доминантно су економске природе, јер су истакли да незапосленост и веће могућности и бољи стандард генерално подстичу миграције ка другим местима.



Слика 17. Основне одлике одабраних категорија испитаника (Извор: Анкета)

Транзициони досељеници. Ову категорију испитаника карактерише висок степен просторне стабилности и дугорочне интеграције у локалну средину. Иако је реч о мигрантској популацији, временом су ови испитаници у великој мери постали део локалне заједнице, што се огледа у стабилним породичним структурама, снажној везаности за место становања и израженој укључености у локалне друштвене и економске токове. Ова категорија има највишу просечну старост у узорку (55,2), што указује да су миграције ове групе углавном биле повезане са ранијим животним и радним циклусима, а данас се налазе у старијим животним фазама (слика 17). У браку живи чак 76,2% испитаника ове категорије. Израженији је и удео удовица и удоваца (16,6%), што је у складу са њиховом старосном структуром.

Транзициони досељеници показују релативно стабилну структуру домаћинства, при чему су најзаступљенија домаћинства са два (19,0%), три (18,3%) и четири члана (17,6%). Значајан је и удео домаћинства са шест чланова (14,1%), као и једночланих домаћинства (8,5%), што указује на истовремено присуство традиционалних проширених породичних структура и процеса старења становништва. У домену становања доминира живот у породичној кући (71,1%), док је релативно висок и удео породичних кућа са више стамбених јединица (24,8%), имплицирајући постепену интеграцију у локалне породичне и стамбене структуре. Образовну структуру ове категорије пре свега карактерише доминација средњег образовања, али је у односу на староседеоце нешто мање присуство лица са најнижим нивоима образовања.

Економску активност ове категорије карактерише релативно стабилан положај на тржишту рада, уз значајно присуство пензионерског становништва и домаћица. Највећи удео чине лица запослена на неодређено време (35,8%), затим пензионери (18,5%) и домаћице (19,2%), док је удео лица ангажованих на привременим пословима релативно низак (1,3%). Најчешће су запослени у јавном сектору (34,8%), трговини (16,7%), као и у занатству и угоститељству (по 9,1%). Пољопривреда код ове категорије има мањи значај него код староседелаца и углавном је присутна као допунска делатност без јасније тржишне оријентације.

Тако 66,0% производи искључиво за личне потребе, највише у целом узорку, док само 13,6% производи за тржиште, а 20,4% се не бави пољопривредом. Ипак, њихов однос према пољопривреди остаје веома позитиван, будући да 46,6% сматра да она има изузетно важну, а 37,0% важну улогу у развоју села.

Испитаници ове категорије друштвени живот у селу оцењују нешто позитивније (2,4), што се може тумачити чињеницом да друштвене односе посматрају кроз призму дугорочне адаптације и постепене интеграције у локалну заједницу. За њих село представља простор стабилнијих и непосреднијих социјалних односа. Истовремено, квалитет животне средине оцењују високом оценом (4,3), наглашавајући значај природног окружења као једне од главних предности руралног простора.

Миграторне намере транзиционих досељеника исказују стабилност у погледу имобилности. Чак 87,1% испитаника ове категорије намерава да остане да живи у селу у којем се пре дуже времена настанило. Они су као најважније разлоге за свој долазак на село истакли личне разлоге (72%), указујући да је одређени животни догађаји били одлучујући фактор њихове мобилности који су током времена преиначени у генераторе имобилности. Само 5% ове категорије испитаника намерава да у скоријем периоду напусти село.

Новопридошли досељеници. Ова категорија испитаника, досељених у периоду краћем од 20 година, представља најдинамичнији сегмент руралне популације и у највећој мери одражава савремене облике имобилности и нове функције руралног простора. Ову категорију карактерише најнижа просечна старост у узорку (44,5), што указује да су савремене миграције ка селу пре свега повезане са млађим и средовечним генерацијама. У браку живи чак 87,2% испитаника ове категорије, што представља највећи удео у целом узорку и указује да су досељавања најчешће повезана са породичним домаћинствима. Истовремено, ову категорију карактерише повољнија образовна структура, са већим уделом лица са вишим и високим образовањем у односу на староседеоце и транзиционе досељенике, те указује на појаву нових облика „руралности“ и селективност савремених миграција ка селу.

Код ове категорије испитаника наглашено је присуство домаћинства средње величине. Најзаступљенија су домаћинства са пет (19,7%), затим са два (18,4%) и три члана (15,8%), што указује на доминацију породичних домаћинства и активне породичне структуре. У стамбеном погледу доминира живот у породичној кући (62,0%), али је код ове категорије најизраженији удео породичних кућа са више стамбених јединица (33,8%), што може указивати на адаптацију постојећег стамбеног фонда, живот у оквиру проширених породичних структура или постепено стамбено осамостаљивање у руралним подручјима.

Економску структуру ове категорије карактерише релативно висока економска активност и флексибилнији облици рада. Највећи удео чине лица запослена на неодређено време (35,9%), али се ова категорија издваја и највећим уделом лица запослених на одређено време (14,1%), као и највећим уделом незапослених (24,4%) међу свим категоријама. Истовремено је присутан веома низак удео пензионера и домаћица, што потврђује да је реч о млађој и економски активнијој популацији. Испитаници су најчешће запослени у јавном сектору (41,0%), трговини (23,1%), највише у целом узорку, као и у туризму и угоститељству (по 7,7%), што указује на израженију оријентацију ка услужним делатностима.

За новопридошле досељенике, пољопривреда углавном има секундарни значај и више је повезана са допунским активностима и квалитетом живота него са примарним извором прихода. Тако 59,5% производи искључиво за личне потребе, само 16,2% производи за тржиште, док се 24,3% уопште не бави пољопривредом. Интересовање за озбиљније бављење пољопривредом у будућности веома је ниско, будући да свега 2,6% испитаника планира да се њоме активно бави. Ово указује да ова категорија досељеника пре свега доживљава село као простор становања и квалитетнијег животног окружења, а мање као простор традиционалне аграрне производње. Ипак, ставови према пољопривреди остају позитивни, тако да 40,3% сматра да она има изузетно важну, а исто толико да има важну улогу у развоју села.

Испитаници ове категорије друштвени живот у селу оцењују релативно ниском, али нешто позитивнијом просечном оценом (2,5) у односу на остале категорије. За њих блиски међуљудски односи, мирнији животни ритам и

непосредност локалне заједнице представљају важан аспект квалитета живота. Истовремено, квалитет животне средине оцењују високом просечном оценом (4,3), чиме јасно указују да природно окружење, мања загађеност и блискост природи представљају један од кључних мотива позитивне перцепције живота у селу и савремених миграција ка руралним подручјима.

Миграторне намере новопридошлих испитаника крећу се у домену имобилности, јер се 79,4% испитаника изјаснило за останак на селу. У скалду са оценом квалитета животне средине, за главне разлоге свог досељавања истичу заснивање породице (81%), слоност ка природи (29%) и мирнијем темпу живота (49%), али и бољи квалитет живота (32%) који доживљавају кроз призмину поменутих фактора. У највећој мери настоје да живе у месту досељења до краја живота (80,2%) или док их везују обавезе (12,1%). О имобилним аспирацијама сведочи намера за инвестициона улагања, где је по 18% испитаника ове категорије изјавило да планира улагање у сопствени бизнис или у реновирање куће, док ће 14% њих уложити у пољопривредну производњу. Још мањи проценат испитаника ове категорије намерава да напусти село у скоријем периоду (4,4%), али је више неодлучних (16,2%).

Повратници. Ова категорија испитаника представља специфичну групу становништва чије миграционо искуство обухвата период живота ван руралног насеља и каснији повратак у место порекла или ранијег становања. Ову категорију карактерише изражена повезаност са локалним простором, која је очувана и након периода живота у другим срединама. Повратак је најчешће условљен комбинацијом породичних, економских и емотивних разлога, укључујући наслеђену имовину, породичне везе, пензионисање и тежњу ка мирнијем начину живота. Просечна старост повратника износи 53,7 година, што их сврстава међу старије категорије у узорку и указује да су повратне миграције често повезане са каснијим фазама животног циклуса. У браку живи 75,8% испитаника ове категорије, али је код повратника израженији и удео разведених лица (9,1%), што указује на сложеније животне и миграционе биографије у односу на остале категорије.

Код повратника су најчешће заступљене мање породичне јединице — брачни парови, мања породична домаћинства или домаћинства у каснијим животним фазама. Њихов повратак у село повезан је са индивидуалним или породичним животним одлукама, а највећи удео имају домаћинства са два и три члана (по 24,1%). У погледу становања доминира живот у породичној кући (78,1%), док је удео кућа за одмор занемарљив, што потврђује да повратак најчешће подразумева трајније или дугорочно становање у наслеђеној породичној имовини. Образовна структура повратника углавном је заснована на средњем образовању, али је присутан и релативно значајан удео лица са високим образовањем, што указује да део повратника чине лица која су радни и животни век провела у урбаним срединама.

Економску структуру повратника карактерише 36,9% стално запослених, чак 29,2% пензионера, највише у целом узорку, и релативно низак удео незапослених (13,8%). Оваква структура указује да се значајан део повратника враћа у село након завршетка радног века или у каснијој животној фази. Запослени су најчешће везани за јавни сектор (40,0%), индустрију и грађевинарство (по 12,0%), као и трговину (12,0%). Повратници имају специфичан однос према пољопривреди, при чему 44,4% производи за личне потребе, 15,9% за продају, док се чак 39,7% уопште не бави пољопривредом. Ово показује да се значајан део повратника у село враћа из нематеријалних разлога, а не због аграрне производње као основне економске активности. Иако се мање баве пољопривредом, повратници углавном позитивно вреднују њен значај за развој села, тако да 45,2% сматра да има изузетно важну, а 30,6% важну улогу.

Повратници друштвени живот у селу оцењују просечном оценом 2,5 (1–5), што представља једну од највиших оцена у поређењу са другим категоријама. За ову категорију друштвени живот у селу вероватно има посебан значај због поновног успостављања породичних, комшијских и локалних веза након периода живота ван села. Ипак, изражена је варијабилност у индивидуалним искуствима повратника, док један део друштвени живот доживљава позитивно, други указују на супротна искуства.

Истовремено, повратници су доделили изразито високу просечну оцену квалитету животне средине (4,4), што указује да природно окружење, мања загађеност и мирнији животни ритам представљају један од кључних мотива повратка на рурални простор. Након искуства живота ван села, повратници очигледно снажније препознају еколошке и животне предности руралног окружења.

Око 71% повратника дошло је на рурални простор са намером да ту и остане да живи. Поред мотива које су истакли да су битни за њихов боравак на селу, планиране инвестиције у наредном периоду указују на тежњу да се баве пољопривредном производњом (25%), али делимично у покретање неке предузетничке активности или сређивање стамбеног простора. Ипак, у овој категорији испитаника повећан је удео оних који, иако су се вратили у место у ком су живели, намеравају и да га напусте када се буду створили услови за то (6,6%) или су неодлучни у том погледу (22,6%).

Сезонско становништво. Ова категорија испитаника представља специфичну групу становништва која одражава повремене и флексибилне облике везаности за рурални простор. Реч је о лицима која у селу не бораве континуирано током целе године, већ периодично, најчешће током викенда, одмора или у време сезонских радова, при чему рурални простор има пре свега рекреативну и породичну функцију, али постаје и животни стил. Просечна старост сезонских становника износи 49 година, што указује на релативно хетерогену старосну структуру, док образовни профил ове категорије показује највећи удео високообразованих лица у односу на остале категорије. У браку живи 81,3% сезонских становника, индикујући доминацију стабилних породичних домаћинстава и повезаност сезонског боравка са породичним начином живота и одмором.

Сезонце карактерише специфична структура домаћинстава условљена повременим и функционалним боравком у селу. Највећи удео чине домаћинства са четири члана (27,0%), затим са два (23,8%) и три члана (15,9%), што указује да сезонски боравак најчешће укључује породична домаћинства и заједничко коришћење руралног простора у функцији одмора и рекреације. У стамбеном

погледу ова категорија се јасно издваја по највећем уделу кућа за одмор (29,4%), указујући развој секундарног становања и све значајнију рекреативну и туристичку функцију руралног простора. Иако и код сезонских становника доминира породична кућа, викендице представљају важан елемент њихове просторне везаности за село. Сезонски становници имају најповољнију радну структуру у целом узорку. Чак 51,4% чине стално запослени, највише међу свим категоријама, док је удео незапослених свега 7,1%, и представља најнижу вредност у узорку. Истовремено, присутан је и релативно висок удео пензионера (21,4%), што указује да сезонски боравак у селу обухвата и старије, економски стабилне групе становништва. Запослени су најчешће усмерени ка јавном сектору (38,5%), туризму (12,8%), пољопривреди (12,8%) и занатству (10,3%). За разлику од осталих категорија, код сезонских становника је приметнија оријентација ка туризму, што додатно потврђује рекреативну и туристичку функцију њиховог боравка у селу.

За ову категорију испитаника пољопривреда има минималну економску улогу. Половина испитаника производи искључиво за личне потребе, тек 10,0% производи за продају, најмање у целом узорку, док се чак 40,0% уопште не бави пољопривредом, што представља највећи удео међу свим категоријама. Иако је практична укљученост у пољопривреду ниска, сезонски становници препознају њен значај за развој села: 47,1% сматра да она има изузетно важну, а 29,4% важну улогу. То указује да пољопривреду пре свега доживљавају као елемент руралног идентитета и очувања села, а мање као сопствену економску активност.

Сезонски становници су друштвени живот у селу оценили изразито ниском просечном оценом (2,1), што је уједно и најнижа оцена у поређењу са другим категоријама. Ово указује да они не учествују активно у свакодневном друштвеном животу локалне заједнице и реалније уочавају ограниченост организованих друштвених активности у селу, или имају другачија очекивања. Са друге стране, квалитет животне средине оцењују највишом просечном оценом у целом узорку (4,5), што је очекивано, јер село најчешће доживљавају као простор одмора, рекреације, природе и привременог удаљавања од урбаног начина живота. Код ове категорије перцепција руралног простора највише је повезана са природним и

амбијенталним вредностима, а знатно мање са свакодневним инфраструктурним и економским проблемима.

Сезонци немају намеру да остану да живе на селу, чиме потврђују повремени карактер њиховог боравака на руралном подручју. Само 16,7% изражава намере у домену имобилности, док 38,3% није сигурно у своју одлуку. Разлоге за боравак на селу у највећој мери изражавају кроз потребу за мирнијим темпом живота (60%) и склоности ка природном окружењу (57%), али и потребу за блискошћу и негом чланова породице (38%). Пољопривредна производња (28%) и покретање личног бизниса (26%) важан је разлог за повремене бораваке на селу једног дела ове групе испитаника, док нови, флексибилнији рада и могућност обављања послова на даљину дозвољавају 21% испитаника да дужи или краћи перии бораве на селу. Ипак, 45% сезонаца нема намеру да се трајно настани на руралном простору.

Анализа издвојених категорија испитаника показује да рурални простор није демографски и социјално хомогена целина, већ простор различитих облика трајне, повратне и повремене везаности за село. Староседеоци представљају носиоце традиционалне руралне структуре, са најизраженијом просторном укоренењеношћу, снажнијом везаношћу за пољопривреду и стабилним породичним обрасцима. Транзициони досељеници показује висок степен интеграције у локалну средину и постепено преузимају карактеристике староседелачке популације. Са друге стране, категорија новопридошлих испитаника указује на појаву нових облика имобилности и афирмативног начина живота. Повратници представљају специфичан облик циркуларне мобилности и повратне просторне везаности, док сезонски становници најјасније одражавају рекреативну и туристичку функцију као животни стил савременог руралног простора. Разлике између категорија у старосној, образовној, породичној и економској структури, као и у односу према пољопривреди и квалитету живота, указују на сложеност савремених процеса трансформације села. Рурални простор се тако све мање може посматрати искључиво као простор пољопривредне производње, а све више као простор различитих животних стратегија, мобилности и облика социјалне и функционалне повезаности са селом.

Типови села на основу импресија испитаника

Како бисмо сагледали и схватили миграторне намере становништва и њихове тежње да остану на селу или да га напусте, неопходно је имати детаљнији увид у то на који начин они разумеју и доживљавају село. У ту сврху послужиле су личне импресије о селу које су испитаници наводили као одговор на једино отворено питање у упитнику: *На који начин доживљавате село данас? Доживљај и поимање села делимично је обликовано личним искуствима и преференцијама испитаника, делом и општим јавним мишљењем средине у којој живе, али и увреженим наративом о српском селу.*

Ставови испитаника о селу крећу се у широком дијапазону. На основу кључних речи и тема на које се ослањају приликом изношења својих импресија (табела 2), установљено је да се испитаници поимају село тровалентно (слика 18).

180



Слика 18. Типови села (Извор: Обрада аутора)

Табела 2. Образац за кодирања одговора испитаника

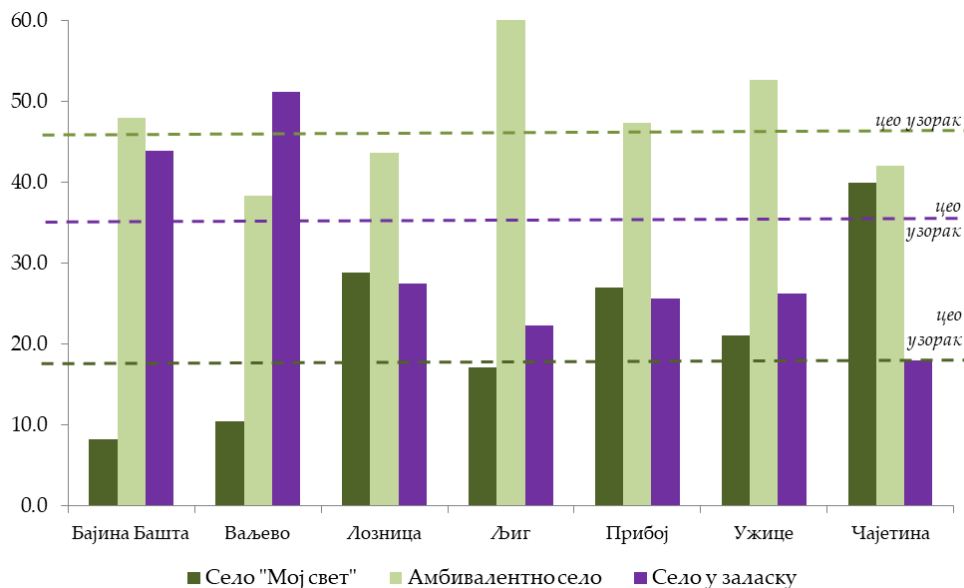
Тип	Оптимистички	Амбивалентни (реалистични)	Песимистички
Акроним	О	А	П
Удео (%)	18,6	46,3	35,1
Опис	афирмише село; наглашава квалитет живота; истиче лепоту природе, мир, здравље, идентитет; препознаје потенцијал села	комбинује позитивне и негативне елементе; условни оптимизам; препознавање потенцијала уз разумевање препрека	негативно; истиче пропадање, нестанак села, незнађе; наглашава тежину живота, одлазак младих, сиромаштво и запуштеност
Кључне речи	добро; лепо; мир; здравље; волим село; будућност; идеално; квалитет живота	могло би; има потенцијал; али; зависи; није лоше; осредње	изумире; лоше; пропада; без перспективе; запостављено; уништено; тежак живот
Примери	<i>Основа људског живота; Уживам у свом селу; Село је дивно; Савршено место за живот; Рај на земљи; Село је будућност Србије; Волим село и лепо је живети на селу; Одмор за душу; Ту сам рођен</i>	<i>Лепо место за живот али недостатак младих; Прилика за миран живот али без подршке; Живот на селу је терапија.... постоје изазови; Лепо за живот, тешко за рад; Привилегија, али тражи одрицање</i>	<i>Село лагано изумире; Село се гаси, нестаје, пропада; Жива пропаст; Село је системски упропашћено; Апсолутно упропашћено; Пред изумирањем</i>

Извор: Обрада аутора

Код једне групе присутан је оптимистички приступ, изражен кроз високу приврженост селу, поистовећивање са коренима, традицијом, домом, осећањем припадност заједници и простору. За њих село представља „мој свет”. Друга група испитаника амбивалентно доживљава село. Свесни су његових предности, али и недостатака, па се у њиховом утиску о селу мешају и позитивна и негативна осећања и запажања. Знају које су добробити од села, али истовремено реално сагледавају изазове са којима се свакодневно суочавају. Трећа група испитаника заузима песимистички приступ, крејње негативно доживљавајући село и све што је у вези са њим. Овакав став третира село као нешто застарело, превазиђено, уз истицање негативних процеса и одлика села.

У укупном узорку значајно је заступљен песимистички поглед и негативан наратив о селу. Чак 35,1% испитаника сматра да је село запостављено, напуштено, без перспективе. Око 18% испитаника препознаје потенцијале руралних подручја и позитивне аспекте живота на селу. За њих село представља здраву средину са природним вредностима и чврсто укоренењем вредностима и идентитетом. Испитаници који имају реалистичан поглед на село у данашњим околностима доминирају у укупном узорку са 46,3%, вреднујући предности које село пружа за живот, али свесни изазова и ограничења који су неодвојиви од позиције села у друштвеном и економском развојним околностима.

Заступљеност типова села према импресијама испитаника исказује варијабилност међу одабраним општинама. Најпозитивнији став изграђен је у Чајетини са 40% испитаника, док се и код испитаника у Ужицу, Прибоју и Лозници оптимистично изјаснило више испитаника у просеку него за цело подручје (графикон 28). У том смислу, најмање испитаника позитивног погледа на село имају Бајина Башта и Ваљево.



Графикон 28. Заступљеност типова села по општинама
(Извор: Обрада аутора, анкета)

Амбивалентан став доминира у свим посматраним општинама, посебно у Љигу, Ужицу и Бајиној Башти, где удео испитаника таквих импресија о селу превазилази просек за *цео узорак* (графикон 28). Песимистичан наратив и потпуно одсуство емпатије према вредностима које се негују на руралном простору у највећој мери деле испитаници Ваљева и Бајине Баште. У Ваљеву негативан став доминира међу испитаницима, што представља велику претњу за опстанак и развој села ове општине. У Лозници и Прибоју је нешто израженији позитиван став у поређењу са онима који се песимистички односе према селу, док у Ужицу и Љигу песимизам незнатно предњачи. Једино је у Чајетини значајно мање присутно негативно поимање села, што је охрабрујуће јер су становници свесни предности живота на руралном простору.



ОСТАТИ ИЛИ ОТИЋИ? – ПРЕДНОСТИ И ОГРАНИЧЕЊА

Једна од намера спроведеног истраживања односи се на идентификацију предности за живот на селу, представљених *pull* факторима које испитаници препознају на основу свог личног искуства (Debray et al., 2025), као и главних изазова, који често представљају ограничења средине или реализације личних преференција у виду недостака капацитета, могућности и ширег контекста, изражених кроз *push* факторе. Најчешће, склоп индивидуалних карактеристика и ставова појединца удружених са околностима и одликама места у којем живе утичу на одлуку коју појединац доноси у погледу остајања на селу или напуштања села (Mata-Codesal, 2015). Идентификоване су доминантне индивидуалне карактеристике које утичу на дату одлуку у посматраном скупу испитаника и на одабраном простору (Drobnjaković et al., 2026), али социјалне везе и односи, традиција, породичне везе (Massey, 2005⁴) и физичке карактеристике места у виду опремљености садржајима и базичним услугама, као и пејзажем и квалитетом живота (Haartsen & Stockdale, 2018) значајно афектирају миграторно понашање појединца.

Идентификација *push* и *pull* фактора омогућава разумевање приоритетних сегмената за развој села, креирање смерница за унапређење квалитета живота и превазилажења изазова са којима се становништво на руралном простору суочава. У ту сврху укрштени су подаци који се односе на перцепцију становништва о животу на селу и њихов став о подржавању напуштања села. Испитаници су у просеку заузели став који је ближи томе да не подржавају напуштање села (графикон 29). Неутралнији по том питању су испитаници у Бајиној Башти, Ужицу и Лозници (3,5), док у општини Прибој преовладава став да не треба подржавати напуштање села (3,9). Неутралност у том погледу рефлексивна је

⁴ Massey (2005) објашњава повезаност са местом перцепцијом људи о средини у којој живе кроз концепт суживота у заједничком простору (енг. *throwntogetherness*) који подразумева социјални аспект укорењености у неком месту, најчешће кроз учешће у организацијама, групама и мрежама и чврстим породичним односима, док то Thomassen (2020) посматра кроз приступ повезаних животних путања (енг. *linked lives*).

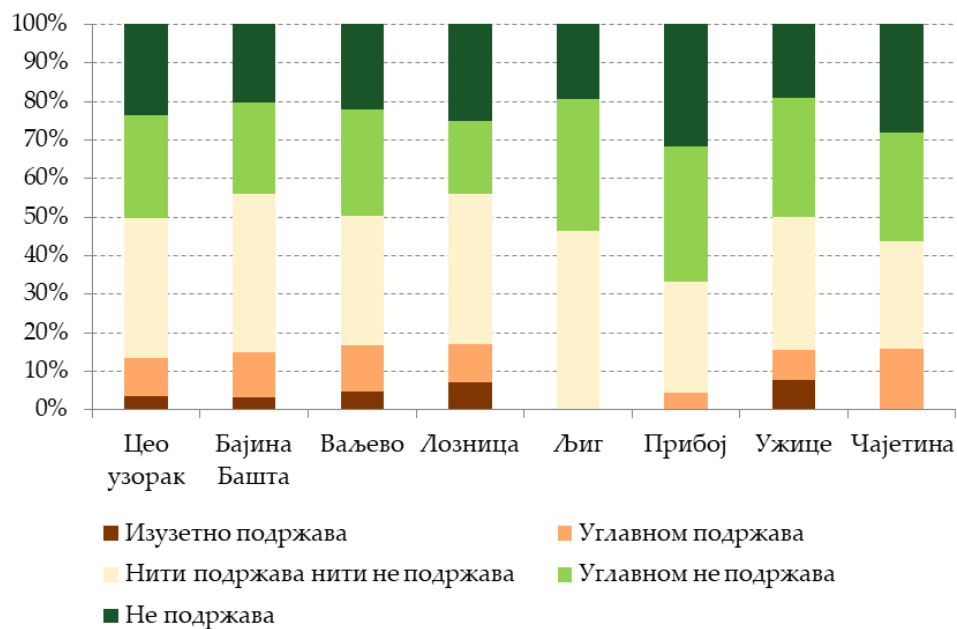
изазова и ограничења за развој села, те су резултати очекивани. Међутим, охрабрује чињеница да упркос негативном наротиву и бројним структурним проблемима који оптерећују рурална подручја, испитаници су ближе мишљењу да треба остати на селу.



Графикон 29. Подржавање напуштања села, по општинама
(1 - Подржава; 5 - Не подржава) (Извор: Анкета)

У процентима гледано, преко половине испитаника изјаснило се да не подржава напуштање села (графикон 30). Такав став је највише изражен у Прибоју (66,6%), Чајетини (56,2%) и Љигу (53,6%). Међутим, изричит став по том питању заузели су у највећој мери испитаници Прибоја, Чајетине и Лознице. Напуштање села подржава 13,3% испитаника на посматраном простору, а у највећој мери у Лозници и Ваљеву. Испитаници у Лозници (7,7%) и Ужицу (7%) изузетно подржавају напуштање села, одражавајући тако негативан став према селу и животу у руралним подручјима. Око трећине испитаника било је неутрално у том смислу. Највећи проценат испитаника који нити подржавају, нити не подржавају напуштање села регистровано је у Љигу (46,3%) и Бајиној Башти (40,9%), двема

општинама са руралним карактером. Такав став може да укаже на ниску свест о значају села и могућностима развоја руралног простора.



Графикон 30. Став испитаника у погледу напуштања села, по општинама
(Извор: Анкета)

Испитаници у одабраним насељима који подржавају напуштање села истакли су сегменте који имају потенцијал да промене њихову одлуку (графикон 31). Битан фактор због којег остају на селу или би се одлучили у будућности да остану јесу традиција и приврженост заједници у селу. Чак 29,5% испитаника сматра да би на промену одлуке утицало то што су им корени у селу у којем живе. Предности села које су препознате од ове групе испитаника често се везују за обезбеђен простор за живот, али и то што су ту засновали породицу. Међутим, неки од испитаника издвојили су факторе у домену природних одлика, јер се значајан проценат испитаника (око 17%) изјаснио да воли природу и мирнији начин живота.

Ови фактори препознати су мање-више у свим посматраним општинама. Предности у домену природних одлика нарочито су наглашене у Прибоју, Ужицу и Чајетини, јер се већина испитаника изјаснила да воли природу и мирнији начин живота. Доминантан фактор због којег испитаници из Ваљева, Љига, Лознице и Чајетине остају на селу или би се одлучили у будућности да остану јесу традиција и везаност за породицу. Међутим, неки од испитаника из Прибоја и Ваљева издвојили су ангажованост у пољопривреди као важан сегмент живота на селу који би могао утицати на њихову одлуку о напуштању или останку на селу. Испитаницима из Љига и Бајине Баште и Лознице један од одлучујућих разлога за живот на селу био би обезбеђен стамбени простор.



Графикон 31. Предности живота на селу (Извор: Анкета)

Евидентно је да се у одабраним општинама уважавају различите вредности живота у руралним подручјима. Тако, традиционалне и предеоне вредности села Прибоја су међу најважнијим факторима који утичу на боравак људи на руралном

простору, а могућности за бављење пољопривредном производњом значајан ресурс за развој села ове општине. Традиционалне и породичне вредности села Чајетине, Љига, Лознице и Бајине Баште су међу најважнијим факторима због којих би се одлучили за останак, док су у селима Ваљева, Бајине Баште и Ужица удружене са постојећим стамбеним фондом као великом предности руралних подручја.

Четвртина испитаника иако подржава напуштање села, никада није разматрала опцију пресељења (графикон 31). Овај проценат испитаника највећи је у Љигу (50%), Бајиној Башти (49,4%) и Ужицу (40%), што говори о томе да њихов став о напуштању села потиче од општег наратива о селу, а не личног незадовољства које би их водило ка мобилности.

Разлози за напуштање села су варијабилни и често субјективни. За препознавање најважних фактора за напуштање села, значајна је прецепција староседелаца, као групе испитаника која може да испрати промене у селу у којем живе. Људи се најчешће селе због потраге за бољим могућностима за живот и већим стандардом (28,2%), али велику претњу за живот на селу представља и незапосленост (19%). Често се та одлука доноси због заснивања породице (10,7%) и потребе да се буде ближе деци током школовања (11,9%). Исти фактори са малом варијабилности у погледу значаја и расподеле, могу се идентификовати у свих седам општина. Поред поменутих, у Ужицу, Чајетини и Љигу често се због личног развоја становници одлучују да напусте село.

Један од испитаника окарактерисао је село као „утопију, налик Алан Форду“. Такав став по којем село нема перспективу разлог је за напуштање руралних подручја за 18,1% испитаника. Овај податак одражава генерално задовољство животом на селу и веома варира међу испитаницима посматраних општина. Изразито песимистичан став о будућности на селу изразили су испитаници у Ваљеву (30,5%), Бајиној Башти и Љигу (20%), док испитаници у Лозници и Ужицу у најмањој мери деле такав став (графикон 31).

Како би се установило како су испитаници који подржавају напуштање села рангирани факторе према њиховом значају за останак, извршена је корелациона анализа става према напуштању села и процене различитих аспеката живота на

селу. Позитивне и статистичке значајне корелације потврђују значај посматраних сегмената са ставом о напуштању села. Што су више вредности коефицијента, то је фактор препознат као већа предност за останак на селу, односно има већи утицај на имобилност. Добијени коефицијенти корелације на нивоу целог узорка су ниски, што имплицира да на обликовање става о имобилности утиче комплекс међуусловљених и повезаних фактора, а често личне околности. На нивоу целог узорка уочава се да имобилност у највећој мери афектира квалитет животне средине и квалитет хране. Значајни су такође могућност за покретање личног бизниса и за лични развој, а нешто мање темпо живота и могућност запослења. Ниске вредности бележе се код комуналне опремљености, саобраћајне повезаности и друштвених дешавања у селу, што указује на главна ограничења за живот на селу и поставља их као доминантне факторе због којих би напустили село.

Интензитет корелације значајно варира међу ставовима о остајању и одабраним факторима у посматраним општинама, што упућује на постојање различитих образаца имобилности и околности у којима се они формирају. У Бајиној Башти на имобилност доминантно позитивно утиче квалитет хране. Овај сегмент проткан осећајем да је традиција важан фактор останка регистрован је и у Прибоју и Ужицу, али у комбинацији са другим аспектима живота на селу. Уз Лозницу, испитаници ових општина препознају конгломерат фактора који генеришу имобилност на руралном простору (табела 3), указујући тако да рурална подручја нуде широк спектар предности за живот. У овим општинама су делимично повољно оцењене и одлике средине које се односе на саобраћајну повезаност, здравствену заштиту и опремљеност насеља. У Прибоју и Чајетини могућност за покретање личног бизниса препозната је као једна од предности села, док је у Ужицу квалитет животне средине и лепота природе и пејзажа фактор који доминантно детерминише имобилност на руралном простору. У складу са тим, испитаници из Ужица и Љига виде темпо живота и прилике за одмор и рекреацију као предности за останак на селу, указујући тако на мотиве боравка у руралним срединама и обрасце имобилности.

С друге стране, у Ваљевоу је акценат на личном развоју, покретању бизниса и запослења, те се имобилност посматра као елемент економског инкубатора, слично као и у Чајетини која је препознатљива по диманици развоја и улагања у рурални простор.

Табела 3. Значај фактора за остајање на селу и напуштање села

	Цео узорак	Бајина Башта	Ваљево	Лозница	Љиг	Прибој	Ужице	Чајетина
Саобраћајна повезаност	.099*	0.067	-0.075	.329**	-.383*	0.249	.591**	0.1
Здравствена заштита	.122**	-0.052	0.061	.321**	0.063	.374**	.444*	-0.133
Комунална опремљеност	0.08	-0.055	0	.242*	-0.189	0.195	.403*	0.183
Трошкови живота	.118**	0.131	0.056	0.194	-0.07	0.11	.578**	0.052
Квалитет хране	.179**	.338**	0.145	0.003	0.071	0.258	.722**	0.136
Темпо живота	.145**	0.153	0.062	0.109	0.218	0.171	.544**	0.15
Културна дешавања	.111*	-0.065	0.122	0.132	0.134	.292*	0.339	-0.076
Друштвени живот	.108*	-0.061	0.148	0.134	-0.138	0.098	0.296	0.142
Могућност запослења	.148**	0.178	.234**	0.098	-0.105	0.093	0.259	0.151
Могућност покретања бизниса	.157**	0.02	.206*	0.147	-0.124	.298*	0.236	0.335
Лепота природе и пејзажа	.095*	-0.031	0.067	0.162	-0.104	0.03	.635**	-0.119
Квалитет животне средине	.182**	0.194	0.099	.226*	0.036	0.042	.792**	-0.089
Могућност за лични развој	.157**	-0.134	.301**	.209*	0.218	0.205	0.027	0.228
Прилике за одмор и рекреацију	.111*	0.043	0.078	0.033	0.228	-0.074	.546**	0.132
Доступност и квалитет мобилне мреже	.140**	.371**	0.044	0.134	-0.006	0.192	.414*	-0.236

P < 0.05, **P < 0.01 (Извор: Анкета)

Испитаници који не подржавају одлазак са села, идентификовали су факторе који их могу навести да промене одлуку, и представљају највеће изазове за живот на селу. Ограничења су представљена кроз ниске вредности коефицијента корелације. Најважнији изазови са којима се суочава становништво посматраног руралног простора препознати су у домену опремљености места у којем живе јавним услугама и културним садржајима (табела 3). Изведена корелација ставова испитаника и намера указује на то да комунална опремљеност, саобраћајна повезаност и друштвени живот у селу представљају аспекте живота на селу којим су најмање задовољни. Ово су разлози због којих би се у перспективи одлучили да напусте село.

Међу општинама се уочавају разлике у погледу кључних изазова. Мање или више опремљеност простора је један од највећих проблема за живот на руралном простору свих општина. Комунална опремљеност је проблем већине општина, а нарочито села Бајине Баште, Љига и Ваљева. Саобраћајна досупност представља ограничење за останак на селу према мишљењу испитаника Ваљева и Бајине Баште, где неприступачност терена лимитира повезаност са околним местима, док је примарна здравствена заштита препозната као важан изазов у Бајиној Башти, Чајетини, Љигу и Ваљеву. У Чајетини, Љигу и Ваљеву проблем представља слаба покривеност руралног простора Интернет мрежом. Такви ставови испитаника указују на неизоставни сегмент улагања у развој руралних подручја, чиме би се омогућио несметан приступ базичним услугама.

Као један од најлошијих сегмената живота на селу издваја се друштвени живот и културна дешавања у селу у свим општинама (табела 3). Недостатак друштвених догађања истакли су као велики недостатак испитаници Љига, Бајине Баште и Прибоја, док се културна дешавања доживљавају као ограничење за живот на селу у општини Чајетина и Бајина Башта. На овај друштвени аспект живота на селу испитаници гледају различито.

Млади истичу недостатак било каквих догађаја који би их окупили и одговорили њиховим интересовањима, а старији ламентирају над давнашњим поселима и сеоским забавама. Тако, једна од испитаница из Чајетине тужно се присећа

богатог друштвеног живота и наводи: „Кад би само могла поново суботом да засвира хармоника!”

У појединим општинама упитан је економски аспект живота на селу, а тиме и њихов опстанак, на основу ставова испитаника. Могућност запослења је препозната као велики проблем у селектованим насељима Љига и Прибоја, а могућност покретања бизниса је лимитирана у селима Љига и Бајине Баште. Испитаници из Бајине Баште и Ужица сматрају да би напустили село због личног развоја који је на руралном простору веома ограничен, док су значајан фактор за останак на селу и трошкови живота, посебно за испитанике Љига, Ваљева и Чајетине.



ОДАБРАНЕ АФИРМАТИВНЕ ПРИЧЕ О СЕЛУ

Села у Србији се у јавности често посматрају кроз призму депопулације, старења становништва и недостатка развојних перспектива. Ипак, искуства људи који у њима живе откривају и једну другачију слику — простор блискости, сигурности, слободе и квалитетнијег односа према времену, природи и заједници. Кроз личне приче саговорника, овај сегмент доноси афирмативне наративе о селу као месту свакодневног живота, рада, породичних односа и припадања, указујући на вредности које у савременом друштву поново добијају на значају.

Испитаници обухваћени узорком носе са собом различита искуства. Међу њима се крију веома инспиративне животне приче, које делом откривају очекиване позитивне стране живота на селу (природа, пољопривреда), а делом изненађују љубављу, упорношћу и истрајношћу која је уткана у жељу и борбу да опстану и остану на селу. Разговори са испитаницима пружили су увид у свет веома шареноликих мотива који обликују и воде њихове животне стратегије и миграторне обрасце. Вођени намером да поделимо у научном и јавном дискурсу само мали фрагмент ентузијазма верних становника села, креирана је збирка афирмативних прича, где су циљано одабрани испитаници који су добровољно представили своје животне приче. Овде су приказани одабрани примери који репрезентују вредности руралних средина у свакој од анализираних општина и шаљу поруку којом се потенцијално мења наратив о селу и мотивишу други да следе њихове примере.

Теме и мотиви одабраних прича су живописни. Пружају увид у радне навике и намере активних пољопривредника који су свесни колико је тежак живот на селу, али “бити свој на своме” пружа много задовољства, сатисфакције и независности, те се труд исплати. Тако, пољопривредник **Сретен Пајић** из насеља **Голе Главе (Ваљево)**, говори о селу као простору породичног заједништва, рада и слободе. На Сретеновом газдинству заједно живе три генерације, а свакодневни живот проткан је заједничким радом и ослањањем на породичне ресурсе. Снагу заједништва

Кроз разговор се јасно препознаје снажна повезаност са породицом, кућом и имањем, као и уверење да се живот не може посматрати искључиво кроз економску добит. Саговорници истичу да је важније да живи кућа и да живи имање. Живот на селу повезују са већим осећајем сигурности, испуњености и личног смисла, што се види у тврдњи: *Некако сам сигурнија, испуњенија*. Породица производи део сопствене хране, негује старе сорте воћа и поврћа, а кроз удружење „Златне руке“ више од две деценије активно ради на очувању традиционалног кулинарства, старих рецепата и локалног културног наслеђа. На тај начин село се у њиховој причи појављује не само као место становања, већ и као простор очувања идентитета, традиције и међугенерациског заједништва.

Ове вредности прожимају животне приче и у другим локалним срединама. Осећај заједништва и припадности руралном простору у неким искуствима су одлучујући за останак на селу. То сведочи и пример **Александре Јанковић из Мокре Горе (Ужице)**. Њена прича ослања се на чињеницу да Мокра Гора функционише као простор у коме се преплићу локална економија, културни живот, туризам и заједница. Село се не појављује као изолован или пасиван простор, већ као средина у којој локални производи, домаћа радиност и међусобна сарадња добијају посебан значај. Посебно место има културни живот повезан са фестивалом “Кустендорф” и етноселом Мећавник, који Мокру Гору представљају као село са снажним културним идентитетом и јединственом атмосфером, пружајући осећај као да сте у Кану или Паризу. Она истиче да јој заједништво и брига коју деле становници села једни о другима, највише значе:

«*Ми се међусобно дружимо и посећујемо и причамо. Посебна је интеракција између људи. Много је лакше завршити неке ствари, пословне и приватне, када се људи међусобно знају.*»

Истовремено, саговорница наглашава да рурални простор нуди мирнији и непосреднији начин живота у односу на град, уз ближе односе међу људима и мање

свакодневног стреса, указујући на обрасце који у савременим околностима постају све атрактивнији и урбаној популацији. Тај осећај уткан је у млађе генерације. . Њен син намерава да се врати у Мокру Гору да постане машиновођа – *Могу да завршим три факултета, али желим да возим воз*. Локалне специфичности уткане су у његово одрастање, а његова жеља почива на традиционалним вредностима које су се неговале у његовом окружењу и повезаности за заједницу.

Заједништво и снажне социјалне везе мотивишу људе и за повратак на село. Такав је пример **Слободана Ђерића из села Зарубе (Ваљево)**. Слободаново искуство представља пример постепеног и свесног окретања руралном начину живота. Иако је професионално везан за град, након породичних околности одлучује да се трајно настани у селу. Његов живот на селу заснива се на умереној самосталности, раду у башти, узгоју живине и свакодневној међусобној интеракцији са комшијама. За њега је посебно значајан мотив солидарности и заједничког рада у селу, који се огледа у помагању око пољопривредних послова. Иако указује на инфраструктурне проблеме и слаб друштвени живот, његова прича показује да село и даље функционише као простор међусобне подршке, рада и личног избора мирнијег начина живота.

Село само по себи нуди природне вредности, квалитетнију животну средину која у општем тренду загађености, пренатрпаности садржајима, гужви, заузетом распореду и мањку времена у градским срединама, представљају праву оазу здравља и мира. Ове вредности увржене су у бити сеоског живота и људи који живе на руралном простору тешко се привикавају на одсуство зеленила, слободе и мира. У том смислу направљен је преокрет у многим социолошким и руралним истраживањима која прате раст тежње градског становништва за природним вредностима села и повратак селу. Управо се моменат здраве животне средине, природних лепота и мирнијег темпа живота се препознају као водиља у многим прикупљеним причама.

Тако, **породица Поповић из Љига** поред традиционалних вредности наглашава колико им значи мир и непосредни контакта са природом. Они разумеју да савремени живот на селу подразумева и свакодневну повезаност са градом, образовање и професионалну мобилност, али се не одручу руралног начина живота, истичући:

« *Човек је створен да буде што више у контакту са ваздухом, сунцем и водом. Ја једноставно волим ту ширину и волим ту слободу и волим ту природу. Живим на селу и не бих га никада мењао.* »

Деца у породици Поповић су високо образована и запослена у граду, али и даље живе на породичном домаћинству и свакодневно путују на посао, што указује на креирање одрживих и тесних веза између села и града, и нових видова имобилности. Кроз њихову причу село се представља као простор стабилности, припадања и дугорочног животног континуитета, а не као простор заостајања и одустајања.

199

Природне вредности препознају се и у другим локалним срединама, те се често наводе као основни покретач доношења одлуке о останку на селу, упркос свим проблемима са којима се рурално становништво свакодневно суочава. Таква је и прича **Александра Јевтића из Рогачице (Бајина Башта)**, који село описује као простор слободе, природног окружења и различитих животних могућности. Иако указује на проблем смањења броја становника и недостатка социјализације у руралним срединама, истовремено наглашава да живот на селу пружа већу слободу и квалитетнији животни ритам:

« *Даје многе могућности у избору занимања. Даје слободу у животу.* »

Село се у његовој причи појављује као место које омогућава самосталнији и мирнији начин живота, уз снажан осећај простора и личне слободе.

Неговање осећаја према природним вредностима руралних простора вратило је **Милену Филиповић из Ваљева** на село. Милена доживљава село као простор мира, здравијег живота и личне слободе, који у односу на град нуди већу животну сигурност и квалитет свакодневице. Посебно наглашава значај сопствене производње хране, живота у природи и могућности да породици обезбеди „здрав живот“. Иако препознаје проблеме запуштености и недовољне подршке селу, истовремено истиче *да градови живе од села* и да би млади, уколико имају могућност, требало да размотре живот у руралним срединама:

« Препоручујем сваком ко жели да живи мирно, да има опуштену породицу и здрав живот, да иде на село. Прво имате мир. Не бих се вратила никад да живим у град. Ни случајно. »

Кроз њену причу, село се појављује као простор спокојног живота, породичне стабилности, рада и повратка природним животним вредностима.

200

Вечита борба за егзистенцију, упорност и истрајност за одржањем сопствене и сеоске заједнице, осликава животна прича **Милојке и њене породице из Крајчиновића (Прибој)**. Њена прича обојена је низом изазова из које је њихова породица изашла као победник. Од једног инокосног породичног домаћинства, данас Милојка и њен супруг представљају угледно пољопривредно газдинство. Баве се активно сточарством и воћарством, проширили су производњу на прераду млечних и месних производа, али и прераду воћа и припремање здравих производа (сокова, џемова) по традиционалној рецептури. Обновили су стару и изградили нову кућу у којој живе, као и економске објекте од којих привређују. За њих је немогуће замислити живот ван њиховог села:

« Посла има на селу. Ко хоће да ради, има посла. Све што зарадимо, то је од нашег имања. Продајемо наше производе, најмање на пијаци, већ по препоруци, па и до Београда. Све од куће може да се прода. »

Породица Аврамовић истиче и отежавајуће околности под којима је функционисало њихово домаћинство, од лоше инфраструктуре, одсуства подршке локалне самоуправе и сл.



Пут догде је био дуг.

До пре 5-6 година живели смо, а да за нас нико није знао.



Одгајили су три ћерке, које је било потребно свакодневно возити у школу по непроходним сеоским путевима, од изолованог места сакривеног у густим шумовитим брдима прибојске општине, у којем они живе, до школе. Сами или уз помоћ мештана су поправљали пут који опслужује 15 кућа из два села, уз сезонце који повремено бораве због узгајања малине. Ипак, лоша инфраструктура утицала је на то да одустану од малинарства. За њих је немогуће замислити живот ван њиховог села.



Нас је овде задржало своје огњиште.

На селу је боље бити свој газда него у граду слуга.



Истичу породичне вредности и заједништво као велику подршку за останак и привређивање на селу. Деца су им велика подршка, иако живе у граду због школовања. Љубав према селу су пренели на њихо, посебно на најмлађег сина који планира свој живот на породичном имању. Заједништво описују као велику предност, што кроз свакодневну сарадњу са комшијама, то и кроз учлањење у удружење жена које им је донело велику помоћ и предност при обављању пољопривредних послова. Тако, њихова животна прича наставља да живи кроз социјалне везе које су направили, њихову децу и производе у које су уткали своје знање и умеће.

Потенцијални које нуди рурални простор могу бити полазиште за разноврсне предузетничке активности. Ове вредности не само да отварају нове економске могућности становницима села, већ привлаче друге да трајно или

привремено бораве на селу. Такво је искуство **Александре Милутиновић**, управнице музејско-туристичког комплекса „Шарганска осмица“ у **Мокрој Гори (Ужице)**. Њена прича показује на који начин савремени рурални простор може постати место професионалне реализације, личне испуњености и квалитетнијег живота. Иако живи у Ужицу, већ скоро две деценије свакодневно путује у Мокру Гору, коју доживљава као простор коме припада и у коме је пронашла професионални и лични смисао. Посебно истиче да је кроз рад у овој средини упознала *јак* пуно добрих људи и да се временом осетила *као део једне породице*. Социјалне вредности које се негују на селу, брзо опчине све оне који им се отворено приближе. За њу село није простор изолације и заостајања, већ место динамичног рада, блискости са природом и снажне заједнице те истиче да јој је *много драго што је баш тим путем пошла и што је тај пут оабрала*. Александра истиче да је некада лакше остварити се у месту одакле потичеш, јер познавање средине и потенцијала, блискост и прихваћеност од заједнице, велики је подстрек у предузетничким активностима:



Можда је понекад боље бити први у селу него задњи у граду.



Кроз искуство родитељства, додатно наглашава значај руралног простора за децу, истичући да се труди да их *врати природи* и да види колико им тај простор прија. Истовремено, њена прича показује и значај баланса између града и села — док град обезбеђује образовне и културне садржаје, село пружа мир, непосредност и квалитет живота који саговорница препознаје као све важнији, што опет сведочи о успостављању квалитетних веза и неопходног прожимања града и села. Мокра Гора се у њеној причи појављује као пример успешног и развојно оријентисаног села, у чији су развој *сами себе уткали* мештани и људи који су у ту средину дошли да раде и живе. О трајном насељавању у том селу размишља, али за реализацију истог неопходно је створити услове и ускладити породичне обавезе.

Успешно предузетништво није ретко на руралном простору. Најчешће се испитаници опредељују за прераду пољопривредних производа, посебно негујући локално географско порекло или посебне рецептуре производње сира, месних прерађевина, алкохоних пића. Међутим, највећи потенцијал лежи у сеоском туризму, кроз концепт етно-домаћинстава, агро- и еко-туризма, авантурисичког туризма и валоризације свих вредности руралних простора у функцији развоја туризма. Таква је животна прича **Милоша и Драгане Филиповић из Раковице (Чајетине)**, двоје млађих људи који су напустили своје професије у граду да би се преселили на село и започели своје лично путовање кроз мир, тишину, лепоте и вредности које природа пружа и преточили их у туристичку понуду. Милош и Драгана били су већ остварени у свом професионалном свету - бивша фризерка из Ужица и бивши музичар и менаџер културних дешавања из Београда. Њих је спојила љубав према природи:

« Нас је на село довела љубав. Најпре смо се на овај корак одлучили због животних околности, а онда смо заволели овај мир и лепоту. Село ми истински доноси срећу. Када би парови са децом знали шта пропуштају, сигурно би се одлучили да се преселе. »

Реновирали су имање Милошевих предака, настанили се у старој кући, другу адаптирали за потребе развоја туризма и изградили још један објекат за туристичку понуду. Милош и Драгана нуде непоновљив осећај својим гостима. Изградили су дубоко укоренење везе са широм заједницом у којој бораве, а тај осећај припадништва преносе својим гостима и пријатељима као део личног искуства којем се радо враћају. Настојали су да у своје активности интегришу потенцијале средине и заједнице, снажно промовишући природне вредности окружења, организујући авантуристичке излете који почивају на људским и природним потенцијалима заједнице (zip line, парагљдинг, јахање), промовишу кухињу и традиционалне производе краја припремљених по традиционалној рецептури и од локалних производа, организују културне догађаје, иницирају друштвена окупљања и сл. За њих је село нови живот, мир и могућност да се

окренеш сопственим вредностима. Пружа им веру у боље сутра и свим ресурсима се залажу за његову промоцију.

Рурални простор обилује потенцијалнима које треба валоризовати. Неки од испитаника то су препознали доминантно кроз развој аграра. Типичан пример је **Жељко из Криве Реке (Чајетина)** који ради у предузећу Екоаграр. Његова прича представља снажан пример савременог породичног живота на селу, у коме се преплићу пољопривреда, породична организација, рад ван газдинства и останак младих у руралној средини. Након студија и живота у Београду, саговорник се током пандемије враћа у родно село, што описује као једну од *добрих страна* тог периода, јер је добио прилику да се бави послом који воли. Он показује да интензивна пољопривредна производња утемељена на савременим научним знањима и практичним искуствима представља озбиљан генератор развоја руралног простора, интегрушући га у развојне токове и пружајући добру материјалну основу за квалитетан живот у руралним срединама. Кроз његову причу село се не појављује као простор пропадања, већ као функционална и активна заједница у којој млади људи остају, раде и оснивају породице:

Вратио сам се кући да радим то што волим да радим.

«

Има доста младих људи који су остали да се баве пољопривредом.

»

Млади живе, све функционише. Код нас у Кривој Реци нема необрађеног земљишта. Боримо се за сваки ар.

Заједно са супругом, братом и родитељима учествује у раду породичног газдинства које се бави млечним говедарством и прерадом меса, показујући да савремено село подразумева висок степен организације, поделе рада и међугенерациске сарадње. Истовремено, он указује и на важност улоге жена у руралним домаћинствима, које описује као *стуб породице*, али и на уверење да деца која одрастају на селу стичу другачије животне вредности и ближи однос према породици и раду.

Веома је инспиративна прича младих људи који остају на селу. Генератори њихове имобилности најразличитији су мотиви за живот на руралном простору. Њихова искуства најмоћније су средство за афирмисање сеоског живота и креирање наратива у јавном дискурсу којим ће се живот на селу учинити атрактивним и онима који о томе нису размишљали. Такав је пример животна прича **Славише Алексића из села Цикоте (Лозница)**. Његова прича пружа снажан пример повезаности младих људи са селом, породичним наслеђем и локалним идентитетом. Иако припада млађој генерацији, саговорник јасно истиче да га за село везују *љубав према земљи*, иако се не бави активно пољопривредом. За њега је главни мотив за останак на селу традиција, којој је посветио део свог живота истражујући историјске и културне вредности руралног простора на којем је рођен и одрастао. Славиша наглашава:

« Овде су усађене кости мојих дедова који су гинули на Мачковом камену.
То је то нешто што ме задржава. »

205

Заједно са супругом, са којом се венчао у народној ношњи, настоји да очува традицију и локално културно наслеђе, док живот на селу доживљава као природно окружење за породицу и одрастање детета. Посебан део његовог живота представља интересовање за историју, локално наслеђе и сакупљање предмета из периода великих битака у Подрињу. Кроз рад на друштвеним мрежама, снимање старих људи и документовање њихових животних прича, саговорник покушава да сачува сећање на људе, просторе и обичаје који полако нестају:

« Снимам те старе људе, њихове животне приче.
Обилазим стара угашена насеља где је време давно стало, »

каже он, указујући на снажну емоционалну и културну повезаност са завичајем. Његов YouTube и TikTok садржај тако постаје начин очувања локалне историје и руралног идентитета за млађе генерације. Иако препознаје проблеме демографског пражњења села и чињеницу да *девојке неће на село*, саговорник своју

будућност јасно види у руралној средини. Истиче да у селу има лепу природу, чист ваздух и да му, осим већег броја младих породица и деце, мало тога недостаје. Његова перспектива будућности села заснива се управо на очувању породице, сећања и идентитета, повећању наталитета и останку младих људи у руралним срединама. То је његова мисија и допринос животу на селу. Кроз своју животну причу, Славиша доживљава село као простор припадања, породичног континуитета, културног памћења и личног смисла, а не само као место становања или рада.

Још један позитиван пример живота младих на селу представља прича **Данијеле Жунић из Рибашевине (Ужице)**. Данијелина прича представља пример снажне емоционалне и породичне везаности за село, али и сведочи о томе да савремени рурални живот може да подразумева успешну комбинацију образовања, рада у граду и активног живота на породичном имању. Данијела по завршетку факултета није разматрала опцију живота ван Рибашевине. Иако је школовање водило ка Ужицу и Београду, саговорница повратак у село описује као *своју срећу*, наглашавајући да јој градски живот није одговарао због темпа живота и загађености:

« На моју срећу вратила сам се у Рибашевину. Много је лакше у селу. »
Лужничка долина има потенцијале за развој туризма.

Образовала се у домену туризма и има снажну жељу да туристички афирмише своје село и рурално окружење. Саговорница препознаје велики потенцијал за развој руралног туризма кроз валоризацију локалног наслеђа и природних ресурса, указујући да село може бити простор развоја, а не само опадања. Она указује на потенцијале руралног простора за развој туризма, породичних садржаја и локалних иницијатива. Посебно истиче да се у појединим селима развијају садржаји прилагођени породицама са децом, што село чини привлачним туристичким посетиоцима. Кроз примере аутохтоних животињских сорти, старих домаћинстава и локалних прича, село се представља као простор различитости,

непосредности и искуства које град не може да понуди. Посебно истиче значај породичног наслеђа и љубави према селу коју су јој пренели баба и деда, због чега не жели да „запусти“ имање које су генерације стварале. Данијела је одрасла у селу са три сестре, тако да је њено искуство обogaђено снажним женским аспектом руралног живота. Истиче да домаћинство у коме *седам жена живи и ради* представља пример женске одговорности, рада и истрајности у очувању села.

« *Не могу да запустим. Не бих дозволила ни због својих предака, ни због тате. Баба и деда су ме одгајили и пренели љубав према селу, према природи, према животињама. Нас седам жена живимо и радимо у том домаћинству.* »

Истовремено, Данијела препознаје значај удруживања и локалних иницијатива, наводећи као позитиван пример удружења жена у другим селима, што указује на потенцијал јачања локалне заједнице и активнијег учешћа становништва у развоју руралних средина. Тако, њена прича представља афирмативан пример повратка образованих младих у руралну средину и покушаја да се традиција, природа и савремени живот повежу у одрживу целину.

207

Слични примери срећу се на простору свих одабраних општина, указујући на тренд повратка младих у средине из којих потичу. Афирмисањем њивих прича и стварања услова за њихов повратак, расту тенденције повратка селу које евентуално могу подстаћи извесну ревитализацију села. Ово потврђује и искуство **Александра Симића из Мале Реке (Бајина Башта)**. Александар сматра да се повратак младих у село не заснива искључиво на економским факторима, већ и на вредновању квалитета живота, мира и природног окружења:

« *Након завршетка факултета одлучио сам да се вратим поново на село. Бајина Башта је једна од најлепших општина. Прелепа природа. Сматрам да ипак живот на селу, живот у мирној средини и природи, има своје предности.* »

Међутим, он препознаје проблем одласка младих и недостатка пословних прилика, али истовремено наглашава предности живота у руралној средини.

Село се у његовој причи појављује као простор квалитетнијег живота, припадања и дугорочног животног избора.

Причу пуну изазова живота у сеоској средини, али обележену вољом за останком вођену љубављу према вредностима руралне средине, поделила је из **Марија Бабић из Кратова (Прибој)**. Маријино искуство представља снажан пример повратка младе породице из Београда у руралну средину, пре свега из економских, али и животних разлога. Након периода живота у престоници, где су, како наводи, *радили да плате стан и дажбине*, породица доноси одлуку да се врати на село и живот организује око породице, пољопривреде и сопствене производње хране. Данас живе са четворо деце, баве се пластеничком производњом, малинарством и сточарством, и наглашава да су у селу успели да остваре већу економску стабилност него у граду.

Иако препознаје проблем одласка младих и недостатак инфраструктуре и јавног превоза, саговорница јасно истиче да она и супруг планирају да остану у селу и наставе да улажу у домаћинство и производњу. Она доживљава село кроз очувану породичну и пољопривредну функцију. Истиче како, упркос проблемима са путевима и недовољним улагањима, мештани имају снажан осећај припадности и жељу да се услови живота у селу унапреде:

«*Ми смо овде најбројнији што се тиче деце и стоке и народа.*»
«*Село има потенцијал и људе, али нема довољно системске подршке*»

Посебно је значајан њен однос према селу као простору сигурности, породичног живота и самосталности. Иако описује свакодневицу као веома захтевну, истиче да је *све ствар добре организације* и да живот на селу гради осећај припадности. Истиче снажан мотив заједништва и комшијског дружења, посебно током зиме, када се људи више окупљају и проводе време заједно. Тако, кроз Маријину причу село се појављује као простор рада, породичне стабилности, здравијег живота и економске одрживости, а не као простор без перспективе.

ЗАКЉУЧАК

Савремени рурални процеси у Србији указују на неопходност сагледавања и разумевања изван доминантног наратива о селу, као простору депопулације, одлазака и друштвене маргинализације. Иако су миграције, старење становништва и демографско пражњење руралног простора и даље један од најзначајнијих развојних изазова Србије, резултати истраживања показују да рурални простор није могуће разумети само кроз перспективу одласка и трајног напуштања. Напротив, једнако је важно разумети и зашто људи остају, како обликују свакодневни живот на руралном простору, које вредности повезују са селом и на који начин доживљавају сопствену будућност у тим просторима. Управо у томе лежи кључни научни и друштвени значај концепта имобилности.

Истраживање је показало да имобилност на руралном простору Србије не представља једнозначну и пасивну категорију, већ сложен, динамичан и вишеслојан процес који је условљен интеракцијом личних, породичних, економских, просторних и културних фактора. Остајање на селу није нужно последица недостатка могућности, већ често представља свесну и добровољну животну одлуку. У том смислу, резултати ове студије потврђују да се савремена рурална имобилност мора посматрати као равноправна аналитичка категорија у оквиру миграционих студија, а не само као резидуал мобилности или последица ограничења. Истовремено, истраживање имплицира на закључак да су облици имобилности у Србији изразито хетерогени и да укључују различите категорије становништва – староседеоце, транзиционе и новоприселице досељенике, повратнике, као и сезонске становнике, чији су мотиви, животне стратегије и односи према месту веома разноврсни.

Посебан значај истраживања огледа се у чињеници да је концепт имобилности у домаћој научној пракси до сада био недовољно присутан, нарочито у области руралне географије, географије становништва и просторног планирања. На тај начин, ова монографска студија представља један од првих покушаја да се феномен остајања на руралном простору Србије систематски концептуализује и

емпиријски анализира. Увођењем аналитичке перспективе имобилности, отвара се простор за ново разумевање односа између човека и руралног простора, као и за преиспитивање укоренењих претпоставки о селу као простору без перспективе.

Резултати истраживања указују да су квалитет животне средине, мирнији начин живота, породичне и социјалне везе, осећај припадности месту и заједници, сигурност и блискост са природом, међу најзначајнијим факторима који подстичу останак у руралним срединама. Посебно је важно што су многи испитаници село препознали као простор квалитетнијег и смисленијег живота, у којем се вреднују међуљудски односи, блискост заједнице и непосреднији контакт са природним окружењем. Истовремено, истраживање је указало и на бројна ограничења са којима се рурално становништво суочава – недовољне могућности запошљавања, слаб развој услуга, ограничен културни и друштвени живот, инфраструктурне недостатке и смањене прилике за професионални развој младих. Управо ова амбивалентност руралног простора, између квалитета живота и структурних ограничења, представља један од кључних налаза истраживања.

Посебну вредност монографији дају наративи прикупљени кроз анкетно истраживање, интервјуе и директну комуникацију са становништвом. Управо су личне приче испитаника омогућиле дубље разумевање начина на који људи доживљавају останак, припадност и свакодневицу у руралним срединама. У тим наративима село се не појављује искључиво као простор недостатка, већ и као простор идентитета, емоционалне укоренености, породичног континуитета, мира, слободе и могућности за другачији животни ритам. Истовремено, кроз изјаве испитаника препознате су и фрустрације повезане са осећајем запостављености, недовољне институционалне подршке и страха од даљег пражњења села. Управо због тога, наративи добијени у истраживању представљају значајан допринос разумевању руралне стварности „изнутра“, односно из перспективе самих становника, што овом истраживању даје посебну аналитичку и друштвену вредност.

Такође, истраживање је показало да рурална имобилност није супротност мобилности, већ део ширег континуума и/мобилности. Многи испитаници истовремено остају везани за село, али одржавају различите облике дневне, сезонске или виртуелне мобилности. На тај начин, савремени рурални простор све више постаје простор флуидних животних стратегија, у којима се стабилност места становања преплиће са мобилношћу у свакодневном животу, раду и друштвеним односима.

Резултати ове монографске студије указују и на потребу креирања новог, афирмативнијег и реалистичнијег наратива о селу у Србији. То не подразумева романтизацију руралног живота нити занемаривање структурних проблема, већ препознавање потенцијала, локалних вредности и животних стратегија становништва које остаје. Управо становништво које остаје на селу представља један од најзначајнијих ресурса руралних подручја, јер чува локални идентитет, друштвене и породичне односе, локалну културу, природне вредности и свакодневну функционалност заједнице. У том смислу, јасно се намеће закључак да одрживост руралног простора Србије не зависи искључиво од демографских показатеља, већ и од способности друштва да препозна значај локалних заједница, квалитета живота и потреба становништва које у тим просторима живи. Разумевање имобилности отвара могућност за креирање осетљивијих и ефикаснијих политика руралног развоја, заснованих на реалним потребама и искуствима локалног становништва. Због тога ово истраживање не представља само научни допринос проучавању руралних процеса у Србији, већ и позив на преиспитивање начина на који разумемо село и његов развој, као и сам концепт останка / имобилности у савременом животу.



SUMMARY

This research presents the results of the RurSITU project (*STAY or LEAVE – spotlight on migration intentions in the rural areas*), focused on understanding the motivations, intentions, and everyday experiences of people living in rural areas of Serbia. Unlike dominant demographic and migration studies that primarily examine rural outmigration, depopulation, and demographic shrinkage, this research shifts the analytical focus toward immobility — the intention and ability of individuals to remain in rural areas. The study approaches staying not merely as a consequence of limited opportunities, but increasingly as an active, conscious, and context-dependent life strategy. The research was conducted in seven municipalities within the Šumadija and Western Serbia Region: Bajina Bašta, Valjevo, Loznica, Ljig, Priboj, Užice, and Čajetina. The empirical framework was based on a survey conducted in selected 111 rural settlements, combining quantitative and qualitative research methods, participatory approaches, interviews, and citizen science principles. Local residents were not treated solely as respondents, but also as active contributors to the research process through the sharing of experiences, local narratives, and examples of good practice. The theoretical framework of the research is grounded in contemporary rural and immobility studies, particularly the aspiration–ability framework and the concept of voluntary immobility. The study critically examines traditional narratives that portray rural stayers as “left behind,” “trapped,” or socially marginalized populations. Instead, the findings demonstrate that rural immobility is a heterogeneous phenomenon shaped by life-course dynamics, socio-economic conditions, family relations, professional opportunities, place attachment, environmental quality, and personal values. Staying in rural areas emerges as a multidimensional process that may reflect emotional attachment, lifestyle preferences, social rootedness, or strategic adaptation to contemporary socio-economic conditions.

The study identifies several distinct types of rural immobility, including lifetime stayers, life-stage stayers, newcomers, returners, and occasional stayers. These categories reveal that rural populations are far from homogeneous and that different

forms of staying are influenced by different motivations, capacities, and spatial practices. The research further emphasizes that mobility and immobility should not be understood as binary opposites, but rather as interconnected and fluid processes positioned along a broader continuum of im/mobility. Special attention is dedicated to the quality of life in rural areas and the perception of local communities by the population itself. The findings indicate that respondents highly value environmental quality, peace, safety, social cohesion, family ties, and place attachment, as important advantages of living in rural areas. At the same time, significant challenges remain visible, particularly regarding employment opportunities, access to services, infrastructure, cultural activities, and opportunities for personal and professional development. The study pointed out that perceptions of life in rural areas differ considerably among municipalities and among different categories of respondents, reflecting the spatial heterogeneity of rural areas in Serbia.

In addition to demographic and socio-economic dimensions, the study explores the role of agriculture, rural tourism, digital connectivity, social life, migration habits and intentions in shaping rural sustainability and immobility patterns. Particular emphasis is placed on the importance of creating affirmative rural narratives and recognizing examples of successful rural lifestyles and local initiatives. By documenting affirmative stories and examples of good practices, the research contributes to challenging stereotypical and exclusively negative representations of rural areas in public discourse and requires rethinking of rural narrative.

The results contribute to the broader fields of rural and migration studies, population geography, and spatial planning. At the national level, the study represents one of the first comprehensive attempts to conceptualize and empirically investigate rural immobility in Serbia. Beyond its scientific contribution, the study also provides a basis for evidence-based policymaking aimed at strengthening rural resilience, improving quality of life, and supporting sustainable rural development. Ultimately, the study argues that understanding why people stay may be equally important as understanding why they leave, particularly in the context of contemporary demographic and social transformations affecting rural areas in Serbia.

ЛИТЕРАТУРА

- Adeel, M., & Yeh, A. G. O. (2018). Gendered immobility: influence of social roles and local context on mobility decisions in Pakistan. *Transportation Planning and Technology* 41(6), 660–678. <https://doi.org/10.1080/03081060.2018.1488932>
- Agarwal, S., Rahman, S., & Errington, A. (2009). Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas. *Journal of Rural Studies* 25(3), 309–321.
- Allerton, C. (2019). Stuck in the short term: immobility and temporalities of care among Florenese migrants in Sabah, Malaysia. *Ethnos* 85(2), 208–223. <https://doi.org/10.1080/00141844.2018.1543338>
- Antevski, M., Petrović, P., & Vesić, D. (2012). Development perspectives in agriculture and rural areas in Serbia in the EU integration process. *Economic of Agriculture* 59(2), 243–251. Retrieved from <https://www.ea.bg.ac.rs/index.php/EA/article/view/583>
- Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal* 52(165), 283–296. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00259>
- Asayesh, O. & Kazemipur, A. (2024). Homo emigraturus vs. Anti emigraturus: the rise of involuntary immobility in Iran and its consequences. *Journal of Ethnic Migration Studies* 50(4), 970–993. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2223770>
- Aslany, M., Carling, J., Mjelva, M. B., & Sommerfelt, T. (2021). Systematic review of determinants of migration aspirations. *Changes* 1, 18. <https://www.prio.org/publications/12613>
- Astonish, M. (2010). Meanings of place and aspects of the self: An interdisciplinary and empirical account. *GeoJournal* 75(1), 119–132. <https://doi.org/10.1007/s10708-009-9290-9>
- Ayeb-Karlsson, S., Kniveton, D., & Cannon, T. (2020). Trapped in the prison of the mind: Notions of climate-induced (im) mobility decision-making and wellbeing from an urban informal settlement in Bangladesh. *Palgrave Communications* 6(1), 1-15. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0443-2>
- Babović, S., Lović Obradović, S. & Prigunova, I. (2016). Depopulation of Villages in Southeastern Serbia as Hindrance to Economic Development. *Journal of Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 66(1), 61–74. <https://doi.org/10.2298/IJGI1601061B>
- Barcus, H., & Brunn, S. (2009). Towards a typology of mobility and place attachment in rural America. *Journal of Appalachian Studies* 15(1/2), 26–48. <https://www.jstor.org/stable/41446817>
-

-
- Barcus, H., & Halfacree, K. (2018). *An introduction to population geographies: Lives across space*. Abingdon: Routledge.
- Barcus, H., & Shugatai, A. (2018). Immobile populations as anchors of rural ethnic identity: Contemporary Kazakh narratives of place and migration in Mongolia. *Population, Space and Place* 24(4), e2148. <https://doi.org/10.1002/psp.2148>
- Benson, M., & O'Reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: A critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, 57(4), 608–625.
- Berlinschi, R., & Harutyunyan, A. (2019). Do Migrants Think Differently? Evidence from Eastern European and Post-Soviet States. *International Migration Review* 53(3), 831-868. doi:10.1177/0197918318777745
- Бјељац, Ж. (2006). Туристичке манифестације у недовољно развијеним просторима Србије. *Гласник Српског Географског Друштва* 86(1), 245-256.
- Бјељац, Ж., & Ђурчић, Н. (2007). Туристичке манифестације на простору Западног Поморавља. *Гласник Српског Географског Друштва* 58(2), 228-240.
- Бјељац, Ж., & Терзић, А. (2015). Вуков сабор као елемент нематеријалне културне баштине у туристичкој понуди Србије. *Етноантрополошки проблеми* 10(2), 507-519. doi.org/10.21301/EAP.v10i2.11
- Бјељац, Ж., Терзић, А., Бранков, Ј., Јовановић, А., & Петровић, Д.М. (2017). *Туризам Србије. Географија Србије. Посебно издање 91*, Београд: Географски Институт „Јован Цвијић“ САНУ, 752-809.
- Bloch, N. (2020). Beyond a sedentary Other and a mobile tourist: Transgressing mobility categories in the informal tourism sector in India, *Critique of Anthropology* 40(2), 218-237.
- Bogdanov, N. (2007). *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*. Beograd: UNDP, Poljoprivredni fakultet.
- Bogdanov, N., & Babović, M. (2014). *Socijalna dimenzija ruralnog razvoja u Srbiji*. Beograd: UNDP.
- Богданов, Н., & Бабовић, (2014). *Радна снага и активности пољопривредних газдинстава*. Београд: Републички завод за статистику.
- Bijker, R. A., & Haartsen, T. (2012). More than counterurbanisation: migration to popular and less-popular rural areas in the Netherlands. *Population, Space and Place* 18(5), 643–657.
- Brankov, J., Bjeljac, Ž., & Popović, B.I. (2009). Haymaking on Rajac Mt. – Tourist Event Analysis according to gender and age structure. *Journal of Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA* 59(1), 75–92.
-

-
- Brown, R. B. (1993). Rural-community satisfaction and attachment in mass consumer society. *Rural Sociology* 58(3), 387–403. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1993.tb00501.x>
- Burholt, V., & Sardani, A. (2018). The impact of residential immobility and population turnover on the support networks of older people living in rural areas: Evidence from CFAS Wales. *Population, Space and Place* 24(4), e2132. <https://doi.org/10.1002/psp.2132>
- van Dijk, J. (2020). *The Digital Divide*. Polity Press.
- van Deursen, A., & van Dijk, J. (2014). The digital divide shifts to differences in usage. *New Media & Society* 16(3), 507–526.
- Vanden Haute, L., Scheerens, Ch. & Ruysen, I. (2025). Involuntary immobility and well-being: a scoping review of existing literature and future research directions. *Globalization and Health* 21(35). <https://doi.org/10.1186/s12992-025-01116-5>
- van der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Madsen, T., Roest, K., Sevilla-Guzman, E., & Ventura, F. (2000). Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis* 40(4), 391–408.
- Veenhoven, R. (2000). *The four qualities of life: Ordering concepts and measures of the good life*. *Journal of Happiness Studies* 1(1), 1–39.
- Velthuis, S., Royer, J., Le Petit-Guerin, M., Cauchi-Duval, N., Franklin, R., Leibert, T., MacKinnon, D., & Pike, A. (2023). *Locating 'left-behindness' in the EU15: a regional typology*. Beyond Left Behind Places, Project Working Paper 03/23. Centre for Urban and Regional Development Studies (CURDS), Newcastle University, UK.
- Dao, T.H., Docquier, F., Parsons, C., & Peri, G. (2018). Migration and development: Dissecting the anatomy of the mobility transition. *Journal of Development Economics* 138, 88-101. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2017.12.003>
- Debray, A., Ruysen, I. & Schewel, K. (2022). *Voluntary Immobility: A Global Analysis of Staying Preferences*. Working Papers No. 176. University of Oxford, International Migration Institute (IMI). <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.20381.18409>
- de Groot, C., Mulder, C., & Manting, D. (2011). Life events and the gap between intention to move and actual mobility. *Environment and Planning A* 43(1), 48–66. <https://doi.org/10.1068/a4318>
- Денда, С. (2014). Модел конкурентности општине Чајетина као туристичке дестинације. *Менаџмент у хотелијерству и туризму* 2(2), 95-104.
- Денда, С. (2022). *Утицај туризма на ставове становништва о квалитету живота на Златибору*. Докторска дисертација, Универзитет у Београду Географски факултет.
-

-
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research* 40(1–2), 189–216.
- Dijkstra, L., Poelman, H., & Rodríguez-Pose, A. (2020). The geography of EU discontent. *Regional Studies*, 54(6), 737–753. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1654603>
- Дробњаковић, М. (2019). *Развојна улога руралних насеља централне Србије*. Посебно издање 95. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Drobnjaković, M., & Panić, M. (2024). Introduction of the Approach for Reviving the Sub-Municipal Level as a Spatial Aspect of Decentralization in Serbia. *Land* 13(6), 752; <https://doi.org/10.3390/land13060752>
- Drobnjaković, M. & Steinführer, A. (2024). Re-thinking rurality: Towards a new research approach and rural-urban spatial gradient establishment in Serbia. *Applied Geography* 163, 103195. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023.103195>
- Дробњаковић, М. & Кокотовић Каназир, В. (2025). *Србија између села и града - насеља и њихова структурна обележја*. Београд: Републички завод за статистику.
- Drobnjaković, M., Panić, M., Kokotović Kanazir, V., Bjeljac, Ž., & Radovanović, M. (2026). Stay or leave - understanding rural (im)mobility in Serbia. *Journal of Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*. <https://doi.org/10.2298/IJGI251223010D>
- Dustmann, C., & Okatenko, A. (2014). Out-migration, wealth constraints, and the quality of local amenities. *Journal of Development Economics* 110, 52-63. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jdeveco.2014.05.008>
- Đerčan, B., Bubalo Živković, M., Gatarić, D., Lukić, T., Dragin, A., Kalenjuk Pivarski, B., Lutovac, M., Kuzman, B., Puškarić, A., Banjac, M., Grubor, B., & Simović, O. (2022). Experienced Well-Being in the Rural Areas of the Srem Region (Serbia): Perceptions of the Local Community. *Sustainability* 14(1), 248. <https://doi.org/10.3390/su14010248>
- Elder, G.H. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly* 57(1), 4-15. <https://doi.org/10.2307/2786971>
- Elder, G., Johnson, M., & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. In J. Mortimer, & M. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course* (pp. 3–19). New York: Plenum.
- Erickson, L., Sanders, S., & Cope, M. (2018). Lifetime stayers in urban, rural, and highly rural communities in Montana. *Population, Space and Place* 24(4), e2133. <https://doi.org/10.1002/psp.2133>
-

-
- European Commission (2024). *The long-term vision for the EU's rural areas: Key achievements and ways forward*. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development.
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=comnat:COM_2024_0450_FIN
- Gallent N, Mace A, & Tewdwr-Jones M. (2004). Second homes. A new framework for policy. *The Town Planning Review* 75(3), 287–308. <https://doi.org/10.3828/tpr.75.3.3>
- Gaibazzi, P. (2010). *Migration, soninke young men and the dynamics of staying behind, the Gambia*. PhD dissertation. University of Milano-Bicocca. <https://boa.unimib.it/handle/10281/10931>
- Gieling, J., Vermeij, L., & Haartsen, T. (2017). Beyond the local-newcomer divide: Village attachment in the era of mobilities. *Journal of Rural Studies* 55, 237-247.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.08.015>
- Gruber, E. (2021). Staying and immobility: new concepts in population geography? A literature review. *Geographica Helvetica* 76, 275–284, <https://doi.org/10.5194/gh-76-275-2021>
- Gustafson, P. (2006). Place attachment and mobility. In McIntyre, N., Williams, D., & McHugh, K. (Eds.), *Multiple dwelling and tourism: Negotiating place, home and identity* (pp. 17–31). CABI, Wallingford.
- Илић, Ј. (1989). Територијална распрострањеност и обим депопулационог процеса у Југославији. *Географски годишњак* 25, 79-92. Српско географско друштво - подружница Крагујевац.
- Jónsson, G. (2011). Non-migrant, Sedentary, Immobile, Or 'Left Behind'? Reflections on the Absence of Migration. Working Papers 39. Oxford: International Migration Institute.
<https://oms-www.files.svdcn.com/production/downloads/academic/wp-11-39-non-migrant-sedentary-immobile-or-left-behind.pdf>
- Jovanović, T. (2021). Forced (Im)Mobilities En Route: 'Justified' Violence of the Border Regime in Balkans. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 69(2), 433–455
<https://doi.org/10.2298/GEI2102433J>
- Kalemba, S. V., Bernard, A., Charles-Edwards, E., & Corcoran, J. (2020). Decline in internal migration levels in Australia: Compositional or behavioural effect? *Population, Space and Place* 27(7), e2341, <https://doi.org/10.1002/psp.2341>
- Kang, N. & Kwak, N. (2003). A Multilevel Approach to Civic Participation: Individual Length of Residence, Neighborhood Residential Stability, and Their Interactive Effects With Media Use. *Communication Research* 30(1), 80–106. <https://doi.org/10.1177/0093650202239028>
-

-
- Kasarda, J. D., & Janowitz, M. (1974). Community attachment in mass society. *American Sociological Review*, 39, 328-39. <https://doi.org/10.2307/2094293>
- Kemeny, T., & Storper, M. (2020). *Superstar cities and left-behind places: Disruptive innovation, labor demand, and interregional inequality*. In LSE Working Paper, London School of Economics (pp. 1–39). International Inequalities Institute, London School of Economics and Political Science.
- King, R., & Skeldon, R. (2010). Mind the Gap!' Integrating Approaches to Internal and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36(10), 1619-1646. doi:10.1080/1369183x.2010.489380
- Kley, S., & Mulder, C. (2010). Considering, planning, and realizing migration in early adulthood. The influence of life-course events and perceived opportunities on leaving the city in Germany. *Journal of Housing and the Built Environment* 25(1), 73–94. <https://doi.org/10.1007/s10901-009-9167-8>
- Kokotović Kanazir, V., Panić, M., & Drobnjaković, M. (2024). What is our demographic reality? The first results of the 2022 Census in Serbia. *Geographic Reviews* 56-57, 65-78. <https://doi.org/10.37658/GR2456-57065kk>
- Kokotović Kanazir, V., Panić, M., & Drobnjaković, M. (2024a). What is our demographic reality? The first results of the 2022 Census in Serbia. *Geographic Reviews* 56-57, 65-78. <https://doi.org/10.37658/GR2456-57065kk>
- Kokotović Kanazir, V., Panić, M., & Drobnjaković, M. (2024b). Value of people - human capital in Serbia through the prism of educational attainment of young population. *Stanovništvo*, 62(S1), S105–S129. <https://doi.org/10.59954/stnv.625>
- Kuhmonen, T., Kuhmonen, I., & Luoto, L. (2016). How do rural areas profile in the futures dreams by the Finnish youth? *Journal of Rural Studies* 44, 89–100. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.01.010>
- Kumar, S., Sanjeev Kumar S, & Kumar, A. (2024). Rural Tourism Transformative Journeys into the Heart of the Rural Heritage. *Pharos International Journal of Tourism and Hospitality* 3(2), 1-12.
- Lagqver, M. (2013). 'I would much rather be still here and travel in time': the intertwinedness of mobility and stillness in cottage living', *Fennia* 191(2), 92-105.
- Lee, Y., & Lee, S. J. (2019). Analysis of the Influence of Social Relations on Migration Intention: Focusing on Local Social Capital and Subjective Socioeconomic Status. *International Journal of Community Well-Being*, 2(3), 193-211. doi:10.1007/s42413-019-00035-9
-

-
- Lewicka, M. (2011). Place Attachment: How Far Have We Come in the Last 40 Years? *Journal of Environmental Psychology* 31(3):207-230. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001>
- Looker, D., & Naylor, T. (2009). 'At risk' of being rural? The experience of rural youth in a risk society. *Journal of Rural and Community Development* 4(2), 39–64. Retrieved from <https://journals.brandonu.ca/jrcd/article/view/274/70>
- Lowe, Ph., Ward, N. (2007). Sustainable rural economies: some lessons from the English experience. *Sustainable development* 15(5), 307–317.
- Maleszyk, P., & Kędra, A. (2020). Intention to move and residential satisfaction: evidence from Poland. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy* 15(2), 341-360. <https://doi.org/10.24136/eq.2020.016>
- Manić, E. (2018). *Održivi ruralni turizam kao faktor razvoja ruralnih područja: primer Srbije*. Ekonomski fakultet, Beograd.
- Manić, E., Popović, S., & Molnar, D. (2012). Regional disparities and regional development: The case of Serbia, *Економика пољопривреде* 59(2), 279-292.
- Маринковић, И. (2025). Популациона динамика у Републици Србији у међупописном периоду 2011-2022. У Никитовић В. (Ур.), *Становништво Србије - динамика и структуре* (стр. 11-26). Београд: Републички завод за статистику.
- Martin, R., Gardiner, B., Pike, A., Sunley, P., & Tyler, P. (2021). *Levelling up Left Behind Places : The Scale and Nature of the Economic and Policy Challenge*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032244341>
- Marsden, T. (1998). *New rural territories: Regulating the differentiated rural spaces*. *Journal of Rural Studies* 14(1), 107–117.
- Massey D. (2005). *For Space*. Routledge: London.
- Massam, B. H. (2002). *Quality of life: Public planning and private living*. *Progress in Planning*, 58(3), 141–227.
- Mata-Codesal, D. (2015). Ways of Staying Put in Ecuador: Social and Embodied Experiences of Mobility-Immobility Interactions. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41, 2274–2290. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1053850>
- Mata-Codesal, D. (2018). Is it simpler to leave or to stay put? Desired immobility in a Mexican village. *Population, Space and Place* 24(4), e2127. <https://doi.org/10.1002/psp.2127>
-

-
- Mellander, C., Florida, R., & Stolarick, K. (2011). Here to stay - the effects of community satisfaction on the decision to stay. *Spatial Economic Analysis* 6(1), 5–24. <https://doi.org/10.1080/17421772.2010.540031>
- Migali, S., & Scipioni, M. (2019). Who's About to Leave? A Global Survey of Aspirations and Intentions to Migrate. *International Migration* 57(5), 181-200. doi:10.1111/imig.12617
- Milbourne, P., & Kitchen, L. (2014). Rural mobilities: Connecting movement and fixity in rural places, *Journal of Rural Studies* 34, 326–336. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.004>.
- Millington, J. (2000). Migration and age: the effect of age on sensitivity to migration stimuli. *Regional Studies* 34(6), 521–33. DOI: 10.1080/00343400050085648
- Мисаиловић, И. (2015). *Кремна*, Београд: Службени гласник.
- Митровић, М. (2015). *Села у Србији. Промене структуре и проблеми одрживог развоја*. Београд: Републички завод за статистику.
- Mišetić, A. (2006). Концепт povezanosti sa mjestom i sekundarno stanovanje, *Društvena Istraživanja Zagreb* 15(1-2) (81-82), 27-42.
- Mulder, C. (2018). Putting family centre stage: Ties to nonresident family, internal migration, and immobility. *Demographic Research* 39, 1179. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.39.43>.
- Murdoch, J. (2000). Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies* 16, 407–419.
- Murray, M. (2008). Planning Trough Dialogue for Rural Development: The European Citizens' Panel Initiative. *Planning, Practice & Research* 23(2), 265–279.
- Muti, Ö. (ed) (2023). *Population diversity and social cohesion: What works at the local level?* Policy Brief No. 40, Berlin: Max Planck Society/Population Europe. https://population-europe.eu/files/documents/pb_no.40_eng_population-diversity_web_16.08.pdf
- Ni Laoire, C. (2001). A matter of life and death? Men, masculinities and staying 'behind' in rural Ireland. *Sociologia Ruralis* 41(2), 220–236. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00179>
- Никитовић, В., Предојевић-Деспић, Ј., & Маринковић, И. (2015). *Мигрантско становништво*. У: Никитовић, В. (Ур.), *Популација србије почетком 21. века*, 98-127. Београд: Републички завод за статистику. publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20154006.pdf
- Ortiga, Y. Y., & Macabasag, R. L. A. (2021). Understanding International Immobility through Internal Migration: “Left behind” Nurses in the Philippines. *International Migration Review*, 55(2), 460-481. <https://doi.org/10.1177/0197918320952042>
-

-
- Otrachshenko, V., & Popova, O. (2014). Life (dis)satisfaction and the intention to migrate: Evidence from Central and Eastern Europe. *Journal of Socio-Economics* 48, 40-49. doi:10.1016/j.socec.2013.09.008
- Panić, M., Drobniaković, M., Stanojević, G., Kokotović Kanazir, V., & Doljak, D. (2022). Nighttime lights – Innovative approach for identification of temporal and spatial changes in population distribution. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA* 72(1), 51–66. doi.org/10.2298/IJGI2201051P
- Paquette, S., & Domon, G. (2003). Changing ruralities, changing landscapes: exploring social recomposition using a multi-scale approach. *Journal of Rural Studies* 19, 425–444.
- Pelican, M. (2013). International Migration: Virtue or Vice? Perspectives from Cameroon. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(2), 237–258. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.723256>.
- Penev, G. & Predojević-Despić, J. (2012). Prostorni aspekti emigracije iz Srbije. Tri 'vruće' emigracione zone. *Stanovništvo* 50(2), 35–64. <https://doi.org/10.2298/STNV1202035P>
- Pike, A., Béal, V., Cauchi-Duval, N., Franklin, R., Kinossian, N., Lang, T., Leibert, T., MacKinnon, D., Rousseau, M., Royer, J., Servillo, L., Tomaney, J., & Velthuis, S. (2023). 'Left behind places': a geographical etymology. *Regional Studies* 1–13. <https://doi.org/10.1080/00343404.2023.2167972>
- Preece, J. (2018). Immobility and insecure labour markets: An active response to precarious employment. *Urban Studies* 55(8), 1783–1799. <https://doi.org/10.1177/0042098017736258>
- Програм развоја туризма туристичке регије Западна Србија (2020). Туристичка организација Регије Западна Србија.
- Просторни план Републике Србије од 2021 до 2035. године (2021). Општа оцена стања развоја туризма, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд.
- Quinn B. 2004. Dwelling through multiple places: a case study of second home ownership in Ireland. In Hall C, Müller D. (Eds), *Tourism, Mobility and Second Homes* (pp. 113–129). Channel View Publications: Clevedon.
- Radovanović, S. (1999). Demografski razvitak seoskog stanovništva i neki problemi njegove revitalizacije. *Stanovništvo* 1–4, 9–25.
- Rogers, A., & Castro, L. J. (1981). *Model migration schedules*. Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA).
-

-
- Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), 189–209. <https://doi.org/10.1093/CJRES/RSX024>
- Rose, G. (1995). Place and identity: A Sense of Place. In D. Massey, & P. Jess (Eds.), *A place in the world? Places, cultures and globalization* (pp. 87–132). Oxford: The Open University.
- Salemink, K., Strijker, D., & Bosworth, G. (2017). Rural development in the digital age: A systematic literature review on unequal ICT availability, adoption, and use in rural areas. *Journal of Rural Studies* 54, 360–371.
- Savage, M. (2010). The politics of elective belonging. Housing, *Theory and Society*, 27(2), 115–161.
- Sengupta, M. (2025). Environmental immobility: A systematic review of empirical research. *Ambio* 54, 1729–1756. <https://doi.org/10.1007/s13280-025-02195-9>
- Stamenković, S., & Bačević, M. (1992). *Geografija naselja*. Beograd: Univerzitet u Beogradu Geografski fakultet.
- Станковић, М. С. (1990). Туризам у Југославији. Београд: Туристичка штампа. 174–193. <https://www.jstor.org/stable/40111966>
- Straughan, E., Bissell, D., & Gorman-Murray, A. (2020). The politics of stuckness: Waiting lives in mobile worlds. *Environmental Planning C* 38, 636–655. <https://doi.org/10.1177/2399654419900189>
- Sofranko, A. J., & Fliegel, F. C. (1980). Rural growth and urban newcomers. *Journal of the Community Development Society* 11(2), 53–68. <https://doi.org/10.1080/15575330.1980.9987115>
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2023a). Comparative overview of the population in 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011. and 2022, database.
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2023b). Migrations. Book 7, 2022 Census of Population, Households and Dwellings.
- Stockdale, A. (2016). Contemporary and 'messy' rural in-migration processes: Comparing counterurban and lateral rural migration. *Population, Space and Place* 22(6), 599–616.
- Stockdale, A., & Catney, G. (2012). A Life Course Perspective on Urban–Rural Migration: the Importance of the Local Context. *Population, Space and Place* 20, 83–98. <https://doi.org/10.1002/psp.1758>
- Stockdale A, & Haartsen T. (2018). Editorial introduction: Putting rural stayers in the spotlight. *Population, Space and Place* 24(4), e2124. <https://doi.org/10.1002/psp.2124>
- Sheller, M., & Urry, J. (2006). The new mobility paradigm. *Environment and Planning A*, 38(2), 207–226. <https://doi.org/10.1068/a37268>
-

-
- Shucksmith M. (1983). Second homes – a framework for policy. *The Town Planning Review* 54(2), 174-193.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology* 30(1), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>
- Schewel, K. (2015). *Understanding the aspiration to stay: A case study of young adults in Senegal*. International Migration Institute (IMI) Working Paper Series. <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:6b94a8a2-e80c-43f4-9338-92b641753215/files/s1g05fc202>
- Schewel, K. (2020). Understanding Immobility: Moving Beyond the Mobility Bias in Migration Studies. *International Migration Review* 54(2), 328-355. <https://doi.org/10.1177/0197918319831952>
- Tabor, A. S., Milfont, T. L., & Ward, C. (2015). The migrant personality revisited: Individual differences and international mobility intentions. *New Zealand Journal of Psychology* 44(2), 89-95. https://www.psychology.org.nz/journal-archive/72176-NZJP-Vol-44-No-2_Sept-2015-Final-version.pdf
- Tešin, A., Dragin, A.S., Mijatov Ladičorbić, M., Jovanović, T., Zadel, Z., Surla, T., Košić, K., Amezcua-Ogáyar, J.M., Calahorra-López, A., Kuzman, B., & Stojanović, V. (2024). Quality of Life and Attachments to Rural Settlements: The Basis for Regeneration and Socio-Economic Sustainability. *Land* 13, 1364. <https://doi.org/10.3390/land13091364>
- Todorovic, M., & Bjeljac, Z. (2009). Rural Tourism In Serbia As A Concept Of Development In Undeveloped Regions. *Acta Geographica Slovenica* 49(2), 453-465.
- Тошић, Д. (1999). Град у регији. *Гласник географског друштва Републике Српске* 4, 47-60.
- Tošić, D., & Drobnjaković, M. (2022). Seoska naselja u Srbiji – stanje i perspektiva. U Šećerov, V., Đorđević, D., Radosavljević, Z., Jeftić, M. (Ur.) *Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja* (str. 25-35). Srebrno jezero, 2-4. jun. Beograd: Asocijacija prostornih planera Srbije, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.
- Thomas, M., Stillwell, J., & Gould, M. (2016). Modelling mover/stayer characteristics across the lifecourse using a large commercial sample. *Population, Space and Place* 22(6), 584–598. <https://doi.org/10.1002/psp.1943>
- Thomassen, J. (2020). The roles of family and friends in the immobility decisions of university graduates staying in a peripheral urban area in the Netherlands. *Population, Space and Place*, 27:e2392. <https://doi.org/10.1002/psp>.
-

-
- Ćurčić, N., Mirković Svitlica, A., Brankov, J., Bjeljac, Ž., Pavlović, S., & Jandžiković, B. (2021). Role of Rural Tourism in Strengthening the Sustainability of Rural Areas: The Case of Zlakusa Village, *Susianibility* 13(12), 6747. <https://doi.org/10.3390/su13126747>
- Farrugia, D. (2016). The mobility imperative for rural youth: The structural, symbolic and non-representational dimensions of rural youth mobilities. *Journal of Youth Studies* 19(6), 836–851.
- Fernandez-Carro, C., & Evandrou, M. (2014). Staying put; factors associated with ageing in one's 'lifetime home'. Insights from the European context. *Research on Ageing and Social Policy* 2(1), 28–56. <https://doi.org/10.17583/rasp.2014.1053>
- Fischer, P., & Malmberg, G. (2001). Settled people don't move: On life course and (im)mobility in Sweden. *International Journal of Population Geography* 7(5), 357–371. <https://doi.org/10.1002/ijpg.230>.
- Franquesa, J. (2011). We've Lost Our Bearings: Place, Tourism, and the Limits of the Mobility Turn, *Antipode* 43(4), 1012–1033 doi: 10.1111/j.1467-8330.2010.00789.x
- Haartsen, T., & Stockdale, A. (2018). S/elective belonging: how rural newcomer families with children become stayers. *Population, Space and Place* 24(4), e2137. <https://doi.org/10.1002/psp.2137>
- Haartsen, T., & Thissen, F. (2014). The success-failure dichotomy revisited: Young adults motives to return to their rural home region. *Children's Geographies* 12(1), 87–101. <https://doi.org/10.1080/14733285.2013.850848>
- Hall, C. M., & Müller, D. K. (2004). *Tourism, mobility and second homes: Between elite landscape and common ground*. Clevedon: Channel View Publications.
- Halfacree, K. (1994). The importance of "the rural" in the constitution of counterurbanization: Evidence from England in the 1980s. *Sociologia Ruralis* 34(2–3), 164–189.
- Halfacree, K. (2012). Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes, and Rural Consumption in the Era of Mobilities. *Population, Space and Place* 18, 209–224. <https://doi.org/10.1002/psp.665>
- Halfacree, K., & Rivera, M. J. (2012). Moving to the countryside And staying. Lives beyond representations. *Sociologia Ruralis* 52(1), 92–114. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2011.00556.x>
- Hanson, S. (2005). Perspectives on the geographic stability and mobility of people in cities. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 102(43):15301-6. <https://doi.org/10.1073/pnas.0507309102>
-

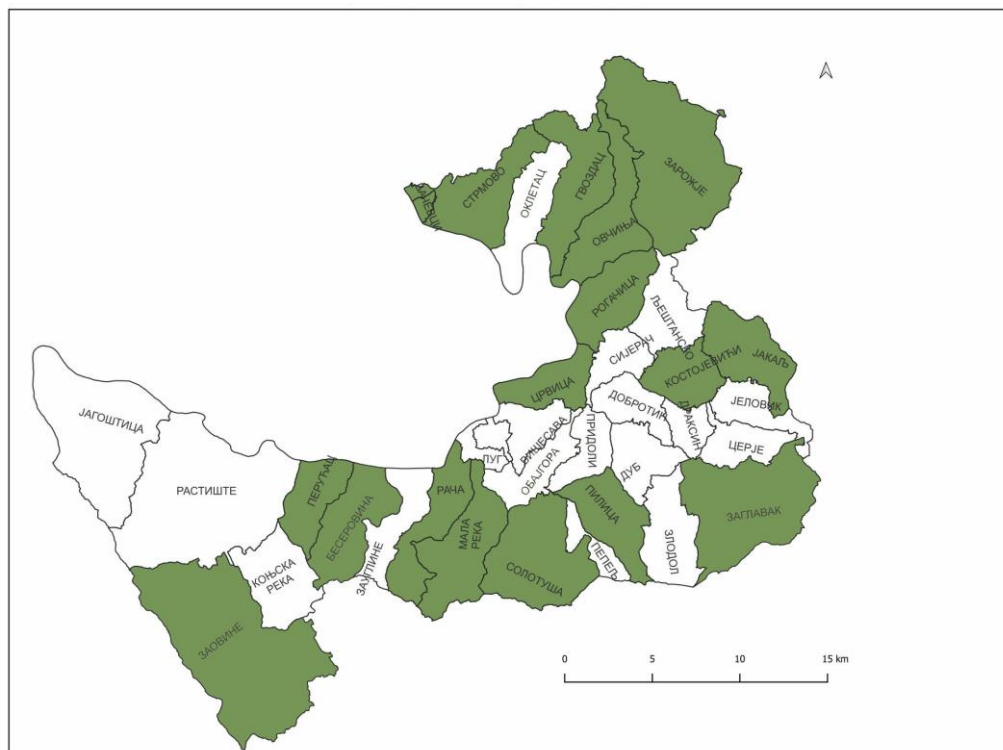
-
- Hannam, K., Sheller, M., & Urry, J. (2006). Mobilities, immobilities and moorings. *Mobilities* 1(1), 1–22.
- Harper, S. (2011). Migration and Global Environmental Change. PD7: Environment, migration and the demographic deficit. Foresight. Oxford Institute of Population Ageing University of Oxford. <https://www.ageing.ox.ac.uk/files/11-1145-pd7-environment-migration-and-demographic-deficit.pdf>
- Hjälml, A. (2014). The 'Stayers': Dynamics of lifelong sedentary behaviour in an urban context. *Population, Space and Place* 20(6), 569–580. <https://doi.org/10.1002/psp.1796>
- Hoggart, K., & Paniagua, A. (2001). What rural restructuring? *Journal of rural studies* 17, 41–62.
- Horáková, H. (2010). Transformation of rural communities: Mobility, tourism and identity. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XX, Studia Anthropologica IV*, 37–51.
- Cai, R., Esipova, N., Oppenheimer, M., & Feng, S. (2014). International migration desires related to subjective well-being. *IZA Journal of Migration* 3(8), 1-20. <https://doi.org/10.1186/2193-9039-3-8>
- Carling, J. (2002). Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28(1), 5–42. <https://doi.org/10.1080/13691830120103912>
- Carling, J., & Schewel, K. (2018). Revisiting aspiration and ability in international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(6), 945–963. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384146>
- Cartwright, A., & Drobnjaković, M. (2014). Why is farm land abandoned in some places but not others? Presentation of case study of South-East Serbia. LANDNET, Belgrade. http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Events_2014/4LandNet/2_6_2_Factors_Causing_Abandonment_Of_Land_In_Serbia_Andrew_Cartwright.pdf
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies* 6(2), 253–279.
- Champion, T., & Shuttleworth, I. (2017). Are People Changing Address Less? An Analysis of Migration within England and Wales, 1971–2011, by Distance of Move. *Population, Space and Place* 23, e2026. <https://doi.org/10.1002/psp.2026>
- Clark, W. A. V., Duque-Calvache, R., & PalomaresLinares, I. (2017). Place Attachment and the Decision to Stay in the Neighbourhood. *Population, Space and Place* 23, e2001. <https://doi.org/10.1002/psp.2001>
-

-
- Conradson, D., & Latham, A. (2005). Transnational urbanism: attending to everyday practices and mobilities. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(2), 227–233. <https://doi.org/10.1080/1369183042000339891>
- Cooke, T. J. (2013). All tied up: Tied staying and tied migration within the United States, 1997 to 2007. *Demographic Research* 29(3), 817–836. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2013.29.30>
- Costanza, R., Fisher, B., Ali, S., Beer, C., Bond, L., Boumans, R., et al. (2007). Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics* 61(2–3), 267–276.
- Cooke, T. J., & Shuttleworth, I. (2020). The effects of information and communication technologies on residential mobility and migration. *Population, Space and Place* 24, e2111. <https://doi.org/10.1002/psp.2111>, 2018.
- Coulter, R. (2013). Wishful thinking and the abandonment of moving desires over the life course. *Environment and Planning A*, 45(8), 1944–1962. <https://doi.org/10.1068/a45314>
- Coulter, R., Ham, M. V., & Findlay, A. M. (2016). Rethinking residential mobility: Linking lives through time and space. *Progress in Human Geography* 40, 352–374. <https://doi.org/10.1177/0309132515575417>
- Cresswell, T. (2010). Towards a Politics of Mobility. *Environment and Planning D: Society and Space* 28 (1), 17–31. <https://doi.org/10.1068/d11407>
- Cresswell, T. (2012). Mobilities II: Still. *Progress in Human Geography* 36(5), 645–653. <https://doi.org/10.1177/0309132511423349>
- Cuervo, H., & Cook, J.(2017). Formations of belonging in Australia: The role of nostalgia in experiences of time and place. *Population, Space and Place* 25, e2214. <https://doi.org/10.1002/psp.2214>.
- Cummins, R. A. (2000). *Objective and subjective quality of life: An interactive model. Social Indicators Research* 52(1), 55–72.
- Czaika M, & Vothknecht M. (2014). Migration and aspirations– are migrants trapped on a hedonic treadmill? *Journal of Migration* 3(1), 1. <https://doi.org/10.1186/2193-9039-3-1>
- Czibere, I., & Lonczák, N. (2025). Why don't they leave? Reasons for the immobility of young adults remaining in vilages in deprived areas. *European Countryside* 17(1), 27-46. <https://doi.org/10.2478/euco-2025-0002>
- Ward, J. H. (1963). Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function. *Journal of the American Statistical Association* 58(301), 236–244.
-

-
- Williams, A. M., Jephcote, C., Janta, H., & Li, G. (2018). The migration intentions of young adults in Europe: A comparative, multilevel analysis. *Population, Space and Place* 24(1). <https://doi.org/10.1002/psp.2123>
- Woods, M. (2011). *Rural*. London and New York: Routledge.
- Ye, J. (2018). Stayers in China's "hollowed-out" villages: A counter narrative on massive rural-urban migration. *Population, Space and Place* 24(4), e2128. <https://doi.org/10.1002/psp.2128>

ПРИЛОГ

Селектована насеља – општина Бајина Башта



230

Назив насеља

1. Бачевци

2. Бесеровина

3. Гвоздац

4. Заглавак

5. Заовине

6. Зарожје

7. Јакаљ

8. Костојевићи

9. Мала Река

Назив насеља

10. Овчиња

11. Перућац

12. Пилица

13. Рача

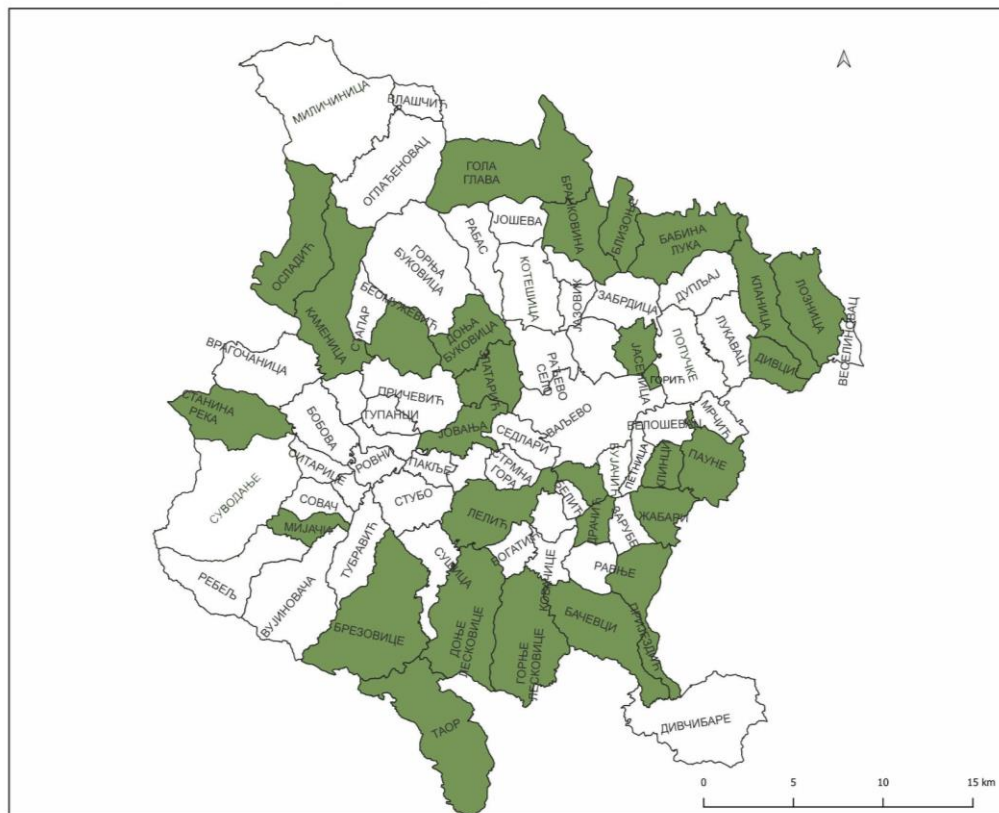
14. Рогачица

15. Солотуша

16. Стрмово

17. Црвица

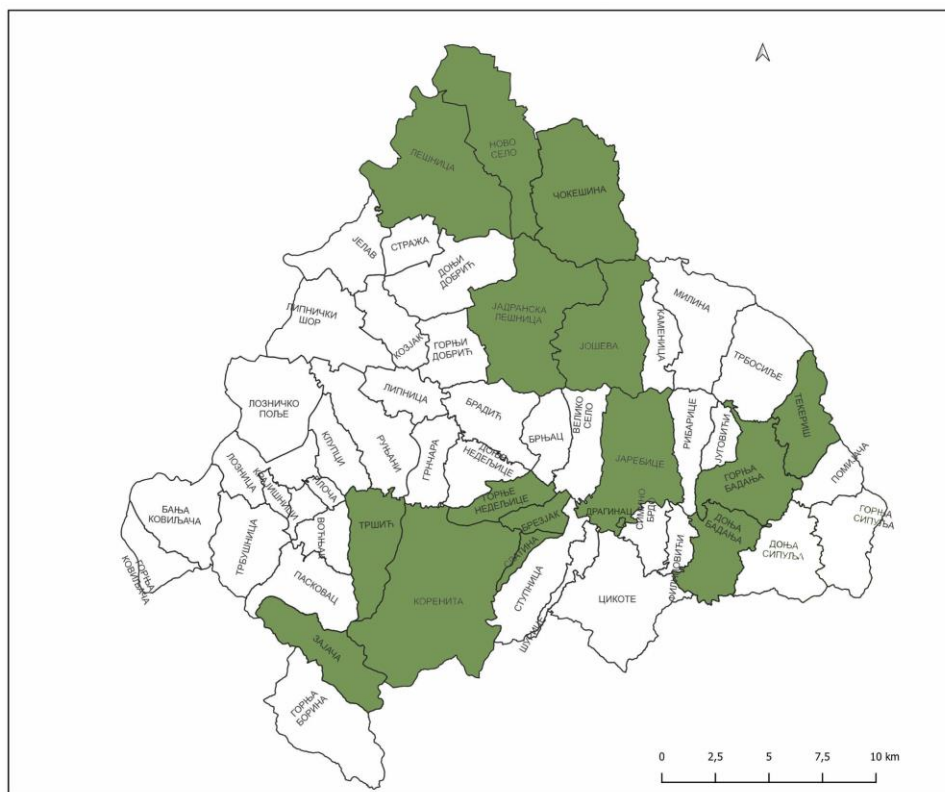
Селектована насеља – Град Ваљево



231

Назив насеља	Назив насеља	Назив насеља
1. Бабина Лука	11. Дивци	21. Клинци
2. Бачевци	12. Доња Буковица	22. Делић
3. Беомужевић	13. Доње Лесковице	23. Лозница
4. Близонје	14. Драчић	24. Мијачи
5. Бранковина	15. Жабари	25. Осладић
6. Брезовице	16. Златарић	26. Пауне
7. Гола Глава	17. Јасеница	27. Пријездић
8. Горић	18. Јовања	28. Станина Река
9. Горње Лесковице	19. Каменица	29. Таор
10. Дегурић	20. Кланица	

Селектована насеља – Град Лозница



Назив насеља

1. Брезјак

2. Горња Бадања

3. Горње Недељице

4. Доња Бадања

5. Драгинац

6. Зајача

7. Јадранска Лешница

8. Јаребице

Назив насеља

9. Јошева

10. Коренита

11. Лешница

12. Ново Село

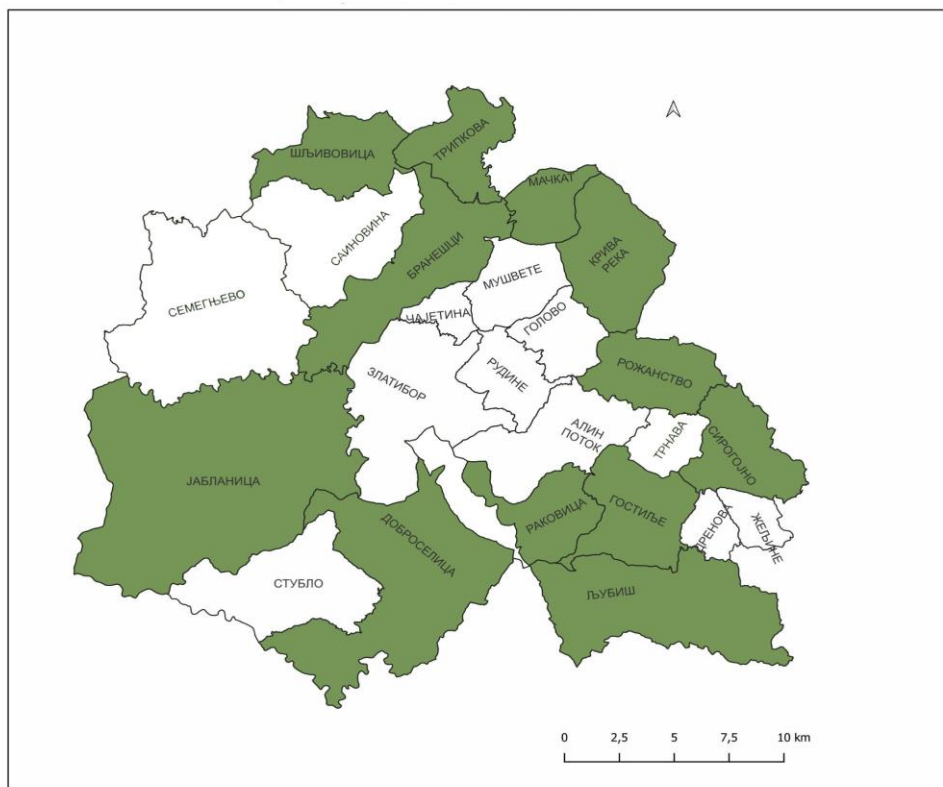
13. Слатина

14. Текериш

15. Тршић

16. Чокешина

Селектована насеља – општина Чајетина



236

<i>Назив насеља</i>	<i>Назив насеља</i>
1. Бранешци	7. Мачкат
2. Гостиље	8. Раковица
3. Доброселица	9. Рожанство
4. Јабланица	10. Сирогојно
5. Крива Река	11. Трипкова
6. Љубиш	12. Шљивовица